

แนวข้อสอบ

ชั้นมัธยมศึกษาอาชีวศึกษามิกเอก [มัธยมศึกษา]

อธิการบดีมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย
วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

แนวปัญหาเฉลยชั้นมัธยมศึกษาอักษรмикเอก
ปัญหาพยากรณ์โชติก ธาตุกลาสรูปัตถนิสสยะ

ข้อ ๑ ถาม. ก. เพราะเหตุใดคัมภีร์ที่ ๓ จึงได้ชื่อว่า ธาตุกลา ?

ข. เพราะเหตุใดปกรณที่พระสัทธัมมโชติกะธัมมาจริยะรจนาขึ้นนี้ จึงชื่อว่า ปัญหาพยากรณ์โชติกะ ธาตุกลาสรูปัตถนิสสยะ ? จงอธิบายเหตุผล

ตอบ. ก. เหตุที่คัมภีร์ที่ ๓ ได้ชื่อว่า ธาตุกลา นั้น เพราะพระสัทธัมมาสัมพุทธเจ้าทรงจำแนกธรรมทั้งหลาย มีขันธ ๕ เป็นต้น จนถึงอรรถธรรมเป็นที่สุด โดยนัย ๑๔ ประการ เป็นคำปูลงกา-
วิสัยนา อันเกี่ยวเนื่องด้วยขันธ อยตนะ ธาตุ ทั้งสิ้น ฉะนั้น จึงชื่อว่า ธาตุกลา

ข. เหตุที่ปกรณที่พระสัทธัมมโชติกะธัมมาจริยะรจนาขึ้นนี้ ได้ชื่อว่า ปัญหาพยากรณ์โชติกะ นั้น เพราะว่า ท่านพระอาจารย์สัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ มีความมุ่งหมายว่า ปกรณนี้จะทำ
ความสว่างรุ่งเรืองในคำปูลงกาและวิสัยนา ซึ่งสมเด็จพระสัทธัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ดีแล้วนั้นให้
ปรากฏแก่นักศึกษาทั้งหลาย จึงได้ตั้งชื่อว่า ปัญหาพยากรณ์โชติกะ ประการหนึ่ง

ส่วนที่ได้ชื่อว่า ธาตุกลาสรูปัตถนิสสยะ นั้น ก็เพราะปกรณนี้จะเป็นเครื่องมือหรือเป็นที่
พึ่งที่อาศัยของนักศึกษาทั้งหลายในการที่จะสรุปเนื้อความในคัมภีร์ธาตุกลาให้เข้าใจได้
โดยสะดวก ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า ธาตุกลาสรูปัตถนิสสยะ

คำว่า ธาตุกลา เมื่อแยกบทแล้วก็มี ๒ บท คือ ธาตุ + กลา = ธาตุกลา

ธาตุ แปลว่า ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งสภาพของตนเอง หรือ ธรรมชาติที่เป็นเหตุแห่งการ
แสดงพระอภิธรรมของพระสัทธัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่า ธาตุ

กลา แปลว่า การสืบต่อเนื่องความ หมายความว่า ถ้อยคำที่เป็นเหตุให้การแสดงธรรมนั้น
เป็นไปโดยความสืบเนื่องกันอย่างไม่ขาดสาย นั่นเอง

ข้อ ๒ ถาม. จงแสดงวจนัตถะและคำแปลของคำว่า ธาตุกลา มาทั้งหมด ?

ตอบ. แสดงวจนัตถะของคำว่า ธาตุ ดังนี้

อุตุนโน สภาว ธาเรนุติติ = ธาตุโย แปลความว่า ธรรมชาติใด ย่อมทรงไว้ซึ่งสภาพของ
ตน เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น จึงชื่อว่า ธาตุ ได้แก่ ขันธ ๕ เป็นต้น จนถึงอรรถธรรม เป็นที่สุด อัน
หมายถึง จิต เจตสิก รูป นิพพาน ทั้งหมดนั่นเอง

อีกนัยหนึ่ง **ติฎฐิ อภิธมฺมกถา เอตฺถาติ** = **ชาตุโย** แปลความว่า การแสดงพระอภิธรรม ย่อมตั้งอยู่ในธรรมชาตินี้ เหตุนี้ ธรรมชาตินี้ จึงได้ชื่อว่า **ชาตุ** ได้แก่ ชั้นที่ ๕ เป็นต้น จนถึง อรรถ ธรรม เป็นที่สุด อันหมายถึง จิต เจตสิก รูป นิพพาน ทั้งหมดเช่นกัน

วจนัตถะของคำว่า **กถา** มีดังนี้

กถินฺนุติ เอตฺถาติ = **กถา** แปลความว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมทรงแสดงธรรมต่าง ๆ ไว้ในการสืบทอดแห่งศัพทและเนื้อความเหล่านี้ เหตุนี้ การสืบทอดแห่งศัพทและเนื้อความเหล่านี้ จึงชื่อว่า **กถา** ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งหมด

อีกนัยหนึ่ง **กถินฺนุติ เอตฺถาติ** = **กถา** แปลความว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมทรงแสดง ธรรมต่าง ๆ โดยการสืบทอดแห่งศัพทและเนื้อความเหล่านี้ เหตุนี้ การสืบทอดแห่งศัพทและ เนื้อความเหล่านี้ จึงชื่อว่า **กถา** ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งหมด

วจนัตถะของคำว่า **ชาตุกถา** มีดังนี้

ชาตฺถุณ กถา = **ชาตุกถา** แปลความว่า ศัพทและเนื้อความอันเป็นที่ตั้งแห่งการแสดงธรรม หรืออันเป็นเหตุแห่งการแสดงธรรม มีชั้นที่ ๕ เป็นต้น จนถึงอรรถธรรม เป็นที่สุด ศัพทและ เนื้อความนั้น ชื่อว่า **ชาตุกถา** ได้แก่ พระคัมภีร์ชาตุกถา เท่านั้น

ข้อ ๓ ถาม. คำว่า **มาติกา** หมายความว่าอย่างไร ในคัมภีร์ชาตุกถานี้ พระพุทธองค์ทรงแสดง มาติกาไว้กี่อย่าง คืออะไรบ้าง ? จงแสดงพร้อมความหมาย

ตอบ. คำว่า **มาติกา** หมายความว่า แม่บทอันเป็นกระตุ้ตั้ง เพื่อเป็นเครื่องจำแนกธรรม โดยนัยต่าง ๆ ในคัมภีร์ชาตุกถานี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงมาติกาไว้ ๕ อย่าง ดังต่อไปนี้

๑. **นยมาติกา** หมายความว่า เป็นมาติกาที่กล่าวถึงการจำแนกชั้นที่ ๕ เป็นต้น โดยแบ่ง การแสดงออกเป็นนัยต่าง ๆ กัน มีอยู่ ๑๔ นัยด้วยกัน เรียกว่า **มูลมาติกา** ก็ได้ เพราะเป็นนัยที่ ทรงแสดงเป็นเบื้องต้นและทรงแสดงหมวดธรรมทั้งหมดในคัมภีร์ชาตุกถานั้นไว้ในนัยนี้

๒. **อัปภันตรมาติกา** หมายความว่า หมวดธรรม ๑๒๕ หมวดด้วยกัน มี ชั้นที่ ๕ เป็นต้น จนถึงมนสิการเป็นที่สุด เรียกว่า **อัปภันตรมาติกา** เพราะพระพุทธองค์ทรงยกธรรมเหล่านี้ขึ้น แสดงก่อนให้เป็นประธานในการแสดงตามนัยทั้ง ๑๔ นัยนั้นทุก ๆ นัย

๓. **นยฺมขมมาติกา** หมายความว่า เป็นมาติกาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงวิธีการแสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย โดยพระองค์ทรงวางหลักที่เป็นคำถามให้ถูกต้องและเหมาะสมกับนัยทั้ง ๑๔ นัยนั้นว่า นัยหนึ่ง ๆ ควรจะตั้งคำถามอย่างไรบ้าง

๔. **ลักขณมาติกา** หมายความว่า เป็นมาติกาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงวิธีการตอบปัญหาในนยฺมขมมาติกานั้นให้ถูกต้องตามสมควรแก่คำถามนั้น ๆ

๕. **พาหิรมาติกา** หมายความว่า เป็นมาติกาภายนอก คือ กุสลา ธมฺมา เป็นต้นจนถึง อรณา ธมฺมา เป็นที่สุด รวม ๒๖๖ บท ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในมาติกานั้น พระองค์ได้ทรงนำมาจากปกรณ์อื่น คือ พระธัมมสังคณีปกรณ์ และเมื่อเวลาจะแสดงธรรมก็ทรงแสดงที่หลัง อัปภันตรมาติกา ฉะนั้น จึงเรียกว่า พาหิรมาติกา

ข้อ ๔ ถาม. นยฺมาติกา มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง?

ตอบ. นยฺมาติกา มี ๑๔ อย่าง คือ

๑. ปฐมนยฺมาติกา	๒. ทุตินยฺมาติกา	๓. ตุตินยฺมาติกา
๔. จตุตถนยฺมาติกา	๕. ปัญฺจนยฺมาติกา	๖. ญฺญูชนยฺมาติกา
๗. สัตถมนยฺมาติกา	๘. อญฺญูชนยฺมาติกา	๙. นวมนยฺมาติกา
๑๐. ทสมนยฺมาติกา	๑๑. เอกาทสมนยฺมาติกา	๑๒. ทวาทสมนยฺมาติกา
๑๓. เตรสมนยฺมาติกา	๑๔. จุททสมนยฺมาติกา	

ข้อ ๕ ถาม. จงแสดงนัยต่าง ๆ ในนยฺมาติกาทั้ง ๑๔ นัย มาโดยละเอียด ?

ตอบ. แสดงนัยต่าง ๆ ในนยฺมาติกาทั้ง ๑๔ นัย ดังต่อไปนี้

๑. **ปฐมนยฺมาติกา** คือ สงฺคโห อสงฺคโห

สงฺคโห	ที่นับสงฺเคราะห์โดย ชันธ์	อายตนะ	ธาตุ	ได้เท่าไร ?
	ที่นับสงฺเคราะห์โดยชันธ์	อายตนะ	ธาตุ	ได้เท่านี้
อสงฺคโห	ที่นับสงฺเคราะห์โดยชันธ์	อายตนะ	ธาตุ	ไม่ได้เท่าไร ?
	ที่นับสงฺเคราะห์โดยชันธ์	อายตนะ	ธาตุ	ไม่ได้เท่านี้

๒. **ทุตินยฺมาติกา** คือ สงฺคหิติน อสงฺคหิต์

สงฺคหิติน รูป ๒๗ (เว้นจักขายตนะ) เป็นต้น ที่จักขายตนะ เป็นต้น นับสงฺเคราะห์โดยชันธ์ได้

อสงฺกหิตํ แต่่นับสงเคราะห์โดย आयตนะ ชาติ ไม่ได้นั้น

อสงฺกหิตํ นับสงเคราะห์โดย จันท์ आयตนะ ชาติ ไม่ได้ทำอะไร ?

นับสงเคราะห์โดย จันท์ आयตนะ ชาติ ไม่ได้เท่านั้น
อีกนัยหนึ่ง

สงฺกหิตเตน วิญญูญาณธาตุ (เว้นจักขุวิญญูญาณธาตุ) เป็นต้น ที่จักขุวิญญูญาณธาตุ เป็นต้น
ต้น นับสงเคราะห์โดยจันท์ आयตนะได้

อสงฺกหิตํ แต่่นับสงเคราะห์โดย ชาติ ไม่ได้นั้น

อสงฺกหิตํ นับสงเคราะห์โดยจันท์ आयตนะ ชาติ ไม่ได้ทำอะไร ?

นับสงเคราะห์โดยจันท์ आयตนะ ชาติ ไม่ได้เท่านั้น

๓. ตติยนยมาติกา คือ อสงฺกหิตเตน สงฺกหิตํ

อสงฺกหิตเตน สัญญา สังขาร สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน เป็นต้น ที่เวทนาจันท์ เป็นต้น นับ
สงเคราะห์โดยจันท์ไม่ได้

สงฺกหิตํ แต่่นับสงเคราะห์โดย आयตนะ ชาติ ได้นั้น

สงฺกหิตํ นับสงเคราะห์โดยจันท์ आयตนะ ชาติ ได้ทำอะไร ?

นับสงเคราะห์โดยจันท์ आयตนะ ชาติ ได้เท่านั้น

๔. จตุตถนยมาติกา คือ สงฺกหิตเตน สงฺกหิตํ

สงฺกหิตเตน สังขารจันท์ ๔๕ (เว้นสมุททยสังฺกะ) เป็นต้น ที่สมุททยสังฺกะ เป็นต้น นับ
สงเคราะห์โดยจันท์ आयตนะ ชาติ ได้

สงฺกหิตํ สมุททยสังฺกะ เป็นต้น ที่สังขารจันท์ ๔๕ (เว้นสมุททยสังฺกะ) เป็นต้นนับ
สงเคราะห์โดยจันท์ आयตนะ ชาติ ได้นั้น

สงฺกหิตํ นับสงเคราะห์โดย จันท์ आयตนะ ชาติ ได้ทำอะไร ?

นับสงเคราะห์โดย จันท์ आयตนะ ชาติ ได้เท่านั้น

๕. ปัญจนยมาติกา คือ อสงฺกหิตเตน อสงฺกหิตํ

อสงฺกหิตเตน วิญญูณจันท์ เป็นต้น ที่รูปจันท์ เป็นต้น นับสงเคราะห์โดย จันท์
 आयตนะ ชาติ ไม่ได้

อสงฺกหิตํ รูป เวทนา สัญญา สังขาร นิพพาน เป็นต้น ที่วิญญูณจันท์ เป็นต้น
นับสงเคราะห์โดย จันท์ आयตนะ ชาติ ไม่ได้นั้น

อสงฺกหิตํ นับสงฺเคราะห์โดย จันท์ อายตนะ ธาตุ ไม่ได้ทำอะไร ?
 นับสงฺเคราะห์โดย จันท์ อายตนะ ธาตุ ไม่ได้เท่านั้น

๖. ัญญณฺยมาติกา คือ สมุปโยโค วิปปโยโค

สมุปโยโค ที่ประกอบกับ จันท์ อายตนะ ธาตุ ได้ทำอะไร ?

ที่ประกอบกับ จันท์ อายตนะ ธาตุ ได้เท่านั้น

วิปปโยโค ที่ไม่ประกอบกับ จันท์ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

ที่ไม่ประกอบกับ จันท์ อายตนะ ธาตุ เท่านั้น

๗. สัตตมนยมาติกา คือ สมุပ္ပยุตฺเตน วิปฺปยุตฺตํ

สมุပ္เพยุตฺเตน

วิปฺปยุตฺตํ } ธรรมที่เป็นวิปฺปยุตฺตํกับสมุပ္เพยุตฺตธรรมเหล่านี้

วิปฺปยุตฺตํ ไม่ประกอบกับจันท์ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

ไม่ประกอบกับจันท์ อายตนะ ธาตุ เท่านั้น

๘. อัฏฐมนยมาติกา คือ วิปฺปยุตฺเตน สมุပ္เพยุตฺตํ

วิปฺปยุตฺเตน

สมุပ္เพยุตฺตํ } ธรรมที่เป็นสมุပ္เพยุตฺตํกับวิปฺปยุตฺตธรรมเหล่านี้

สมุပ္เพยุตฺตํ ประกอบกับ จันท์ อายตนะ ธาตุ ได้ทำอะไร ?

ประกอบกับ จันท์ อายตนะ ธาตุ ได้เท่านั้น

๙. นวมนยมาติกา คือ สมุပ္เพยุตฺเตน สมุပ္เพยุตฺตํ

สมุပ္เพยุตฺเตน

สมุပ္เพยุตฺตํ } ธรรมที่เป็นสมุပ္เพยุตฺตํกับสมุပ္เพยุตฺตธรรมเหล่านี้

สมุပ္เพยุตฺตํ ประกอบกับ จันท์ อายตนะ ธาตุ ได้ทำอะไร ?

ประกอบกับ จันท์ อายตนะ ธาตุ ได้เท่านั้น

๑๐. ทสมนยมาติกา คือ วิปฺปยุตฺเตน วิปฺปยุตฺตํ

วิปฺปยุตฺเตน

วิปฺปยุตฺตํ } ธรรมที่เป็นวิปฺปยุตฺตํกับวิปฺปยุตฺตธรรมเหล่านี้

วิปฺปยุตฺตํ ไม่ประกอบกับ จันท์ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

ไม่ประกอบกับ จันท์ อายตนะ ธาตุ เท่านั้น

๑๑. เอกาทสมนยมาติกา คือ สงฺกหิตน สมฺปยุตฺตํ วิปฺปยุตฺตํ

สงฺกหิตน ธรรมที่นับสงเคราะห์โดยชั้น อายตนะ ชาติ ได้
 สมฺปยุตฺตํ ประกอบกับ ชั้น อายตนะ ชาติ ได้เท่าไร ?
 ประกอบกับ ชั้น อายตนะ ชาติ ได้เท่านี้
 วิปฺปยุตฺตํ ไม่ประกอบกับชั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร?
 ไม่ประกอบกับชั้น อายตนะ ชาติ เท่านี้

๑๒. ทวาทสมนยมาติกา คือ สมฺปยุตฺตเตน สงฺกหิตํ อสงฺกหิตํ

สมฺปยุตฺตเตน ธรรมที่เป็นสัมปยุตต์นั้น
 สงฺกหิตํ นับสงเคราะห์โดย ชั้น อายตนะ ชาติ ได้เท่าไร ?
 นับสงเคราะห์โดย ชั้น อายตนะ ชาติ ได้เท่านี้
 อสงฺกหิตํ นับสงเคราะห์โดย ชั้น อายตนะ ชาติ ไม่ได้เท่าไร ?
 นับสงเคราะห์โดย ชั้น อายตนะ ชาติ ไม่ได้เท่านี้

๑๓. เตรสมนยมาติกา คือ อสงฺกหิตน สมฺปยุตฺตํ วิปฺปยุตฺตํ

อสงฺกหิตน ธรรมที่นับสงเคราะห์โดยชั้น อายตนะ ชาติ ไม่ได้
 สมฺปยุตฺตํ ประกอบกับ ชั้น อายตนะ ชาติ ได้เท่าไร ?
 ประกอบกับ ชั้น อายตนะ ชาติ ได้เท่านี้
 วิปฺปยุตฺตํ ไม่ประกอบกับ ชั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร ?
 ไม่ประกอบกับ ชั้น อายตนะ ชาติ เท่านี้

๑๔. จุททสมนยมาติกา คือ วิปฺปยุตฺตเตน สงฺกหิตํ อสงฺกหิตํ

วิปฺปยุตฺตเตน ธรรมที่เป็นวิปยุตต์นั้น
 สงฺกหิตํ นับสงเคราะห์โดยชั้น อายตนะ ชาติ ได้เท่าไร ?
 นับสงเคราะห์โดยชั้น อายตนะ ชาติ ได้เท่านี้
 อสงฺกหิตํ นับสงเคราะห์โดยชั้น อายตนะ ชาติ ไม่ได้เท่าไร?
 นับสงเคราะห์โดยชั้น อายตนะ ชาติ ไม่ได้เท่านี้

ข้อ ๖ ถาม. จงจำแนกจิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน โดยชั้น อายตนะ ชาติ มาดู ?

ตอบ. จำแนกจิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน โดยชั้น ๕ ดังนี้

รูป ๒๘	จัดเป็น	รูปชั้น
เวทนาเจตสิก	จัดเป็น	เวทนาชั้น
สัญญาเจตสิก	จัดเป็น	สัญญาชั้น
เจตสิกที่เหลือ ๕๐	จัดเป็น	สังขารชั้น
จิตทั้งหมด	จัดเป็น	วิญญาณชั้น
นิพพาน	จัดเป็น	ชั้นวิมุตติ

จำแนกจิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน โดยอายตนะ ๑๒ ดังนี้

จักขุปสาทรูป	จัดเป็น	จักขายตนะ
โสตปสาทรูป	จัดเป็น	โสตายตนะ
ฆานปสาทรูป	จัดเป็น	ฆานายตนะ
ชีวหาปสาทรูป	จัดเป็น	ชีวหาตนะ
กายปสาทรูป	จัดเป็น	กายายตนะ
จิตทั้งหมด	จัดเป็น	มนายตนะ
รูปารมณ	จัดเป็น	รูปายตนะ
สัททารมณ	จัดเป็น	สัททายตนะ
คันธารมณ	จัดเป็น	คันธายตนะ
รสารมณ	จัดเป็น	รสายตนะ

ปฐวี, เตโช, วาโย, โผฏฐัพพารมณ จัดเป็น โผฏฐัพพายตนะ
 เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน จัดเป็น ธรรมายตนะ

จำแนกจิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน โดยธาตุ ๑๘ ดังนี้

จักขุปสาทรูป	จัดเป็น	จักขุธาตุ
โสตปสาทรูป	จัดเป็น	โสตธาตุ
ฆานปสาทรูป	จัดเป็น	ฆานธาตุ
ชีวหาปสาทรูป	จัดเป็น	ชีวหาธาตุ
กายปสาทรูป	จัดเป็น	กายธาตุ
รูปารมณ	จัดเป็น	รูปธาตุ
สัททารมณ	จัดเป็น	สัทธาธาตุ

คันธารมณั	จัดเป็น	คันธธาตุ
รสารมณั	จัดเป็น	รสธาตุ
ปฐวี, เตโช, วาโย โภญฐัพพารมณั จัดเป็น		โภญฐัพพธาตุ
จักขุวิญญานจิต ๒	จัดเป็น	จักขุวิญญานธาตุ
โสตวิญญานจิต ๒	จัดเป็น	โสตวิญญานธาตุ
ฆานวิญญานจิต ๒	จัดเป็น	ฆานวิญญานธาตุ
ชีวหาวิญญานจิต ๒	จัดเป็น	ชีวหาวิญญานธาตุ
กายวิญญานจิต ๒	จัดเป็น	กายวิญญานธาตุ
สัมปฏิจจจิต ๒ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ จัดเป็น		มโนธาตุ
จิตที่เหลือ ๙๖	จัดเป็น	มโนวิญญานธาตุ
เจตสิก ๕๒, สุขุมรูป ๑๖, นิพพาน จัดเป็น		ขัมมธาตุ

ข้อ ๗ ถาม. จงแสดงความหมายและคำอธิบายของคำว่า **ขันธ** ?

ตอบ. คำว่า **ขันธ** มีความหมายหลายอย่าง คือ **กอง** **คุณ** หรือ **ส่วน** เป็นต้น เช่น **อุทกขันธ** กองน้ำ, **ภวขันธ** กองบัว, **พลขันธ** กองพล, **บุญขันธ** กองบุญ, **ศีลขันธ** คุณคือศีล, **สมาธิขันธ** คุณคือสมาธิ, **ปัญญาขันธ** คุณคือปัญญา (หรือส่วนแห่งศีล ส่วนแห่งสมาธิ ส่วนแห่งปัญญา)

สรุปแล้ว คำว่า **ขันธ** นี้ มีความหมาย ๓ ประการ คือ

๑. **ธรรมที่เป็นกอง** ดังมีวจนัตถะแสดงว่า “**ราสฏฐะฐะ (ราสีฏฐะฐะ) ขนุโ**” แปลความว่า ที่ชื่อว่า **ขันธ** เพราะอรรถว่าเป็นกลุ่มเป็นกอง หมายความว่า เป็นธรรมที่มีประเภทต่างกัน ๕ กลุ่ม ๑๑ ประการคือ

กลุ่มที่ ๑ ธรรมที่เป็น	อดีต	ปัจจุบัน	อนาคต	รวมเป็น	๓	อย่าง
กลุ่มที่ ๒ ธรรมที่เป็น	อหัตตคิ	และ	พหิตระ	รวมเป็น	๒	อย่าง
กลุ่มที่ ๓ ธรรมที่เป็น	โอพาริกะ	และ	สุขุมะ	รวมเป็น	๒	อย่าง
กลุ่มที่ ๔ ธรรมที่เป็น	หีนะ	และ	ปณิตะ	รวมเป็น	๒	อย่าง
กลุ่มที่ ๕ ธรรมที่เป็น	ทุระ	และ	สันตคิ	รวมเป็น	๒	อย่าง

๒. **ธรรมที่ถูกทุกข์เกี่ยวกิน** ดังมีวจนัตถะแสดงว่า “**อนนททุกขะหิ ขุขุขุขุติ = ขนุชา**” แปลความว่า ธรรมทั้งหลายที่ถูกทุกข์ต่าง ๆ เกี่ยวกิน ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่า **ขันธ**

หมายความว่า ชันธ ๕ นี้แหละเป็นธรรมที่เป็นผู้เกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้แก่ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ เป็นต้น ถ้าไม่มีชันธเสียแล้ว ทุกข์ต่าง ๆ ก็ย่อมไม่เกิดขึ้นเลย

๓. ธรรมที่ว่างเปล่าจากความเป็นอัตตะ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า “สุญญาการิ ธาเรนตติ = ขนฺธา” แปลความว่า ธรรมเหล่าใด ที่แสดงอาการว่างเปล่าจากอัตตะ ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่า ชันธ หมายความว่า บรรดาวัตถุสิ่งของหรือสัตว์บุคคลทั้งหลาย ที่ยึดถือว่า เป็นเรา เป็นของเรา เป็นตัวตนของเรา เป็นต้นนั้น เมื่อว่าโดยสภาพปรมาัตถ์แล้ว ก็มีความเป็นไปในอรรถของคำว่า ชันธ นี้แหละ คือ มีสภาพเป็นไปโดยอาการ ๕ ประเภท ๑๑ อย่าง ประการหนึ่ง มีความเป็นสภาพที่ถูกทุกข์เกี่ยวกินอยู่เสมอ ประการหนึ่ง และมีสภาพเป็นของว่างเปล่าจากความหมายแห่งความเป็นตัวตน อีกประการหนึ่ง

ข้อ ๘ ถาม. คำว่า आयตนะ นั้น มีอรรถกถาอย่าง คืออะไรบ้าง จงแสดงพร้อมความหมาย ?

ตอบ. คำว่า आयตนะ นั้น มีอรรถ ๕ อย่าง คือ

๑. สัตยชาติเทสัฏฐะ มีอรรถว่าเป็นแดนเกิด หมายความว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เป็นอายตนะภายใน นี้เรียกว่า आयตนะ เพราะเป็นที่เกิดแห่งวิถีจิตบ่อย ๆ คือ ไม่ว่า บุคคลจะเกิดในชาติใด ภพใดก็ตาม จิตของสัตว์เหล่านั้น ย่อมไม่เกิดที่อื่น ต้องเกิดตามอายตนะเหล่านี้เท่านั้น

๒. นิवासัฏฐะ มีอรรถว่าเป็นที่อยู่ หมายความว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เป็นอายตนะภายในนี้ เรียกว่า आयตนะ เพราะเป็นที่อยู่ของวิถีจิต การแสดงเช่นนี้ เป็นการแสดงโดยอุปจารนัย คือ แสดงโดยอ้อม เพราะวิถีจิตต่าง ๆ นั้น ไม่ใช่มีอยู่แล้ว ที่ ตา หู จมูก เป็นต้น ต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยประชุมพร้อมเพรียงกันแล้ว วิถีจิตเหล่านั้น จึงเกิดขึ้น เหมือนหนึ่งพินกับเสียงพิน ย่อมกล่าวไม่ได้ว่า เสียงพินนั้น อยู่ที่ตัวพิน หรือ ที่สายพิน แต่ถ้าคิดขึ้นแล้ว เสียงนั้นก็ปรากฏดังขึ้นมา คล้ายกับว่าเสียงนั้นอยู่ในตัวพิน หรือ สายพิน ข้อนี้ฉันใด วิถีจิตและอัมมัตติกายตนะ ๖ ก็เช่นเดียวกัน ก็กล่าวไม่ได้ว่า วิถีจิตนี้ อยู่ที่ในอัมมัตติกายตนะ ๖ เหล่านี้ แต่ถ้ามีเหตุปัจจัยบริบูรณ์แล้วก็ปรากฏเกิดขึ้นได้ เหมือนหนึ่งวิถีจิตนี้ อยู่ในอายตนะเหล่านี้ ดังที่กล่าวมาแล้ว

๓. อากรัฏฐะ มีอรรถว่าเกิดอยู่ภายใน หมายความว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เป็นอายตนะภายใน นี้เรียกว่า आयตนะ เพราะเกิดขึ้นอยู่ในสัตว์ทั่วไป ไม่เลือกชั้นต่ำ ชั้นสูง เล็ก ใหญ่ คือ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ เทวดา สัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น ที่มีวิญญาณ ก็ต้องมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ด้วยกันทั้งสิ้น

๔. สโมสรัญญะ มีอรรถว่าเป็นที่ประชุมลง หมายความว่า รูปายตนะ เป็นต้น จนถึง รัสมายตนะ ที่เป็นอายตนะภายนอกนี้ เรียกว่า อายตนะ เพราะเป็นที่ประชุมแห่งวิถิจิตทั้งหลาย คือ วิถิจิตต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น จะต้องมีการรับอารมณ์เสมอ การรับอารมณ์ของวิถิจิตเหล่านี้ คล้ายกับว่าเข้าไปประชุมในอารมณ์ มีรูปารมณ เป็นต้นที่ตนรับอยู่

๕. การณัญญะ มีอรรถว่าเป็นเหตุเกิด หมายความว่า อายตนะภายใน ๖ และภายนอก ๖ เหล่านี้เรียกว่า อายตนะ เพราะเป็นเหตุให้วิถิจิตเกิดขึ้น คือ ตามธรรมดาวิถิจิตที่เกิดขึ้นได้นั้น ต้องมีอายตนะ ทั้งภายในและภายนอก ถ้าไม่มีอายตนะเหล่านี้เสียแล้ว วิถิจิตก็เกิดขึ้นไม่ได้

ข้อ ๕ ถาม. จงแสดงความหมายและคำอธิบายของคำว่า ธาตุ ?

ตอบ. คำว่า ธาตุ หมายถึง สิ่งที่ทรงไว้ซึ่งสภาพของตน หรือธรรมชาติไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่ชีวิต เมื่อสรุปแล้ว จึงมีความหมายเป็น ๒ ประการ คือ

๑. ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งสภาพของตน ดังมีวจนัตถะแสดงว่า อตฺตโน สภาวํ ธาเรนฺตฺติ = ธาตุโย แปลความว่า ธรรมชาติใด ย่อมทรงไว้ซึ่งสภาพของตน ฉะนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ธาตุ หมายความว่า ธาตุทั้ง ๑๘ นั้น ย่อมเป็นไปตามสภาพของตน ไม่ขึ้นอยู่กับใคร ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของผู้ใดทั้งสิ้น สภาพของตนเป็นอย่างไร ก็จะรักษาสภาพของตนไว้อย่างนั้นเสมอ ไม่เปลี่ยนแปลงสภาพไปเป็นอย่างอื่น เช่น จักขุปสาท มีสภาพใส สามารถรับกระทบกับสิ่งต่าง ๆ ได้ ฉะนั้น จักขุธาตุนี้ แม้จะเกิดอยู่กับใครก็ตาม ย่อมมีความใสที่สามารถรับกระทบกับสิ่งต่าง ๆ ได้เท่านั้น ความใสของจักขุธาตุนี้ไม่สามารถรับกระทบกับสิ่งอื่น หรือกลืน เป็นต้นได้เลย และก็ไม่มีใครสามารถมาใช้อำนาจบังคับบัญชาให้ความใสของจักขุธาตุนี้ รับกระทบกับสิ่งอื่น ๆ ที่นอกจากรูปารมณนี้ไปได้ แม้ในธาตุอื่น ๆ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันนี้

๒. ธรรมชาติที่ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่ชีวิต ดังมีวจนัตถะแสดงว่า “นิสฺสตุตฺตนิขฺชีวญฺเฐน = ธาตุ” แปลความว่า ชื่อว่า ธาตุ เพราะอรรถว่า ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่ชีวิต หมายความว่า ธรรมชาติที่เรียกว่า ธาตุนี้ เพราะเมื่อว่าโดยปรมาณแล้ว ความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขานั้น ไม่มี มีแต่สภาวะ เช่น จักขุวัตถุ ก็ทรงไว้ซึ่งสภาวะแห่งความใสที่สามารถรับกระทบกับรูปารมณได้เท่านั้น จะให้สภาวะของจักขุวัตถุไปรับกระทบกับอารมณ์อื่นที่นอกจากรูปารมณนี้ก็ได้ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๑๐ ถาม. จันธาติอุทเทสมีกี่อุทเทส คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. จันธาติอุทเทส มี ๑๕ อุทเทส คือ

๑. ขันธอุทเทส	๒. อายตนะอุทเทส	๓. ชาติอุทเทส
๔. สัจจอุทเทส	๕. อินทริยอุทเทส	๖. ปฏิจจสมุปปาตอุทเทส
๗. สติปัญฐานอุทเทส	๘. สัมมปปธานอุทเทส	๙. อิทธิบาทอุทเทส
๑๐. ฌานอุทเทส	๑๑. อัปปมัญญาอุทเทส	๑๒. ปัญจอินทริยอุทเทส
๑๓. พละอุทเทส	๑๔. โพชฌังคอุทเทส	๑๕. มัคคอุทเทส

ข้อ ๑๑ ถาม. ให้แสดงสงเคราะห์ชั้น ๕ โดย ชั้น อายตนะ ชาติ มาโดยละเอียด ? และให้ แสดง
ชั้นโดยพิสดารว่าแต่ละชั้นนั้นมีเท่าไร ?

ตอบ. ในบรรดาชั้นทั้ง ๕ นั้น

รูป ๒๘ ชื่อว่า รูปชั้น ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปชั้น ๑ อายตนะ ๑๑ คือ โอปาริ
กายตนะ ๑๐ รัมมายตนะ ๑ ชาติ ๑๑ คือ โอปาริกชาติ ๑๐ รัมมชาติ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ ด้วย
นามชั้น ๔ มนายตนะ ๑ วิญญานชาติ ๗

เวทนาเจตสิก ชื่อว่า เวทนาชั้น ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยเวทนาชั้น ๑ รัมมายตนะ ๑
รัมมชาติ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ ด้วยชั้น ๔ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๑ ที่เหลือ

สัญญาเจตสิก ชื่อว่า สัญญาชั้น ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วย สัญญาชั้น ๑ รัมมายตนะ ๑
รัมมชาติ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ ด้วยชั้น ๔ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๑ ที่เหลือ

เจตสิก ๕๐ (เว้นเวทนา สัญญา) ชื่อว่า สังขารชั้น ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วย สังขาร
ชั้น ๑ รัมมายตนะ ๑ รัมมชาติ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ ด้วยชั้น ๔ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๑ ที่เหลือ

จิต ๘๙ ชื่อว่า วิญญานชั้น ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยวิญญานชั้น ๑ มนายตนะ ๑
วิญญานชาติ ๗ นับสงเคราะห์ไม่ได้ ด้วยชั้น ๔ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๑ ที่เหลือ

แสดงชั้น ๕ โดยพิสดารดังต่อไปนี้

รูปชั้นเมื่อว่าโดยพิสดารแล้ว	มีจำนวน	๒๘	ชั้น
เวทนาชั้นเมื่อว่าโดยพิสดารแล้ว	มีจำนวน	๑๒๑	ชั้น
สัญญาชั้นเมื่อว่าโดยพิสดารแล้ว	มีจำนวน	๑๒๑	ชั้น
สังขารชั้นเมื่อว่าโดยพิสดารแล้ว	มีจำนวน	๕๐	ชั้น
วิญญานชั้นเมื่อว่าโดยพิสดารแล้ว	มีจำนวน	๑๒๑	ชั้น
รวมเป็นจำนวนชั้นทั้งหมด		๔๔๑	ชั้น

ข้อ ๑๒ ถาม. ให้แสดงสงเคราะห์อายตนะ ๑๒ โดย จันท์ อายตนะ ชาติ มาโดยละเอียด ?

ตอบ. ในบรรดาอายตนะ ๑๒ นั้น

จักขุปสาทรูป ชื่อว่า จักขายตนะ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปจันท์ ๑ จักขายตนะ ๑ จักขุ ชาติ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามจันท์ ๔ อายตนะ ๑๑ (เว้นจักขายตนะ) ชาติ ๑๗ (เว้นจักขุ ชาติ)

รูปารมณฺ์ ชื่อว่า รูปายตนะ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปจันท์ ๑ รูปายตนะ ๑ รูปชาติ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามจันท์ ๔ อายตนะ ๑๑ (เว้นรูปายตนะ) ชาติ ๑๗ (เว้นรูปชาติ)

โสตปสาทรูป ชื่อว่า โสตายตนะ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปจันท์ ๑ โสตายตนะ ๑ โสต ชาติ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามจันท์ ๔ อายตนะ ๑๑ (เว้นโสตายตนะ) ชาติ ๑๗ (เว้นโสต ชาติ)

สัททารมณฺ์ ชื่อว่า สัททายตนะ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปจันท์ ๑ สัททายตนะ ๑ สัททชาติ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามจันท์ ๔ อายตนะ ๑๑ (เว้นสัททายตนะ) ชาติ ๑๗ (เว้น สัททชาติ)

ฆานปสาทรูป ชื่อว่า ฆานายตนะ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปจันท์ ๑ ฆานายตนะ ๑ ฆานชาติ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามจันท์ ๔ อายตนะ ๑๑ (เว้นฆานายตนะ) ชาติ ๑๗ (เว้น ฆานชาติ)

คันธารมณฺ์ ชื่อว่า คันธายตนะ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปจันท์ ๑ คันธายตนะ ๑ คันธ ชาติ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามจันท์ ๔ อายตนะ ๑๑ (เว้นคันธายตนะ) ชาติ ๑๗ (เว้นคันธชาติ)

ชีวหาปสาทรูป ชื่อว่า ชิวหายตนะ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปจันท์ ๑ ชิวหายตนะ ๑ ชิวหาชาติ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามจันท์ ๔ อายตนะ ๑๑ (เว้นชิวหายตนะ) ชาติ ๑๗ (เว้น ชิวหาชาติ)

รสารมณฺ์ ชื่อว่า รสายตนะ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปจันท์ ๑ รสายตนะ ๑ รสชาติ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามจันท์ ๔ อายตนะ ๑๑ (เว้นรสายตนะ) ชาติ ๑๗ (เว้นรสชาติ)

กายปสาทรูป ชื่อว่า กายายตนะ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปจันท์ ๑ กายายตนะ ๑ กาย ชาติ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามจันท์ ๔ อายตนะ ๑๑ (เว้นกายายตนะ) ชาติ ๑๗ (เว้นกายชาติ)

โณฏฐัพพารมณฺ์ ชื่อว่า โณฏฐัพพายตนะ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปขันธ์ ๑ โณฏฐัพพายตนะ ๑ โณฏฐัพพธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามขันธ์ ๔ आयตนะ ๑๑ (เว้นโณฏฐัพพายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นโณฏฐัพพธาตุ)

จิตตังหมค ชื่อว่า มนายตนะ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยวิญญาณขันธ์ ๑ มนายตนะ ๑ วิญญาณธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๔ (เว้นวิญญาณขันธ์) आयตนะ ๑๑ (เว้นมนายตนะ) ธาตุ ๑๑ (เว้นวิญญาณธาตุ ๑)

เจตสิก ๕๒ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน ชื่อว่า รัมมายตนะ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยขันธ์ ๔ (เว้นวิญญาณขันธ์และยกเว้นนิพพานซึ่งเป็นขันธวิมุตติ) รัมมายตนะ ๑ รัมมธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยวิญญาณขันธ์ ๑ आयตนะ ๑๑ (เว้นรัมมายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นรัมมธาตุ)

ข้อ ๑๓ ถาม. ให้แสดงสงเคราะห์ธาตุ ๑๘ โดย ขันธ์ आयตนะ ธาตุ มาโดยละเอียด ?

ตอบ. ในบรรดาธาตุ ๑๘ นั้น

จักขุปสาทรูป ชื่อว่า จักขุธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปขันธ์ ๑ จักขายตนะ ๑ จักขุธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามขันธ์ ๔ आयตนะ ๑๑ (เว้นจักขายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นจักขุธาตุ)

รูปารมณฺ์ ชื่อว่า รูปธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปขันธ์ ๑ รูปายตนะ ๑ รูปธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามขันธ์ ๔ आयตนะ ๑๑ (เว้นรูปายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นรูปธาตุ)

โสตปสาทรูป ชื่อว่า โสตธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปขันธ์ ๑ โสตายตนะ ๑ โสตธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามขันธ์ ๔ आयตนะ ๑๑ (เว้นโสตายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นโสตธาตุ)

สัททารมณฺ์ ชื่อว่า สัททธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปขันธ์ ๑ สัททายตนะ ๑ สัททธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามขันธ์ ๔ आयตนะ ๑๑ (เว้นสัททายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นสัททธาตุ)

ฆานปสาทรูป ชื่อว่า ฆานธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปขันธ์ ๑ ฆานายตนะ ๑ ฆานธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามขันธ์ ๔ आयตนะ ๑๑ (เว้นฆานายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นฆานธาตุ)

กันธารมณฺ์ ชื่อว่า กันธธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปขันธ์ ๑ กันธายตนะ ๑ กันธธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามขันธ์ ๔ आयตนะ ๑๑ (เว้นกันธายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นกันธธาตุ)

ชีวหาปสาทรูป ชื่อว่า ชิวหาธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปขั้น ๑ ชิวหาตนะ ๑ ชิวหาธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามขั้น ๔ อายุตนะ ๑๑ (เว้นชิวหาตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นชิวหาธาตุ)

รสารมณฺ์ ชื่อว่า รสธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปขั้น ๑ รสอายุตนะ ๑ รสธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามขั้น ๔ อายุตนะ ๑๑ (เว้นรสอายุตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นรสธาตุ)

กายปสาทรูป ชื่อว่า กายธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปขั้น ๑ กายอายุตนะ ๑ กายธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามขั้น ๔ อายุตนะ ๑๑ (เว้นกายอายุตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นกายธาตุ)

โณฏฐัพพารมณฺ์ ชื่อว่า โณฏฐัพพธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปขั้น ๑ โณฏฐัพพายตนะ ๑ โณฏฐัพพธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามขั้น ๔ อายุตนะ ๑๑ (เว้นโณฏฐัพพายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นโณฏฐัพพธาตุ)

จักขุวิญญาณจิต ๒ ชื่อว่า จักขุวิญญาณธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยวิญญาณขั้น ๑ มนายตนะ ๑ จักขุวิญญาณธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๔ (เว้นวิญญาณขั้น) อายุตนะ ๑๑ (เว้นมนายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นจักขุวิญญาณธาตุ)

โสตวิญญาณจิต ๒ ชื่อว่า โสตวิญญาณธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยวิญญาณขั้น ๑ มนายตนะ ๑ โสตวิญญาณธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๔ (เว้นวิญญาณขั้น) อายุตนะ ๑๑ (เว้นมนายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นโสตวิญญาณธาตุ)

ฆานวิญญาณจิต ๒ ชื่อว่า ฆานวิญญาณธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยวิญญาณขั้น ๑ มนายตนะ ๑ ฆานวิญญาณธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๔ (เว้นวิญญาณขั้น) อายุตนะ ๑๑ (เว้นมนายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นฆานวิญญาณธาตุ)

ชีวหาวิญญาณจิต ๒ ชื่อว่า ชิวหาวิญญาณธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยวิญญาณขั้น ๑ มนายตนะ ๑ ชิวหาวิญญาณธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๔ (เว้นวิญญาณขั้น) อายุตนะ ๑๑ (เว้นมนายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นชีวหาวิญญาณธาตุ)

กายวิญญาณจิต ๒ ชื่อว่า กายวิญญาณธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยวิญญาณขั้น ๑ มนายตนะ ๑ กายวิญญาณธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๔ (เว้นวิญญาณขั้น) อายุตนะ ๑๑ (เว้นมนายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นกายวิญญาณธาตุ)

สัมปฏิจจหนิจิต ๒ ปัญจทวาราวัชชนิจิต ๑ ชื่อว่า มโนธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วย
วิญญูณชั้น ๑ มนายตนะ ๑ มโนธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔ (เว้นวิญญูณชั้น)
อายตนะ ๑๑ (เว้นมนายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นมโนธาตุ)

จิต ๗๖ (เว้นทวิปัญจวิญญูณจิต ๑๐ มโนธาตุ ๓) ชื่อว่า มโนวิญญูณธาตุ ๆ นี้ นับ
สงเคราะห์ได้ด้วยวิญญูณชั้น ๑ มนายตนะ ๑ มโนวิญญูณธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น
๔ (เว้นวิญญูณชั้น) อายตนะ ๑๑ (เว้นมนายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นมโนวิญญูณธาตุ)

เจตสิก ๕๒ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน ชื่อว่า ธรรมธาตุ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๔ (เว้น
วิญญูณชั้นและยกเว้นนิพพานเป็นขันธวิมุตติ) ธรรมายตนะ ๑ ธรรมธาตุ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยวิญญูณชั้น ๑ อายตนะ ๑๑ (เว้นธรรมายตนะ) ธาตุ ๑๗ (เว้นธรรมธาตุ)

ข้อ ๑๔ ตาม. ปฏิจสุมุปบาท เมื่อว่าโดยองค์และประเภทแล้วมีอย่างละเท่าไร คืออะไรบ้าง ?

และการแสดงจำนวนบท ๑๒๕ บท ในอภักขันธมตติกานี้ มีวิธีนับอย่างไร จึงได้ ๑๒๕
บท ให้แสดงวิธีการนับนั้นมาให้ถูกต้องด้วย ?

ตอบ. ปฏิจสุมุปบาท เมื่อว่าโดยองค์แล้วมี ๑๒ คือ

๑. อวิชชา	๒. สังขาร	๓. วิญญูณ	๔. นามรูป
๕. สฬายตนะ	๖. ผัสสะ	๗. เวทนา	๘. ตัณหา
๙. อุปาทาน	๑๐. ภาวะ	๑๑. ชาติ	๑๒. ชรามรณะ

และเมื่อว่าโดยประเภทแล้วมี ๑๘ คือ

๑. อวิชชา	๒. สังขาร	๓. วิญญูณ	๔. นามรูป
๕. สฬายตนะ	๖. ผัสสะ	๗. เวทนา	๘. ตัณหา
๙. อุปาทาน	๑๐. ภาวะ	๑๑. ชาติ	๑๒. ชรา
๑๓. มรณะ	๑๔. โสกะ	๑๕. ปริเทวะ	๑๖. ทุกขะ
๑๗. โทมนัสสะ	๑๘. อุปยาสะ		

แสดงการนับจำนวนบท ๑๒๕ บท ในอภักขันธมตติกานี้ มีวิธีนับดังนี้ คือ

ชั้น ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สัจจะ ๔ อินทรีย์ ๒๒ ปฏิจสุมุปบาท ๑๒ สติปัญญา
๔ สัมมปปธาน ๔ อธิธิบาท ๔ ฌานังคะ ๔ อัปปมัญญา ๔ อินทรีย์ ๕ พล ๕ โพชฌงค์ ๗
มรรค ๘ รวมเป็น ๑๑๘ บท บวกด้วยผัสสสัตตกราตีอีก ๗ บท จึงรวมเป็น ๑๒๕ บท

ข้อ ๑๕ ถาม. อุปปัตติภาวะ มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง จงแสดงพร้อมองค์ธรรมประกอบด้วย ?

ตอบ. อุปปัตติภาวะ มี ๕ อย่าง คือ

๑. กามภาวะ องค์ธรรมได้แก่ กามวิบากจิต ๒๓ เจตสิก ๓๓ กัมมชรูป ๒๐
๒. รูปภาวะ องค์ธรรมได้แก่ รูปวิบากจิต ๕ จักขุวิญญาณจิต ๒ โสตวิญญาณจิต ๒ สัมปฏินันจิต ๒ สันตึรณจิต ๓ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูป ๑๕ (เวณัฏฐารูป ๒ ฆานปสาท ๑ ชิวหาปสาท ๑ กายปสาท ๑)
๓. อรูปภาวะ องค์ธรรมได้แก่ อรูปวิบากจิต ๔ เจตสิก ๓๐
๔. สัตถุญญภาวะ องค์ธรรมได้แก่ โลเกียวิบากจิต ๓๑ (เวณัฏฐานาสัตถุญญตนวิบาก ๑) เจตสิก ๓๕ กัมมชรูป ๒๐
๕. อสัตถุญญภาวะ องค์ธรรมได้แก่ จีvitินวกกลาป
๖. เนวสัตถุญญภาวะ องค์ธรรมได้แก่ เนวสัตถุญญานาสัตถุญญตนวิบาก ๑ เจตสิก ๓๐
๗. เอกโวการภาวะ องค์ธรรมได้แก่ จีvitินวกกลาป
๘. จตุโวการภาวะ องค์ธรรมได้แก่ อรูปวิบากจิต ๔ เจตสิก ๓๐
๙. ปัญจโวการภาวะ องค์ธรรมได้แก่ กามวิบากจิต ๒๓ รูปวิบาก ๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูป ๒๐

ข้อ ๑๖ ถาม. ให้แสดงหัวข้อดังต่อไปนี้ พร้อมทั้งองค์ธรรมตามสมควร ?

ก. ขาติ ข. ขรา ค. มรณะ

ตอบ. ก. ขาติมี ๒ อย่าง คือ

๑. รูปขาติ องค์ธรรมได้แก่ อาการที่กำลังเกิดคืออุปาทกขณะของนิปผันนรูป ๑๘

๒. นามขาติ องค์ธรรมได้แก่ อาการที่กำลังเกิดคืออุปาทกขณะของนามขันธ์ ๔

ข. ขรามี ๒ อย่าง คือ

๑. รูปขรา องค์ธรรมได้แก่ อาการที่กำลังแก่ คือ สัตถิขณะของนิปผันนรูป ๑๘ ได้แก่ สัตถิปัตตรูป ๔๕ ขณะ

๒. นามขรา องค์ธรรมได้แก่ สัตถิขณะของนามขันธ์ ๔

ค. มรณ มี ๒ อย่าง คือ

๑. รูปมรณะ องค์ธรรมได้แก่ อาการที่กำลังดับ คือ ภังคขณะของนิปผันนรูป ๑๘

๒. นามมรณะ องค์ธรรมได้แก่ อาการที่กำลังดับ คือ ภังคขณะของนามขันธ์ ๔

ข้อ ๑๓ ถาม. ให้แสดงเหตุผลที่รูปารมณฺ์และสัททารมณฺ์ของรูปพรหมเป็นรูปายตนะ รูปธาตุ และสัททายตนะ สัททธาตุได้ แต่คันธะ รสะ โผฏฐัพพะของรูปพรหมเป็นคันธายตนะ คันธธาตุ รสายตนะ รสธาตุ โผฏฐัพพายตนะ โผฏฐัพพธาตุ ไม่ได้มันเพราะเหตุใด ?

ตอบ. เหตุที่พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า รูปารมณฺ์และสัททารมณฺ์ของรูปพรหมเป็นรูปายตนะ รูปธาตุ และสัททายตนะ สัททธาตุได้ แต่คันธะ รสะ โผฏฐัพพะ ของรูปพรหมเป็นคันธายตนะ คันธธาตุ รสายตนะ รสธาตุ โผฏฐัพพายตนะ โผฏฐัพพธาตุ ไม่ได้มัน เพราะว่า รูปารมณฺ์ คือ รูปร่างกายสัณฐานสีสังวรณะของพรหมเหล่านี้ สามารถเป็นอารมณ์แก่ จักขุวิญญาณจิตของรูปพรหมเหล่านี้ ที่อยู่ชั้นเดียวกันได้ และสัททารมณฺ์ก็เป็นอารมณ์แก่ โสตวิญญาณจิต (ทั้งของตนเองและของพรหมอื่น) ได้ ส่วนคันธะ รสะ โผฏฐัพพะ ที่เกิดอยู่ในรูปพรหมเหล่านี้ เป็นอารมณ์แก่พรหมทั้งหลายในภูมิเดียวกันไม่ได้ เพราะพรหมทั้งหลายไม่มี ฆานปสาท ชิวหาปสาทและกายปสาทเกิดเลย ด้วยเหตุนี้ คันธะ รสะ โผฏฐัพพะ จึงเป็นคันธายตนะ คันธธาตุ รสายตนะ รสธาตุ โผฏฐัพพายตนะ โผฏฐัพพธาตุ ของพรหมเหล่านี้ไม่ได้ เพียงแต่เป็นรูปธรรมสามัญเท่านั้น ฉะนั้น จึงนับเป็นธัมมายตนะ ธัมมธาตุ เท่านั้น

ข้อ ๑๔ ถาม. เพราะเหตุใด นามชาติ นามชรา และนามมรณะ จึงนับสงเคราะห์เป็นสังขารขันธ และเพราะเหตุใด ชาติ ชรา มรณะ ของนามขันธ ๔ และของนิปผันนรูป จึงนับเป็นธัมมายตนะ ธัมมธาตุ ? จงอธิบาย

ตอบ. เหตุที่นามชาติ นามชรา และนามมรณะทั้ง ๓ นี้ นับสงเคราะห์เป็นสังขารขันธนั้น เพราะชาติ ชรา มรณะของนามขันธ ๔ เหล่านี้ จะถือเอาการเสวยอารมณ์ การจำอารมณ์ การรู้ อารมณ์ซึ่งเป็นกิจของปรมัตถธรรมโดยแท้นั้น ไม่ได้ เป็นแต่เพียงการถือเอากิจของปรมัตถธรรมที่ไม่ใช่โดยแท้ คือ เป็นเพียงส่วนประกอบในการปรุงแต่งสังขตธรรมให้เกิดขึ้นเท่านั้น หมายความว่า ชาติ ชรา มรณะทั้ง ๓ นี้ ไม่มีสภาพความเป็นปรมัตถธรรมอย่างแท้จริง จึงเรียกว่า ปรมัตถ์เทียม เพราะเป็นเพียงอาการเป็นไปของนามขันธ ๔ เท่านั้น จึงเป็นได้เพียงสภาพที่เป็นองค์ประกอบของนามขันธ ๔ เท่านั้น (มีสภาพคล้ายจะเป็นบัญญัติ แต่ว่า เป็นอาการของปรมัตถ์ จึงจัดเป็นปรมัตถ์ด้วย)

และเหตุที่ชาติ ชรา มรณะ ของนามขันธ ๔ และของนิปผันนรูป เป็นธัมมายตนะ ธัมมธาตุนั้น เพราะชาติ ชรา มรณะทั้ง ๓ ที่จัดเป็นประเภทของรูปและนามเหล่านั้น จะถือเอากิจของปรมัตถธรรมโดยแท้ มีจักขายตนะเป็นต้นนั้นไม่ได้ หมายความว่า เป็นสิ่งที่ไม่มีความ

เป็นปรมัตถ์อย่างแท้จริง เป็นเพียงสภาพปรมัตถ์เทียมเท่านั้น แต่ธรรมทั้ง ๓ เหล่านี้ ก็มีสภาพเป็นไปโดยอรรถว่า ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่ชีวิตเช่นเดียวกัน ฉะนั้น จึงจัดเป็นธัมมายตนะ ธัมมชาตุ์ได้
อย่างเดียว

ข้อ ๑๕ ทาม. จงแสดงสงเคราะห์ผัสสตัดตกกราตีโดย ขันธ์ อายตนะ ชาติ มาโดยละเอียด ? และให้
แสดงธรรมเหล่านั้นโดยพิสดารว่าแต่ละอย่างนั้นมีเท่าไร ?

ตอบ. ในบรรดาผัสสตัดตกกราตีทั้ง ๗ อย่างนั้น

ผัสสเจตสิกที่ในจิต ๘๕ ชื่อว่า ผัสสะ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยสังขารขันธ์ ๑
ธัมมายตนะ ๑ ธัมมชาตุ์ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๔ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗ ที่เหลือ

เวทนาเจตสิกที่ในจิต ๘๕ ชื่อว่า เวทนา ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยเวทนาขันธ์ ๑
ธัมมายตนะ ๑ ธัมมชาตุ์ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๔ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗ ที่เหลือ

สัญญาเจตสิกที่ในจิต ๘๕ ชื่อว่า สัญญา ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยสัญญาขันธ์ ๑
ธัมมายตนะ ๑ ธัมมชาตุ์ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วย ขันธ์ ๔ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗ ที่เหลือ

เจตนาเจตสิกที่ในจิต ๘๕ ชื่อว่า เจตนา ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยสังขารขันธ์ ๑
ธัมมายตนะ ๑ ธัมมชาตุ์ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๔ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗ ที่เหลือ

จิต ๘๕ ชื่อว่า จิต ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยวิญญาณขันธ์ ๑ มนายตนะ ๑ วิญญาณชาติ ๗
นับสงเคราะห์ไม่ได้ ด้วยขันธ์ ๔ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๑ ที่เหลือ

อวิโมกข์เจตสิกที่ในจิต ๗๘ (เว้นทวิปัญญวิญญาณจิต ๑๐ วิกิจจนาสัมปยุตตจิต ๑) ชื่อว่า
อวิโมกข์ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยสังขารขันธ์ ๑ ธัมมายตนะ ๑ ธัมมชาตุ์ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยขันธ์ ๔ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗ ที่เหลือ

มนสิการเจตสิกที่ในจิต ๘๕ ชื่อว่า มนสิการ ๆ นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยสังขารขันธ์ ๑
ธัมมายตนะ ๑ ธัมมชาตุ์ ๑ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๔ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗ ที่เหลือ

แสดงผัสสตัดตกกราตี โดยพิสดารดังต่อไปนี้

ผัสสะเมื่อว่าโดยพิสดารแล้ว	มีจำนวน	๑๒๑	ดวง
เวทนาเมื่อว่าโดยพิสดารแล้ว	มีจำนวน	๑๒๑	ดวง
สัญญาเมื่อว่าโดยพิสดารแล้ว	มีจำนวน	๑๒๑	ดวง
เจตนาเมื่อว่าโดยพิสดารแล้ว	มีจำนวน	๑๒๑	ดวง
จิตเมื่อว่าโดยพิสดารแล้ว	มีจำนวน	๑๒๑	ดวง

อธิโมกษ์เมื่อว่าโดยพิสดารแล้ว	มีจำนวน	๑๑๐	ดวง
มนสิการเมื่อว่าโดยพิสดารแล้ว	มีจำนวน	๑๒๑	ดวง
รวมเป็นผัสสสัตตกราสีโดยพิสดาร	มีจำนวน	๘๓๖	ดวง

ข้อ ๒๐ ถาม. ในนยฆมาติกา ลักขณมาติกา และพาหิรมาติกาทั้ง ๓ นั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้มาติกาละกัปทีคืออะไรบ้าง ? จงแสดงรายละเอียดแต่ละมาติกาด้วย

ตอบ. ในนยฆมาติกานั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงตั้งบทไว้ ๔ บท คือ

๑. ตีหิ สงฺกโห เป็นนัยที่แสดงการนับสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ชาติ
๒. ตีหิ อสงฺกโห เป็นนัยที่แสดงการนับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อาตนะ ชาติ
๓. จตุหิ สมุปโยโค เป็นนัยที่แสดงถึงสภาพธรรมที่ประกอบกับนามชั้น ๔
๔. จตุหิ วิปฺปโยโค เป็นนัยที่แสดงถึงสภาพธรรมที่ไม่ประกอบกับนามชั้น ๔

ในลักขณมาติกานั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงตั้งบทไว้ ๒ บท คือ

๑. สภาโก เป็นการแสดงถึงสภาพธรรมที่เข้าร่วมกันได้ ตามหลักสัมปโยคนัยและสังคหนัย
๒. วิสภาโก เป็นการแสดงถึงสภาพธรรมที่เข้าร่วมกันไม่ได้ ตามหลักสัมปโยคนัยและสังคหนัย

ในพาหิรมาติกานั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงตั้งบทไว้ ๒๖๖ บท คือ

ติกมาติกา ๖๖ บท ทุกมาติกา ๒๐๐ บาท ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่า “สพฺเพปิ ธมฺมสงฺคณฺี ธาตุกถาย มาติกา” แปลความว่า มาติกาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในธัมมสังคณีปกรณ์ แม้ทั้งหมดนั้น เป็นมาติกาของธาตุกถาด้วย

ข้อ ๒๑ ถาม. จงแสดงคาถาที่แสดงจำนวนบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในนัยทั้ง ๑๔ นัย พร้อมทั้งบาลีและคำแปล ตามลำดับ ?

ตอบ. แสดงคาถาที่แสดงจำนวนบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในนัยทั้ง ๑๔ นัย พร้อมทั้งบาลีและคำแปล ตามลำดับ ดังนี้

ทุมฺหิ รกฺขมา นพา ตมฺหิ	จมฺหิ ฐตา สมารา เป
เทวรา ฉ นิมฺกฺขา วา	สกุตา สมฺหิ วิราคาญฺฐ
นวาริยา ทสาทีสุ	กมา ฉ จ นเวสุว
เต นกฺคิยา ภกฺคิลา โ	สมฺหยา ปน โกสลา.

แปลความว่า

จำนวนบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในนัยทั้ง ๑๔ นัยมีดังต่อไปนี้

ในทุตินัย (ทุมฺหิ)	มี	๔๒	บท	(รคฺฆมา)
ในตตินัย (ตมฺหิ)	มี	๕๐	บท	(นพ)
ในจตุตถนัย (จมุหิ)	มี	๖๕	บท	(ฐตา)
ในปัญจมนัย (เป)	มี	๒๕๗	บท	(สมาร)
ในฉัฏฐมนัย (ฉ)				
นับตามอรรคถา	มี	๒๔๘	บท	(เทว)
นับตามฎีกา	มี	๒๕๐	บท	(นิมกฺข)
ในสัตตมมนัย (สมฺหิ)	มี	๓๗	บท	(สคฺคา)
ในอัฏฐมนัย (อฏฺ)	มี	๓๒๔	บท	(วิราค)
• ในนวมมนัย (นว)	มี	๑๒๐	บท	(อริย)

ในนัยทั้ง ๓ คือ ทสมมนัย เอกาทสมมนัย และทวาทสมมนัย (ทสาทิสฺส) เท่ากับ ฉัฏฐมนัย จตุตถมนัย และนวมมนัย ตามลำดับ (กมา ฉ จ นเวสุวิว)

ในเตรสมมนัย (เต)	มี	๑๓๐	บท	(นคฺคิย)
ในจุททสมมนัย อันเป็นนัยสุดท้าย (โอ) มี		๓๒๔	บท	(ภกฺขิล)

ข้อ ๒๒ ถาม. นิทเทสนี้นัยกัณย คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. นิทเทสนี้นัย ๑๔ นัย คือ

๑. ปฐมนนนิทเทส	๒. ทุตินนนิทเทส	๓. ตตินนนิทเทส
๔. จตุตถนนนิทเทส	๕. ปัญจมนนนิทเทส	๖. ฉัฏฐนนนิทเทส
๗. สัตตมมนนนิทเทส	๘. อัฏฐมนนนิทเทส	๙. นวมมนนนิทเทส
๑๐. ทสมมนนนิทเทส	๑๑. เอกาทสมมนนนิทเทส	๑๒. ทวาทสมมนนนิทเทส
๑๓. เตรสมมนนนิทเทส	๑๔. จุททสมมนนนิทเทส	

ข้อ ๒๓ ถาม. ให้แสดงคาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในปฐมนนนิทเทสพร้อมทั้งบาลีและคำแปล และธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในปฐมนนนิทเทสนี้เป็นธรรมชนิดไหน? ได้แก่ ธรรมอะไรบ้าง ?

ตอบ. แสดงคาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในปฐมนนนิทเทส ดังนี้

ชนุชาติ อินุทริยอนุทานิ	เอกสญฺฐิติ วุจฺจเร
อญฺฐวิส สมุปฺปาเท	โสฬสเว คโต ปเร
พาหิรโต ติกทฺทุก	ปฏฺจิปิตฺวาน โกสลาฯ

แปลความว่า

พึงนับจำนวนบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในปฐมนยนิทเทศนี้ มี ๓๗๑ บท ดังนี้
ตั้งแต่ชั้น ๕ เป็นต้น จนถึงอินทรีย์ ๒๒ เป็นที่สุดนั้น มี ๖๑ บท

ในปัจจุสมุปบาท มี ๒๘ บท

ธรรมที่ต่อจากปัจจุสมุปบาทนั้นไป มี ๑๖ บท

เมื่อเอาติกมาติกา ๖๖ บท และทุกมาติกา ๒๐๐ บท จากพาหิรมาติกาเข้าร่วมกับบทที่อยู่ในอัพกัณฺธมาติกาแล้ว คงเป็นจำนวน ๓๗๑ บท

ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในปฐมนยนิทเทศนี้ เป็นธรรมที่นับสงเคราะห์ด้วยชั้นอายุตนะ ชาติ ได้และไม่ได้ทั้งหมด ซึ่งได้แก่ ปรมัตถธรรมทั้งหมด นั่นเอง

ข้อ ๒๔ ถาม. ข้อปุจฉา - วิชา ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในชาตูกถาปกรณ์ มีอย่างละเท่าไร คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. ปุจฉามี ๓ อย่าง คือ

๑. ปุจฉาที่เกี่ยวกับชั้น
๒. ปุจฉาที่เกี่ยวกับอายุตนะ
๓. ปุจฉาที่เกี่ยวกับชาติ

วิชา ก็มี ๓ อย่างเช่นเดียวกันกับปุจฉา คือ

๑. วิชาที่เกี่ยวกับชั้น
๒. วิชาที่เกี่ยวกับอายุตนะ
๓. วิชาที่เกี่ยวกับชาติ

ข้อ ๒๕ ถาม. ก. คำว่า มุล และ มุติ มีความหมายว่าอย่างไร ในจันทรนิทเทศมีมุลและมุติเท่าไร คืออะไรบ้าง ? และในนัยทั้ง ๑๔ แห่งชาตูกถาปกรณ์นั้น นัยไหน มีทั้ง มุล-มุติ และนัยไหนไม่มีมุล-มุติ เลย ?

ข. มุล มุติ ในคำปุจฉาข้อหนึ่ง ๆ นั้น พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นแสดงไว้อย่างละเท่าไร ?

ตอบ. ก. คำว่า มูล แปลว่า ต้นเค้า หรือรากเหง้า หมายความว่า เป็นธรรมที่ยกขึ้นเป็น
 ประธาน ส่วน มูลี นั้น แปลว่า องค์ประกอบของมูล หมายความว่า เป็นธรรมที่แยกย่อยหรือแตก
 แขนงมาจากมูลนั่นเอง มูลเปรียบเหมือนตัวหม้อ มูลีเปรียบเหมือนฝาหม้อ ในจันทรนิทเทศนี้ มูล
 มี ๔ อย่าง คือ ๑. เอกมูล ๒. ทวิมูล ๓. ติมูล ๔. จตุมูล

เอกมุต มี ๔ อย่าง คือ ๑. รูปกัณฑ์เอกมุต ๒. เวทนากัณฑ์เอกมุต ๓. สัญญา กัณฑ์เอกมุต ๔. สังขารกัณฑ์เอกมุต

รูปักขันธเอกมุล มิมูลี ๔ คือ ๑. เวทนากขันธมูลี ๒. สัณญากขันธมูลี ๓. สังขารักขันธมูลี ๔. วิญญานักขันธมูลี

เวทนากขันธเอกมุต มีมูล ๓ คือ ๑. สัตถุญากขันธมูล ๒. สังขารักขันธมูล ๓. วิญญาณักขันธมูล

สัญญาฉบับนี้ทำขึ้นเป็นสองฉบับ มีผลใช้บังคับเมื่อลงนามลงนามครบถ้วนแล้ว

สังขารักขันธเอกมุล มีมูล ๑ คือ ๑. วิญญาณักขันธมูล

ทวิมุต ได้แก่ ฐปักษันธุ์และเวทนากันธุ์เป็นมุต สัตยญากันธุ์ สังขารักกันธุ์ วิญญูณัก
กันธุ์ เป็นมลิ เป็นต้น

ติมูล ได้แก่ รุกข์ ปักข์ ขันธุ์ เวทนากันธุ์ และสัตตัญญากันธุ์ เป็นมูล สังขารักกันธุ์ วิญญูณักกันธุ์ เป็นมูล เป็นต้น

จดมูล ได้แก่ ฐปักษันท์ เวทนากันท์ สัตถุญากันท์ และสังขารักกันท์ เป็นมูล วิญญูฉลัก
กันท์ เป็นมลิ เป็นต้น

มูล มูถิ นี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้เฉพาะในปฐมนขินิทเทศน์เท่านั้น ส่วนอีก ๑๓ นัยที่
เหลือไม่ได้ทรงแสดงไว้

ข. คำว่า มูล พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นแสดงไว้ตั้งแต่ ๑ ขึ้นไป ถึง ๒, ๓, ๔ เป็นต้น ตามแต่หัวข้อในธรรมหมวดนั้นจะมีมากหรือน้อย เช่น ขันธ ๕ ทรงยกมูลขึ้นแสดงได้ตั้งแต่ ๑ ถึง ๔ อย่างละ ๑๒ ทรงยกมูลขึ้นแสดงได้ตั้งแต่ ๑ ถึง ๑๑ ดังนี้ เป็นต้น

ส่วน มูติ นั้น ทรงยกขึ้นแสดงทีละอย่างเท่านั้น

ข้อ ๒๖ ตาม.จงแสดงจำนวนขั้น ๕ อย่างคนละ ๑๒ นาที ๑๘ โดยภาษาบาลีให้ถูกต้องตามหลัก?

ตอบ. แสวงจำนวนจันทร์ ๕ อายุตนนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ โดยภาษาบาลี ดังต่อไปนี้

จำนวน ชั้นที่ ๕ อายุคนละ ๑๒ ชาติ ๑๘

๑	เอเคน ขนุเรน	เอเคนายตเนน	เอกาย ชาติยา
๒	ทวิหิ ขนุเรหิ	ทวิหายนเนหิ	ทวิหิ ชาติหิ
๓	ตีหิ ขนุเรหิ	ตีหายนเนหิ	ตีหิ ชาติหิ
๔	จตุหิ ขนุเรหิ	จตุหายนเนหิ	จตุหิ ชาติหิ
๕	ปญจหิ ขนุเรหิ	ปญจหายนเนหิ	ปญจหิ ชาติหิ
๖		ฉหายนเนหิ	ฉหิ ชาติหิ
๗		สตตหายนเนหิ	สตตหิ ชาติหิ
๘		อญฐหายนเนหิ	อญฐหิ ชาติหิ
๙		นวหายนเนหิ	นวหิ ชาติหิ
๑๐		ทสหายนเนหิ	ทสหิ ชาติหิ
๑๑		เอกาทสหายนเนหิ	เอกาทสหิ ชาติหิ
๑๒		ทวาทสหายนเนหิ	ทวาทสหิ ชาติหิ
๑๓			เตรสหิ ชาติหิ
๑๔			จตุทสหิ ชาติหิ
๑๕			ปณฺณรสหิ ชาติหิ
๑๖			โสฬสหิ ชาติหิ
๑๗			สตฺตรสหิ ชาติหิ
๑๘			อญฐารสหิ ชาติหิ

น เกหิจิ ขนุเรหิ

น เกหิจิ อายตเนหิ

น กาหิจิ ชาติหิ

อสงฺขตํ ขนฺธโร ตฺวเปตฺวา (นิพพาน)

ข้อ ๒๗ ถาม. จงแสดงรูปกัณฺฐนิตฺตเทสเป็นปุจฺฉาและวิสัชนาทั้งบาลีและคำแปลตามนัยแห่ง
ปฐมนยนิทเทส ?

ตอบ. แสดงรูปกัณฺฐนิตฺตเทสตามนัยแห่งปฐมนยนิทเทสดังต่อไปนี้

ปุจฺฉา รูปกฺขณฺโธ กตฺติหิ ขนฺธเรหิ กตฺติหายนเนหิ กตฺติหิ ชาติหิ สํกฺคหิโต ?

รูปกัณฺฐหรือรูป ๒๘ ที่มีรูปปนลักษณะนี้นับสงเคราะห์ด้วยกัณฺฐ อายตนะ ชาติได้เท่าไร ?

วิสัชนา รูปกฺขณฺโธ เอเคน ขนฺธเรน เอกาทสหายนเนหิ เอกาทสหิ ชาติหิ สํกฺคหิโต.

รูปจันทร์หรือรูป ๒๘ ที่มีรูปปนลักษณะนี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยรูปจันทร์ ๑ อายุคณะ ๑๑
คือ โอฟาริกายคณะ ๑๐ รั้มมายคณะ ๑ ชาติ ๑๑ คือ โอฟาริกชาติ ๑๐ รั้มมชาติ ๑

ปจณา รูปกฤษณโร กติหิ ขนุเชหิ กติหายตเนหิ กติหิ ชาติหิ อสงคหิโต ?

รูปจันทร์หรือรูป ๒๘ ที่มีรูปปนลักษณะนี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยจันทร์ อายุคณะ ชาติ
เท่าไร ?

วิธัชนา รูปกฤษณโร จตุหิ ขนุเชหิ เอเกนายตเนน สตุตติ ชาติหิ อสงคหิโต.

รูปจันทร์หรือรูป ๒๘ ที่มีรูปปนลักษณะนี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามจันทร์ ๔ มนายคณะ
๑ วิญญานชาติ ๗

ข้อ ๒๘ ถาม. จงแสดงปจณา-วิธัชนาพร้อมทั้งบาลีและคำแปล ในรูปกัณฐเอกมุล แห่งรูปกัณฐ
มุล เวทนากัณฐมุลี ตามนัยแห่งปฐมนยนิทเทศ ?

ตอบ. แสดงรูปกัณฐเอกมุล แห่งรูปกัณฐเอกมุล เวทนากัณฐมุลี ตามนัยแห่งปฐมนย
นิทเทศ ดังต่อไปนี้

ปจณา รูปกฤษณโร จ เวทนากฤษณโร จ กติหิ ขนุเชหิ กติหายตเนหิ กติหิ ชาติหิ สงคหิตา ?

รูปจันทร์และเวทนาจันทร์นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยจันทร์ อายุคณะ ชาติเท่าไร ?

วิธัชนา รูปกฤษณโร จ เวทนากฤษณโร จ ทวิหิ ขนุเชหิ เอกาทสหายตเนหิ เอกาทสหิ ชาติหิ สงคหิตา

รูปจันทร์และเวทนาจันทร์นี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยจันทร์ ๒ คือ รูปจันทร์ เวทนาจันทร์ อายุคณะ
๑๑ คือ โอฟาริกายคณะ ๑๐ รั้มมายคณะ ๑ ชาติ ๑๑ คือ โอฟาริกชาติ ๑๐ รั้มมชาติ ๑

ปจณา รูปกฤษณโร จ เวทนากฤษณโร จ กติหิ ขนุเชหิ กติหายตเนหิ กติหิ ชาติหิ อสงคหิตา ?

รูปจันทร์และเวทนาจันทร์นี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยจันทร์ อายุคณะ ชาติเท่าไร ?

วิธัชนา รูปกฤษณโร จ เวทนากฤษณโร จ ตติหิ ขนุเชหิ เอเกนายตเนน สตุตติ ชาติหิ อสงคหิตา.

รูปจันทร์และเวทนาจันทร์นี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยจันทร์ ๓ คือ สัญญาจันทร์ สังขารจันทร์
วิญญานจันทร์ มนายคณะ ๑ วิญญานชาติ ๗

ข้อ ๒๙ ถาม. จงแสดงปจณา-วิธัชนาพร้อมทั้งบาลีและคำแปล ในรูปกัณฐทวิมุล แห่งรูปกัณฐ
มุลและเวทนากัณฐมุลี สัญญากัณฐมุลี ตามนัยแห่งปฐมนยนิทเทศ ?

ตอบ. แสดงรูปกัณฐทวิมุล แห่งรูปกัณฐมุลและเวทนากัณฐมุลีสัญญากัณฐมุลี ตาม
นัยปฐมนยนิทเทศ ดังต่อไปนี้

ปจณา รูปกุขนุโร จ เวทนากุขนุโร จ สลฺยาคุขนุโร จ กตฺตีหิ ขนฺุเรหิ กตฺตีหายตเนหิ กตฺตีหิ ธาตุหิ
สงฺกหิตา ?

รูปฉัณฺฐ เวทนาฉัณฺฐ และสัณฺญาฉัณฺฐนี้ นับสงฺเคราะห์ได้ด้วยฉัณฺฐ ๓ อายตนะ ธาตุเท่าไร ?

วิสัชนา รูปกุขนุโร จ เวทนากุขนุโร จ สลฺยาคุขนุโร จ ตีหิ ขนฺุเรหิ เอกาทสหายตเนหิ เอกาทสหิ
ธาตุหิ สงฺกหิตา.

รูปฉัณฺฐ เวทนาฉัณฺฐ และสัณฺญาฉัณฺฐนี้ นับสงฺเคราะห์ได้ด้วยฉัณฺฐ ๓ คือ รูปฉัณฺฐ เวทนา
ฉัณฺฐ สัณฺญาฉัณฺฐ อายตนะ ๑๑ คือ โอปาริกายตนะ ๑๐ รัชมายตนะ ๑ ธาตุ ๑๑ คือ
โอพาริกธาตุ ๑๐ รัชมธาตุ ๑

ปจณา รูปกุขนุโร จ เวทนากุขนุโร จ สลฺยาคุขนุโร จ กตฺตีหิ ขนฺุเรหิ กตฺตีหายตเนหิ กตฺตีหิ ธาตุหิ
อสงฺกหิตา ?

รูปฉัณฺฐ เวทนาฉัณฺฐ สัณฺญาฉัณฺฐนี้ นับสงฺเคราะห์ไม่ได้ด้วยฉัณฺฐ อายตนะ ธาตุเท่าไร ?

วิสัชนา รูปกุขนุโร จ เวทนากุขนุโร จ สลฺยาคุขนุโร จ ทวีหิ ขนฺุเรหิ เอเกนายตเนน สตุตฺติ
ธาตุหิ อสงฺกหิตา.

รูปฉัณฺฐ เวทนาฉัณฺฐ สัณฺญาฉัณฺฐนี้ นับสงฺเคราะห์ไม่ได้ด้วยฉัณฺฐ ๒ คือ สัณฺขารฉัณฺฐ
วิญฺญาณฉัณฺฐ มนายตนะ ๑ วิญฺญาณธาตุ ๑

ข้อ ๓๐ ถาม. จงแสดงปจณา-วิสัชนา ในฉัณฺธนิตเทศอภเถ ตามนัยแห่งปฐมนยนิทเทศพร้อมทั้ง
บาลีและคำแปล ?

ตอบ. แสดงฉัณฺธนิตเทศอภเถ ตามนัยแห่งปฐมนยนิทเทศดังต่อไปนี้

ปจณา ปญฺจกุขนุธา กตฺตีหิ ขนฺุเรหิ กตฺตีหายตเนหิ กตฺตีหิ ธาตุหิ สงฺกหิตา ?

ฉัณฺฐ ๕ นี้ นับสงฺเคราะห์ได้ด้วยฉัณฺฐ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา ปญฺจกุขนุธา ปญฺจหิ ขนฺุเรหิ ทฺวาทสหายตเนหิ อฏฺฐารสหิ ธาตุหิ สงฺกหิตา.

ฉัณฺฐ ๕ นี้ นับสงฺเคราะห์ได้ด้วยฉัณฺฐ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘

ปจณา ปญฺจกุขนุธา กตฺตีหิ ขนฺุเรหิ กตฺตีหายตเนหิ กตฺตีหิ ธาตุหิ อสงฺกหิตา ?

ฉัณฺฐ ๕ นี้ นับสงฺเคราะห์ไม่ได้ด้วยฉัณฺฐ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา ปญฺจกุขนุธา น เกหิจิ ขนฺุเรหิ น เกหิจิ อายตเนหิ น กาหิจิ ธาตุหิ อสงฺกหิตา.

ฉัณฺฐ ๕ นี้ นับสงฺเคราะห์ไม่ได้ด้วยฉัณฺฐ อายตนะ ธาตุอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นไม่มี.

ข้อ ๓๑ ตาม. จงแสดงปจฺจนา-วิสัชนาในภพเอกมุลนิตเทศ แห่งมนายตนมุล ฐัมมายตนมุลนิตเทศ ตามนัยแห่งปฐมนยนิทเทศ พร้อมทั้งบาลีและคำแปล ?

ตอบ. แสดงภพเอกมุลนิตเทศ แห่งมนายตนมุล ฐัมมายตนมุลนิตเทศ ตามนัยแห่งปฐมนยนิทเทศ ดังนี้

ปจฺจนา มนายตนมุล ฐัมมายตนมุล กตฺติหิ ขนฺุเรหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สงฺกฺกิตานิ ?

มนายตนะและฐัมมายตนะนี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๕ อายุตนะ ธาตุเท่าไร ?

วิสัชนา มนายตนมุล ฐัมมายตนมุล อสงฺขตํ ขนฺุรโต เปตฺวา ปญฺจหิ ขนฺุเรหิ ทฺวียายตเนหิ อฏฺฐารสฺหิ ธาตุหิ สงฺกฺกิตานิ.

มนายตนะและฐัมมายตนะนี้ ยกเว้นพระนิพพานที่นับสงเคราะห์โดยความเป็นชั้น ไม่ได้เสียแล้ว นับสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๕ อายุตนะ ๒ คือ มนายตนะ ๑ ฐัมมายตนะ ๑ ธาตุ ๘ คือ วิญญฺญาณธาตุ ๗ ฐัมมธาตุ ๑

ปจฺจนา มนายตนมุล ฐัมมายตนมุล กตฺติหิ ขนฺุเรหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ อสงฺกฺกิตานิ ?

มนายตนะและฐัมมายตนะนี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ธาตุเท่าไร ?

วิสัชนา มนายตนมุล ฐัมมายตนมุล น เกหิจิ ขนฺุเรหิ ทสฺสหายตเนหิ ทสฺสหิ ธาตุหิ อสงฺกฺกิตานิ.

มนายตนะและฐัมมายตนะนี้ ที่นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้นอย่างใดอย่างหนึ่งไม่มี นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยโอฬาริกายตนะ ๑๐ โอฬาริกธาตุ ๑๐

ข้อ ๓๒ ตาม. ให้แสดงปจฺจนา-วิสัชนาของนิโรธสัจจนิตเทศตามนัยแห่งปฐมนยนิทเทศ พร้อมทั้งบาลีและคำแปล ?

ตอบ. แสดงนิโรธสัจจนิตเทศ ตามนัยแห่งปฐมนยนิทเทศ ดังนี้

ปจฺจนา นิโรธสจฺจํ กตฺติหิ ขนฺุเรหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สงฺกฺกิตํ ?

นิโรธสัจจะนี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๕ อายุตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา นิโรธสจฺจํ น เกหิจิ ขนฺุเรหิ เอเกณายตเนน เอกาย ธาตุยา สงฺกฺกิตํ

นิโรธสัจจะนี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยชั้นอย่างใดอย่างหนึ่งไม่มี แต่นับสงเคราะห์ได้ด้วยฐัมมายตนะ ๑ ฐัมมธาตุ ๑

ปจฺจนา กตฺติหิ อสงฺกฺกิตํ ?

นิโรธสัจจะนี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา ปญฺจหิ ขนฺุเรหิ เอกาทสฺสหายตเนหิ สตฺตตรสฺสหิ ธาตุหิ อสงฺกฺกิตํ”

นิโรธสัจจะนี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๕ आयตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗ (เว้นธัมมายตนะ ธรรมธาตุ)

ข้อ ๓๓ ถาม. ก. ผัสสตัดตกราสินิทเทศที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในปฐมนยนิทเทศนี้ มีกี่อย่าง
คืออะไรบ้าง ?

ข. การแสดงพาหิรมาติกานิทเทศสำหรับปฐมนยนิทเทศนี้ได้ทรงแสดงตามนัยแห่งพระ
คัมภีร์ไหนในบรรดาพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ?

ตอบ. ก. ผัสสตัดตกราสินิทเทศที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในปฐมนยนิทเทศนี้ มี ๗ อย่าง
คือ ๑. ผัสสนิทเทศ ๒. เวทนานิทเทศ ๓. สัญญานิทเทศ ๔. เจตตานิทเทศ ๕. จิตตนิทเทศ
๖. อธิโมกขนิทเทศ ๗. มนสิการนิทเทศ

ข. การแสดงพาหิรมาติกานิทเทศสำหรับปฐมนยนิทเทศนี้ ทรงแสดงตามนัยแห่ง
พระธัมมสังคณีปกรณ์ทั้งหมด คือ ติกมาติกา ๒๒ ว่าโดยบทมี ๖๖ ทุกมาติกา ๑๐๐ ว่าโดยบทมี
๒๐๐ บท รวมเป็น ๒๖๖ บท และการแสดงปฐมนยนิทเทศนี้เป็นแสดงการนับสงเคราะห์ได้
และไม่ได้ด้วยชั้น ๕ आयตนะ ๑๑ ชาติ ทั้งหมดเช่นเดียวกัน

ข้อ ๓๔ ถาม. จงแสดงกาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในทุติยนยนิทเทศ พร้อมทั้งบาลี
และคำแปล และธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในทุติยนยนิทเทศนี้เป็นธรรมชนิดไหน
มีกี่ประเภท คืออะไรบ้าง?

ตอบ. แสดงกาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในทุติยนยนิทเทศ ดังนี้

ทสยตนา สตุตรส ธาตุโย

สตุตฺติทุทฺติยา อสฺสญฺญิภโว เอกโวการภโว

ปริเทโว สนิทฺสสนสํปฺปญฺหิ อนิทฺสสนํ

ปฺนทเว สํปฺปญฺหิ อฺปาทาติ ฯ

แปลความว่า

บทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในทุติยนยนิทเทศนี้ มี ๔๒ บท คือ โอฬาริกายตนะ ๑๐ ชาติ ๑๗ (เว้นธัมมธาตุ) รูปอินทรีย์ ๗ มีจักขุนทรีย์เป็นต้น จนถึงปริสินทรีย์เป็นที่สุด อสฺสญฺญิภ ๑
เอกโวการภ ๑ ปริเทวบท ๑ สนิทฺสสนสํปฺปญฺหิบท ๑ อนิทฺสสนสํปฺปญฺหิบท ๑ สนิทฺสสนบท ๑
สํปฺปญฺหิบท ๑ อฺปาทาบท รวม ๔๒ บท

ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในทุติยนิทเทสนี้ เป็นธรรมชนิดเหมือน ๒ ต่าง ๑ สำหรับจิต หรือเหมือน ๑ ต่าง ๒ สำหรับรูป เมื่อสรุปแล้วก็มีธรรมอยู่ ๒ ประเภทเท่านั้น คือ ธรรมที่มีชั้น ๑ อายุตนะเหมือนกัน แต่ธาตุต่างกัน (สำหรับจิต) และธรรมที่มีชั้นเหมือนกัน แต่ อายุตนะ ธาตุต่างกัน (สำหรับรูป)

ข้อ ๓๕ ถาม. ก.ทุติยนิทเทสนี้มีที่อย่างคืออะไรบ้าง จงแสดงโครงสร้างของนิทเทสนั้นมาด้วย ?

ข. จงแสดงปุจฉา-วิสัชนา ทั้งบาลีและคำแปลของโสตายตนิทเทสดตามนัยแห่ง ทุติยนิทเทสนี้ออกคตินิทเทส?

ตอบ. ก.ทุติยนิทเทสนี้ ๒ อย่างคือ ๑.อัมภันตรมัตถิกานิทเทส ๒.พาหิรมัตถิกานิทเทส

อัมภันตรมัตถิกานิทเทส มี ๔ บท คือ ๑. อายุตนิทเทส ๒. ธาตุนิทเทส ๓. อินทริยนิทเทส ๔. ปฏิจสมุปบาทนิทเทส

พาหิรมัตถิกานิทเทส มี ๒ อย่าง คือ ๑. ติกมัตถิกานิทเทส ๒. ทุกมัตถิกานิทเทส

ติกมัตถิกานิทเทส มี ๒ บท คือ ๑. สนิทสสนสัปปิฎฐปทนิทเทส ๒. อนิทสสน-สัปปิฎฐปทนิทเทส

ทุกมัตถิกานิทเทส มี ๓ บท คือ ๑ สนิทสสนปทนิทเทส ๒. สัปปิฎฐปทนิทเทส ๓. อุปาทาปทนิทเทส

ข. แสดงโสตายตนิทเทส ตามนัยแห่งทุติยนิทเทส ดังนี้

ปุจฉา โสตายตเนน เย ธมฺมา ขนฺธสงฺกहेน สงฺกหิตา อายุตนสงฺกहेน อสงฺกหิตา ธาตุสงฺกहेน อสงฺกหิตา เต ธมฺมา กตฺติ ขนฺธเหติ กตฺติหายตเนหิ กตฺติ ธาตุหิ อสงฺกหิตา ?

โสตายตนะนี้ นับสงเคราะห์รูป ๒๗ (เว้นโสตปสาท) โดยความเป็นรูปชั้นได้ แต่นับสงเคราะห์โดยความเป็นโสตายตนะ โสตธาตุไม่ได้ รูป ๒๗ เหล่านี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ ด้วยชั้น อายุตนะธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา จตุหิ ขนฺธเหติ ทฺวิหายตเนหิ อฏฺฐหิ ธาตุหิ อสงฺกหิตา ฯ

รูป ๒๗ เหล่านี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนามชั้น ๔ อายุตนะ ๒ คือ โสตายตนะ ๑ มนายตนะ ๑ ธาตุ ๘ คือ โสตธาตุ ๑ วิญญานธาตุ ๗

ข้อ ๓๖ ถาม. จงแสดงปจฺจนา-วิสัชนา พร้อมทั้งบาลีและคำแปลของเอกโวการภวนิทเทศ ตามนัยแห่งทุตติยนยนิทเทศ ?

ตอบ. แสดงเอกโวการภวนิทเทศ ตามนัยแห่งทุตติยนยนิทเทศ ดังต่อไปนี้

ปจฺจนา เอกโวการภเวณ เย ธมฺมา ขนฺธสฺส กเหณ สฺส กทฺธิตา อายตฺนสฺส กเหณ อสฺส กทฺธิตา ชาติสฺส กเหณ อสฺส กทฺธิตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเรหิ กตฺติหายตฺเนหิ กตฺติหิ ชาติหิ อสฺส กทฺธิตา ?

เอกโวการภวะนํ นํบฺสงฺเคราะหํ โอปาริกรูป ๑๑ (เว้นรูปารมณํ) โดยความเป็นรูปขันธ์ได้ แต่นํบฺสงฺเคราะหํ โดยความเป็นรูปายตนะ รูปธาตุ ฐัมมายตนะ ฐัมมธาตุไม่ได้ โอปาริกรูป ๑๑ เหล่านี้ นํบฺสงฺเคราะหํ ไม่ได้ด้วยขันธ์ อายตนะ ธาตุเท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา จตฺตฺติหิ ขนฺธเรหิ ทิหายตฺเนหิ นวหิ ชาติหิ อสฺส กทฺธิตา ฯ

โอปาริกรูป ๑๑ (เว้นรูปารมณํ) เหล่านี้ นํบฺสงฺเคราะหํ ไม่ได้ด้วยนามขันธ์ ๔ อายตนะ ๓ คือ รูปายตนะ ๑ มนายตนะ ๑ ฐัมมายตนะ ๑ ธาตุ ๕ คือ รูปธาตุ ๑ วิญญานธาตุ ๑ ฐัมมธาตุ ๑

ข้อ ๓๗ ถาม. จงแสดงปจฺจนา-วิสัชนา พร้อมทั้งบาลีและคำแปล ของอนิทัสสนสัปปฎิฆปทนิทเทศ ตามนัยแห่งทุตติยนยนิทเทศ ?

ตอบ. แสดงอนิทัสสนสัปปฎิฆปทนิทเทศ ตามนัยแห่งทุตติยนยนิทเทศ ดังนี้

ปจฺจนา อนิทัสสนสัปปฎิฆเมหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา ขนฺธสฺส กเหณ สฺส กทฺธิตา อายตฺนสฺส กเหณ อสฺส กทฺธิตา ชาติสฺส กเหณ อสฺส กทฺธิตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเรหิ กตฺติหายตฺเนหิ กตฺติหิ ชาติหิ อสฺส กทฺธิตา ?

อนิทัสสนสัปปฎิฆธรรมเหล่านี้ นํบฺสงฺเคราะหํ รูปารมณํ และสุขุมรูป ๑๖ โดยความเป็นรูปขันธ์ได้ แต่นํบฺสงฺเคราะหํ โดยความเป็นโอปาริกายตนะ ๕ (เว้นรูปายตนะ) และโอปาริกธาตุ ๕ (เว้นรูปธาตุ) ไม่ได้ รูปารมณํ และสุขุมรูป ๑๖ เหล่านี้ นํบฺสงฺเคราะหํ ไม่ได้ด้วยขันธ์ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา จตฺตฺติหิ ขนฺธเรหิ ทสหายตฺเนหิ โสฬสหิ ชาติหิ อสฺส กทฺธิตา ฯ

รูปารมณํ และสุขุมรูป ๑๖ เหล่านี้ นํบฺสงฺเคราะหํ ไม่ได้ด้วยนามขันธ์ ๔ อายตนะ ๑๐ (เว้นรูปายตนะ ๑ ฐัมมายตนะ) ธาตุ ๑๖ (เว้นรูปธาตุ ๑ ฐัมมธาตุ)

ข้อ ๓๘ ถาม. จงแสดงคาถาที่แสดงบทซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงในคตินยนิทเทศพร้อมทั้ง
บาลีและคำแปล และธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในคตินยนิทเทศนี้ เป็นธรรมชนิด
ไหน มีอะไรบ้าง ?

ตอบ. คาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในคตินยนิทเทศนั้น ดังนี้

๑.	ตโย ขนฺธา ตถา สจฺจา	อิหฺมฺริยานิ จ โสฬส
	ปทานิ ปจฺจยาการ	จฺกฺกตฺถุปริ จฺกฺกตฺถุส ฯ
๒.	สมตฺติส ปทา โหนฺติ	โคจฺจนเกสุ ทสฺสวถ
	ทฺเว จฺพนฺตร ทฺกา	อญฺฐ โหนฺติ มหฺนฺตรติ ฯ

แปลความว่า

๑. นักศึกษาทั้งหลาย พึงทราบบทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงในคตินยนิทเทศ
ดังนี้ คือ เจตสิกชั้น ๓ คือ เวทนาชั้น ๓ สัญญาชั้น ๓ สังขารชั้น ๓

สังข ๓ คือ สมุทตฺตังสะ นิโรธตฺตังสะ มัคคตฺตังสะ

อินทริย ๑๖ (เว้นปสาทอินทริย ๕ มนินทริย ๑)

ปฏิจจสมุปบาท ๑๔ บท (เว้นวิญญาน นามรูป สฬายตนะ อุปปตติภาวะ ปริเทวะ)

บทที่ต่อจากปฏิจจสมุปบาท ๑๔ บท (เว้นอิทธิบาท จิต)

๒. บท ๓๐ บท ที่อยู่ในโคจจน ๑๐ อปฺปจฺยบท อสังขตบท ที่อยู่ในจฺพนฺตรทุกบท ๘ บท
ที่อยู่ในมหฺนฺตรทุก

รวมเป็น ๘๐ บท

ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในคตินยนิทเทศนี้ เป็นธรรมชนิดที่มีชั้นต่างกัน แต่
อายตนะ ธาตุ เหมือนกัน หรือจะเรียกเป็นธรรมชนิดเหมือน ๒ ต่าง ๑ ก็ได้ ธรรมเหล่านี้ ได้แก่
เวทนา สัญญา สังขาร สฬามรูป ๑๖ นิพพาน

ข้อ ๓๙ ถาม. อัปภันตรมาติกานิทเทศ ที่ทรงแสดงในคตินยนิทเทศนี้มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ?

และแต่ละอย่างนั้น ทรงแสดงไว้กัณิทเทศ คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. อัปภันตรมาติกานิทเทศ ที่ทรงแสดงในคตินยนิทเทศนี้มี ๒ อย่าง คือ

๑. ขันธาตินิกิทเทศ	๒. ผัสสสตัดคกราสีนิทเทศ

ขันธาตินิกิทเทศ มี ๑๒ อย่าง คือ

๑. ขันธนิทเทศ	๒. สังขนิทเทศ	๓. อินทริยนิทเทศ

๔. ปฏิจสงฆุปปาตนิทเทศ	๕. สติปัญญาตนิทเทศ	๖. สัมมปปธานนิทเทศ
๗. ฌานนิทเทศ	๘. อัปปมัญญานิทเทศ	๙. ปัญจอินทริยนิทเทศ
๑๐. พลนิทเทศ	๑๑. โพชฌังคนิทเทศ	๑๒. มัคคังคนิทเทศ

ผัสสสตัดตกราสีนิทเทศ มี ๖ อย่าง คือ

๑. ผัสสนิทเทศ	๒. เวทนานิทเทศ	๓. สัญญานิทเทศ
๔. เจตนานิทเทศ	๕. อธิโมกขนิทเทศ	๖. มนสิการนิทเทศ

ข้อ ๔๐ ถาม. จงแสดงปุจฉา-วิสัชนาของนิทเทศต่อไปนี้ ตามนัยแห่งตติยขยอสังคหิเตนสังคหิตปทนิทเทศ ก. เวทนากุขนุชนิทเทศ ข. นิโรธสัจจนิทเทศ ?

ตอบ. แสดงปุจฉา-วิสัชนาของนิทเทศต่อไปนี้ ตามนัยแห่งตติยขยนิทเทศ ต่อไปนี้

ก. แสดงเวทนากุขนุชนิทเทศ ตามนัยแห่งตติยขยนิทเทศ ดังนี้

ปุจฉา เวทนากุขนุชน เอ ฐมา ขนุชสกุเหน อสกุหิตา आयदनสกุเหน สกุหิตา ฐาตุสกุเหน สกุหิตา เต ฐมา กติหิ ขนุเชหิ กติहाยदनहि กติहि ฐาตุहि สกุหิตา ?

เวทนาขันธนี้ นับสงเคราะห์ สัญญา สังขาร สุขุมรูป นิพพาน โดยความเป็นเวทนาขันธ ไม่ได้ แต่นับสงเคราะห์โดยความเป็นธัมมายตนะ ธัมมธาตุ ได้ สัญญา สังขาร สุขุมรูป นิพพาน เหล่านี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยขันธ आयदन ฐาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ฐมา อสกุขต ขนุชโต รูปेतวาทิหิ ขนุเชหิ เอเกนายตเนน เอกาย ฐาตุยา สกุหิตา สัญญา สังขาร สุขุมรูป นิพพาน เหล่านี้ ยกเว้นนิพพานที่นับสงเคราะห์โดยความเป็นขันธไม่ได้เสียแล้ว นับสงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๓ คือ รูปขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ ธัมมายตนะ ๑ ธัมมธาตุ ๑

ข. แสดงนิโรธสัจจนิทเทศ ตามนัยแห่งตติยขยอสังคหิเตนสังคหิตปทนิทเทศ ดังนี้

ปุจฉา นิโรธสัจเจน เอ ฐมา ขนุชสกุเหน อสกุหิตา आयदनสกุเหน สกุหิตา ฐาตุสกุเหน สกุหิตา เต ฐมา กติหิ ขนุเชหิ กติहायदनहि กติहि ฐาตุहि สกุหิตา ?

นิโรธสัจจะนี้ นับสงเคราะห์ เวทนา สัญญา สังขาร สุขุมรูป โดยความเป็นขันธไม่ได้ แต่นับสงเคราะห์โดยความเป็นธัมมายตนะ ธัมมธาตุ ได้ เวทนา สัญญา สังขาร สุขุมรูป เหล่านี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยขันธ आयदन ฐาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ฐมา จตุหิ ขนุเชหิ เอเกนายตเนน เอกาย ฐาตุยา สกุหิตา ฯ

เวทนา สัญญา สังขาร สุขุมรูปเหล่านี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๔ (เวทนาญาณชั้น)
 ฌัมมายนะ ๑ ฌัมมชาตุ ๑

ข้อ ๔๑ ถาม. องค์ธรรมของ เย ธมฺมา และ เต ธมฺมา ของชีวิตินทรีย์นิทเทส ตามนัยแห่งตติยนย
 นิทเทสนั้น ได้แก่อะไร และจงแสดงเป็นปุจฉา-วิสัชนา พร้อมทั้งบาลีและคำแปลใน
 ชีวิตินทรีย์นิทเทสนั้นมาด้วย ?

ตอบ. องค์ธรรมของ เย ธมฺมา ได้แก่เวทนา สัญญา นิพพาน

องค์ธรรมของ เต ธมฺมา ได้แก่ เวทนา สัญญา นิพพาน

แสดงเป็นปุจฉา-วิสัชนาของชีวิตินทรีย์นิทเทส ตามนัยแห่งตติยนยนิทเทสดังต่อไปนี้

ปุจฉา ชีวิตินทรีย์เยน เย ธมฺมา ขนฺธสงฺกเหณ อสงฺกหิตา อายตฺนสงฺกเหณ สงฺกหิตา
 ธาตุสงฺกเหณ สงฺกหิตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเหหิ กตฺติหายตฺเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สงฺกหิตา ?

ชีวิตินทรีย์นี้ นับสงเคราะห์เวทนา สัญญา นิพพาน โดยความเป็นรูปชั้นและสังขารชั้น
 ไม่ได้ แต่นับสงเคราะห์โดยความเป็นฌัมมายนะ ฌัมมชาตุได้ เวทนา สัญญา นิพพาน
 เหล่านี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น อายตนะ ธาตุเท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา อสงฺขตํ ขนฺธโต รੂเปตฺวา ทฺวี่หิ ขนฺธเหหิ เอเกนายตฺเนน เอกาย ธาตุยา สงฺกหิตา

เวทนา สัญญา นิพพาน เหล่านี้ยกเว้นนิพพานที่นับสงเคราะห์โดยความเป็นชั้นไม่ได้
 เสียแล้ว นับสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๒ คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น ฌัมมายนะ ๑
 ฌัมมชาตุ ๑

ข้อ ๔๒ ถาม. ในพาหิรมาติกานิทเทสในตติยนยนิทเทสนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้กี่นิทเทส
 คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. ในพาหิรมาติกานิทเทสนี้มีแสดงแต่ทุกมาติกานิทเทสอย่างเดียวนั้นมี ๑๒ นิทเทสคือ

๑. เหตุโคจรถนนิทเทส	๒. จุพฺพันฺตรทุกนนิทเทส	๓. อาสวโคจรถนนิทเทส
๔. สังโยชนโคจรถนนิทเทส	๕. คันถโคจรถนนิทเทส	๖. โอมโคจรถนนิทเทส
๗. โยคโคจรถนนิทเทส	๘. นีวรณโคจรถนนิทเทส	๙. ปราสาทโคจรถนนิทเทส
๑๐. มหันตรทุกนนิทเทส	๑๑. อุปาทานโคจรถนนิทเทส	๑๒. กิเลสโคจรถนนิทเทส

ข้อ ๔๓ ถาม. องค์กรรมของ เย ธมฺมา และ เต ธมฺมา ของเหตุปทนิทเทศ ตามนัยแห่งตติยนนิทเทศนั้นได้แก่อะไรบ้าง ? และจงแสดงเป็นปุจฉา-วิสัชนา ทั้งบาลีและคำแปลของเหตุปทนิทเทศนั้นมาด้วย ?

ตอบ. เย ธมฺมา องค์กรรมได้แก่ เวทนา สัญญา สุขุมรูป นิพพาน

เต ธมฺมา องค์กรรมได้แก่ เวทนา สัญญา สุขุมรูป นิพพาน

ปุจฉา เหตุหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา ขนฺธสงฺกहेณ อสงฺกหิตา อายตนสงฺกहेณ สงฺกหิตา ชาติสงฺกहेณ สงฺกหิตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเรหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ชาติหิ สงฺกหิตา ?

สภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นเหตุเหล่านี้ นับสงเคราะห์ เวทนา สัญญา สุขุมรูป นิพพาน โดยความเป็นสังขารชั้นไม่ได้ แต่นับสงเคราะห์โดยความเป็นธัมมายตนะ ธัมมธาตุได้ เวทนา สัญญา สุขุมรูป นิพพาน เหล่านี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น อายตนะ ชาติเท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา อสงฺขตํ ขนฺธโต รูปตฺวา ตีหิ ขนฺธเรหิ เอเกนายตเนเน เอกาย ชาติยา สงฺกหิตา ฯ

เวทนา สัญญา สุขุมรูป นิพพาน เหล่านี้ ยกเว้นนิพพานที่นับสงเคราะห์โดยความเป็นชั้นไม่ได้เสียแล้ว นับสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๓ คือ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น ธัมมายตนะ ๑ ธัมมธาตุ ๑

ข้อ ๔๔ ถาม. ก. ให้แสดงคาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในจตุตถอนนิตเทศ พร้อมทั้งบาลีและคำแปล ?

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในจตุตถอนนิตเทศนี้ เป็นธรรมชนิดไหน ทรงแสดงอย่างไร ได้แก่ ธรรมจำพวกไหนบ้าง ทำไมจึงได้เฉพาะธรรมเหล่านั้น ?

ตอบ. ก. คาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในจตุตถอนนิตเทศนั้น ดังนี้

เทว สจฺจา ปนฺนรตฺธิทฺริยา

เอกาทส ปฏิจฺจสมุปฺปาทา

อุทฺธํ ปุณฺ เอกาทส

โคจฺจนปทเมตฺถ ตีสวึ ฯ

แปลความว่า

พระพุทธองค์ทรงแสดงบทที่อยู่ในจตุตถอนนิตเทศนี้ มี ๖๘ บท คือ

สัจจะ ๒ ได้แก่ สมุทยสัจจะ มัคคสัจจะ

อินทริย์ ๑๕ (เว้นปสาทอินทริย์ ๕ ชีวิตินทริย์ ๑ มนินทริย์ ๑)

ปฏิจจสมุปบาท ๑๑ (เว้นวิญญาณ นามรูป สฬายตนะ เวทนา อุปปัตติภาวะ ชาติ ชรา มรณะ)

บทที่ต่อจากปัจฉิมุปรบาทอีก ๑๑ บท คือ สติปัญญา สัมมปธาน อปมัญญา ปัญจกิริยา พละ โพชฃงค์ มัคคังคะ ผัสสะ เจตนา อธิโมกข์ มนสิการ

บทที่อยู่ในโคจณก ๓๐ บท

รวมเป็น ๖๕ บท

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในจุดตอนยนิทเทศนี้ เป็นธรรมที่มีขั้น ๓ อย่างคือนะ ธาตุ เหมือนกันทั้งหมด และการแสดงในจุดตอนยนิทเทศนี้ ได้ทรงแสดงโดยกลับประธานบท ได้แก่ สังขารชั้นเจตสิก ๕๐ เวทนา ๕ สุขุมรูป ๑๖ ปริเวทจิตตชัสสททะ อปริเวทจิตตชัสสททะ อุดุชชัสสททะ เพราะในจุดตอนยนิทเทศนี้ ต้องเอาธรรมที่มี ขั้น ๓ อย่างคือนะ ธาตุ เหมือนกันเท่านั้น

ข้อ ๔๕ ตาม. ในจุดตอนยนิทเทศ มีมาติกาอย่างคืออะไรบ้าง และแต่ละอย่างนั้น ทรงแสดงไว้ที่ นิทเทศ คืออะไรบ้าง ? จงแสดงโครงสร้างบทที่แสดงในจุดตอนยนิทเทศมาด้วย

ตอบ. ก. ในจุดตอนยนิทเทศ มีมาติกา ๒ อย่างคือ ๑. อัปกันตรมาติกานิทเทศ ๒. พาหิรมาติกานิทเทศ

อัปกันตรมาติกานิทเทศ มี ๒ อย่าง คือ ๑. สัจจานิทเทศ ๒. ผัสสตัดคกราสีนิทเทศ สัจจานิทเทศมี ๑๐ อย่าง คือ

๑. สัจจนิทเทศ ๒. อินทริยนิทเทศ ๓. ปัจฉิมุปรบาทนิทเทศ
๔. สติปัญญา นิทเทศ ๕. สัมมปธานนิทเทศ ๖. อปมัญญานิทเทศ
๗. ปัญจกิริยานิทเทศ ๘. พละนิทเทศ ๙. โพชฃงค์นิทเทศ
๑๐. มัคคังคนิทเทศ

ผัสสตัดคกราสีนิทเทศ มี ๔ อย่าง คือ

๑. ผัสสนิทเทศ ๒. เจตนานิทเทศ ๓. อธิโมกขนิทเทศ ๔. มนสิการนิทเทศ

พาหิรมาติกานิทเทศ มีเฉพาะทุกมาติกาอย่างเดียว มี ๑๐ อย่าง คือ

๑. เหตุโคจณนิทเทศ ๒. อาสวโคจณนิทเทศ ๓. สัญโญชนโคจณนิทเทศ
๔. กัณธโคจณนิทเทศ ๕. โสมโคจณนิทเทศ ๖. โยคโคจณนิทเทศ
๗. นิวรรณโคจณนิทเทศ ๘. ปราสาทโคจณนิทเทศ ๙. อุปาทานโคจณนิทเทศ
๑๐. กิเลสโคจณนิทเทศ

ข้อ ๔๖ ตาม. จงแสดงเป็นพจนานุกรมพร้อมทั้งบาลีและคำแปล ตามนัยแห่งจตุตถนิทเทศ
ของนิทเทศต่อไปนี้

ก. อวิชชานิทเทศ ข. ปริเทวนิทเทศ ?

ตอบ. ก. แสดงอวิชชานิทเทศ ตามนัยแห่งจตุตถนิทเทศ ดังนี้

พจนาน อวิชชาย เย ธมฺมา ขนฺธสฺส กเหณ สฺส กเหตฺตา อายตฺนสฺส กเหณ สฺส กเหตฺตา ธาตฺตสฺส กเหณ
สฺส กเหตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา ขนฺธสฺส กเหณ สฺส กเหตฺตา อายตฺนสฺส กเหณ สฺส กเหตฺตา
ธาตฺตสฺส กเหณ สฺส กเหตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธสฺส กตฺติหิ กตฺติหิ กตฺติหิ กตฺติหิ ธาตฺตสฺส กเหณ สฺส กเหตฺตา ?

อวิชชา นี นัปปสงเคราะห์สังขารขันธเจตสิก ๔๕ (เว้นโมหเจตสิก) โดยความเป็นสังขาร
ขันธ ธรรมายตนะ ธรรมธาตุได้ สังขารขันธเจตสิก ๔๕ เหล่านี้ นัปปสงเคราะห์อวิชชาโดย
ความเป็นสังขารขันธ ธรรมายตนะ ธรรมธาตุได้ อวิชชา นี นัปปสงเคราะห์ได้ด้วยขันธ
อายตนะ ธาตุเท่าไร?

วิสัชนา เต ธมฺมา เอเกน ขนฺธสฺส เอเกนอายตฺเนน เอกาย ธาตฺตยา สฺส กเหตฺตา ฯ

อวิชชาเหล่านี้ นัปปสงเคราะห์ได้ด้วยสังขารขันธ ๑ ธรรมายตนะ ๑ ธรรมธาตุ ๑

ข. แสดงปริเทวนิทเทศ ตามนัยแห่งจตุตถนิทเทศ ดังนี้

พจนาน ปริเทเวณ เย ธมฺมา ขนฺธสฺส กเหณ สฺส กเหตฺตา อายตฺนสฺส กเหณ สฺส กเหตฺตา ธาตฺตสฺส กเหณ
สฺส กเหตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา ขนฺธสฺส กเหณ สฺส กเหตฺตา อายตฺนสฺส กเหณ สฺส กเหตฺตา
ธาตฺตสฺส กเหณ สฺส กเหตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธสฺส กตฺติหิ กตฺติหิ กตฺติหิ กตฺติหิ ธาตฺตสฺส กเหณ สฺส กเหตฺตา ?

ปริเทวะ คือ ปริเทวจิตตขันธ์นี้ นัปปสงเคราะห์อปริเทวจิตตขันธ์ อุดุขขันธ์ โดย
ความเป็นรูปขันธ สัตถายตนะ สัตถธาตุได้ อปริเทวจิตตขันธ์ อุดุขขันธ์นี้ นัปป
สงเคราะห์อปริเทวจิตตขันธ์โดยความเป็นรูปขันธ สัตถายตนะ สัตถธาตุได้
อปริเทวจิตตขันธ์เหล่านี้ นัปปสงเคราะห์ได้ด้วย ขันธ อายตนะ ธาตุเท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา เอเกน ขนฺธสฺส เอเกนอายตฺเนน เอกาย ธาตฺตยา สฺส กเหตฺตา ?

อปริเทวจิตตขันธ์นี้ นัปปสงเคราะห์ได้ด้วยรูปขันธ ๑ สัตถายตนะ ๑ สัตถธาตุ ๑

ข้อ ๔๗ ตาม. เพราะเหตุไร ในมัคคสังกนิทเทศท่านจึงเอามัคคสังกจะนัปปสงเคราะห์สังขารขันธ
เจตสิก ๕๐ ไม่นัปปสงเคราะห์สังขารขันธเจตสิก ๔๒ เพราะได้เอาเจตสิกออกมาเป็นมัคค
สังก ๘ ดวงแล้ว จะต้องเหลือสังขารขันธเจตสิก ๔๒ เท่านั้นจึงจะถูกหลัก แต่ไม่ได้ทรง
แสดงเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะเหตุใด ?

ตอบ. ที่เป็นดังนี้ เพราะเหตุว่า มัคคสังขจะนั้น องค์ธรรมได้แก่ มัคคังคเจตสิก ๘ มีปัญญา วิตก เป็นต้น ที่อยู่ในมัคคจิต ๔ เท่านั้น ส่วนปัญญา วิตก เป็นต้น ที่อยู่ในมหากุศลจิตเป็นต้นก็มี อยู่ ฉะนั้น เมื่อหักมัคคังคเจตสิก ๘ ควงออกแล้ว ก็เหมือนกับไม่ได้หักออก เพราะยังมีอยู่ในจิต ควงอื่นอีก มีมหากุศลจิต เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ จึงได้นับสงเคราะห์เจตสิก ๕๐ บางที่ท่านก็ สงเคราะห์สังขารชั้น ๔๕ เช่น สมุทยสังขจะ ท่านนับสงเคราะห์สังขารชั้นเจตสิก ๔๕ เพราะ โลกเจตสิก มีอยู่เฉพาะในโลภมูลจิต ๘ เท่านั้น เมื่อเอาออกแล้วก็ไม่มีโลกอย่างอื่นอยู่ในจิตอื่น ๆ อีก จึงเป็นสังขารชั้นเจตสิก ๔๕ ดังนี้ เป็นต้น

ข้อ ๔๘ ถาม. จงแสดงเป็นปุจฉา-วิสัชนาทั้งบาลีและคำแปล ของผัสตสนิทเทศ ตามนัยแห่ง จตุตถอนนิตเทศ ?

ตอบ. แสดงผัสตสนิทเทศตามนัยแห่งจตุตถอนนิตเทศดังต่อไปนี้

ปุจฉา ผสฺเสน เย ธมฺมา ขนฺธสฺสกุเหฺน สฺสกุหิตา อายตฺนสฺสกุเหฺน สฺสกุหิตา ธาตุสฺสกุเหฺน สฺสกุหิตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา ขนฺธสฺสกุเหฺน สฺสกุหิตา อายตฺนสฺสกุเหฺน สฺสกุหิตา ธาตุสฺสกุเหฺน สฺสกุหิตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเอหิ กตฺติหายตฺเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สฺสกุหิตา ?
 ผัสสะนี้ นับสงเคราะห์สังขารชั้นเจตสิก ๔๕ (เว้นผัสสเจตสิก) โดยความเป็นสังขาร ชั้น ๕ รัมมายตนะ รัมมธาตุได้ สังขารชั้นเจตสิก ๔๕ เหล่านี้ นับสงเคราะห์ผัสสะโดย ความเป็นสังขารชั้น ๕ รัมมายตนะ รัมมธาตุได้ ผัสสะนี้นับสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น อายตนะ ธาตุเท่าไร?

วิสัชนา เต ธมฺมา เอเกน ขนฺธเณน เอเกนอายตฺเนน เอกาย ธาตุยา สฺสกุหิตา ฯ

ผัสสะนี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยสังขารชั้น ๑ รัมมายตนะ ๑ รัมมธาตุ ๑

ข้อ ๔๙ ถาม. จงแสดงคาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในปัญจมนนิตเทศนี้ พร้อมทั้ง บาลีและคำแปล และธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในปัญจมนนิตเทศนี้ เป็นธรรม ชนิดไหน และทรงแสดงอย่างไร ?

ตอบ. แสดงคาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในปัญจมนนิตเทศ ดังนี้

๑. สพฺเพ ขนฺธา ตถายตฺนา	ธาตุโย สจฺจโต ตโย
อินฺทฺริยานิปี สพฺพานิ	เตวีสติ ปฏิจฺจโต ฯ
๒. ปรีโต โสฬส ปทา	เตจตุตทาลีสกํ ติเก

โคจณก สุตติเทว จ สุตต จุพนฺตเร ปทา ฯ
 ๓. มหนฺตเร ปทา วุตฺตา อฏฺฐารส ตโต ปริ
 อฏฺฐารเสว ญฺาตพฺพา เสสา อิธ น ภาสิตา ฯ

แปลความว่า

๑. พระพุทธองค์ทรงแสดงบทที่อยู่ในปัญจมนยนิทเทศนี้มี ๒๕๗ คือ ขันธ์ทั้งหมด อายุตนะทั้งหมด ชาติทั้งหมด สัจจะ ๓ คือ สมุทยสัจจะ นิโรธสัจจะ มัคคสัจจะ อินทรีย์ทั้งหมด ปฏิจสมุปบาท ๒๑ (เว้นอุปปัตติภาวะ กามภาวะ รูปภาวะ สัญญีภาวะ ปัญจโวการภาวะ)

๒. ต่อจากนั้นทรงแสดงอีก ๑๖ บท มี สติปัฏฐาน เป็นต้น จนถึงมนสิการเป็นที่สุด แสดงติกบท ๔๓ บท ที่ได้นามขันธ์ รูปขันธ์ โดยเฉพาะ หรือนามขันธ์และนิพพาน ทุกบท ๗๒ ที่อยู่ในโคจณก ทุกบท ๗ บท ที่อยู่ในจุฬันตรทุก คือ อปปัจจยบท อสังขตบท สนิทฺสสนบท สัปปฏิมบท รูปีบท อรูปีบท โลกุตตรบท

๓. ทรงแสดงทุกบท ๑๘ บท ที่อยู่ในมหันตรทุก บท ๑๘ บทที่อยู่ในปิฎกทุก รวมเป็น ๒๕๗ บท

บทที่เหลืออีก ๑๑๔ บทนั้น พระองค์ไม่ทรงแสดงในปัญจมนยนิทเทศนี้

ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในปัญจมนยนิทเทศนี้ เป็นธรรมที่มีขันธ์ อายุตนะ ชาติ ต่างกันทั้งหมด และได้ทรงแสดงโดยกลับประธานบทด้วย

ข้อ ๕๐ ถาม. ตั้งแต่ปฐมมนยนิทเทศจนถึงปัญจมนยนิทเทศนั้น นิทเทศที่พระพุทธองค์ทรงแสดง โดยกลับประธานบท มีกัณนิทเทศ คืออะไรบ้าง จงแสดงตัวอย่างเป็นปุจฉา-วิสัชนา ทั้ง บาติและคำแปลมาให้เห็นตัวอย่างด้วย ?

ตอบ. มี ๒ นิทเทศ คือ ๑. จตุตถมนยนิทเทศ ๒. ปัญจมนยนิทเทศ

จตุตถมนยนิทเทศ เช่น อุปายาสนิทเทศ แสดงว่า

ปุจฉา อุปายาสเณ เย ธมฺมา ขนฺธสฺส กเหณ สงฺกหิตา อายุตฺนสฺส กเหณ สงฺกหิตา ชาติสฺส กเหณ สงฺกหิตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา ขนฺธสฺส กเหณ สงฺกหิตา อายุตฺนสฺส กเหณ สงฺกหิตา ชาติสฺส กเหณ สงฺกหิตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ชาติหิ สงฺกหิตา ?

อุปายาสนี้ นับสงเคราะห์สังขารขันธ์เจตสิก ๔๕ (เว้นโทสเจตสิก) โดยความเป็นสังขาร ขันธ์ ธัมมายุตนะ ธัมมชาติได้ สังขารขันธ์เจตสิก ๔๕ เหล่านี้ นับสงเคราะห์อุปายาสโดย

ความเป็นสังขารขันธ รัมมายนะ รัมมชาตุได้ อุปายาสนี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยขันธ
อายตนะ ชาติ เท่าไร?

วิสัชนา เต รัมมา เอเกน ขนฺธเณ เอเกนายนนฺน เอกาย ชาติยา สงฺกหิตา.

อุปายาสนี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยสังขารขันธ รัมมายนะ ๑ รัมมชาตุ ๑

ปัญจมนยนิทเทส เช่น วิญญูณกขันธนิทเทส แสดงว่า

ปุจฉา วิญญูณกขนฺธเณ เย รัมมา ขนฺธสงฺกเหณ อสงฺกหิตา อายตฺนสงฺกเหณ อสงฺกหิตา
ชาติสงฺกเหณ อสงฺกหิตา เตหิ รัมเมหิ เย รัมมา ขนฺธสงฺกเหณ อสงฺกหิตา อายตฺนสงฺกเหณ
อสงฺกหิตา ชาติสงฺกเหณ อสงฺกหิตา เต รัมมา กตฺติหิ ขนฺธเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ชาติหิ
อสงฺกหิตา ?

วิญญูณขันธนี้ นับสงเคราะห์รูป เวทนา สัญญา สังขาร นิพพาน โดยความเป็นวิญญูณ
ขันธ มนายนะ วิญญูณชาติ ๗ ไม่ได้รูป เวทนา สัญญา สังขาร นิพพาน นับสงเคราะห์
จิต ๘๕ โดยความเป็นรูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ โอฬาริกายตนะ ๑๐
รัมมายนะ ๑ โอฬาริกชาติ ๑๐ รัมมชาตุ ๑ ไม่ได้ จิต ๘๕ เหล่านี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยขันธ อายตนะ ชาติ เท่าไร ?

วิสัชนา เต รัมมา จตุหิ ขนฺธเหหิ เอกาทสหายตเนหิ เอกาทสหิ ชาติหิ อสงฺกหิตา ฯ

จิต ๘๕ เหล่านี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ ๔ (เว้นวิญญูณขันธ) โอฬาริกายตนะ ๑๐
รัมมายนะ ๑ โอฬาริกชาติ ๑๐ รัมมชาตุ ๑

ข้อ ๕๑ ถาม. ในปัญจมนยนิทเทส มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง และแต่ละอย่างนั้น ทรงแสดงไว้ที่
นิทเทส คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. ในปัญจมนยนิทเทส มี ๒ อย่าง คือ ๑. อัปภันตรมาติกานิทเทส ๒. พาหิรมาติกานิท
เทส

อัปภันตรมาติกานิทเทส มี ๒ อย่าง คือ ๑. ขันธาตินิกิทเทส ๒. ผัสสสัตตกราสีนิทเทส
ขันธาตินิกิทเทสมี ๑๕ อย่าง คือ

๑. ขันธนิทเทส	๒. อายตฺนนิทเทส	๓. ชาตินิทเทส
๔. สัจจนิทเทส	๕. อินทริยนิทเทส	๖. ปฏิจจสมุปปาตนิทเทส
๗. สติปัญฐานนิทเทส	๘. สัมมปปชานนิทเทส	๙. อิทธิปาตนิทเทส
๑๐. ฌานนิทเทส	๑๑. อัปปมัญญานิทเทส	๑๒. ปัญจอินทริยนิทเทส

๑๓. พลนิตเทศ ๑๔. โพชนังคนิทเทศ ๑๕. มัคคังคนิทเทศ

ผัสสสัตตคกราสีนิทเทศ มี ๗ อย่าง คือ

๑. ผัสสนิทเทศ ๒. เวทนานิทเทศ ๓. สัญญานิทเทศ ๔. เจตตานิทเทศ
๕. จิตตนิทเทศ ๖. อธิโมกขนิทเทศ ๗. มนสิการนิทเทศ

พาหิรมาติกานิทเทศ มี ๒ อย่าง คือ ๑. ดิกมาติกานิทเทศ ๒. ทูกมาติกานิทเทศ

ดิกมาติกานิทเทศ มี ๔๓ ดิก คือ ๑. กุสลดิก เป็นต้นจนถึง ๔๓. อนิทัสสนสัปปฏิฆปทนิทเทศ เป็นที่สุด

ทูกมาติกานิทเทศ มี ๑๑๕ ทุก คือ ๑. เหตุปทนิทเทศ เป็นต้น จนถึง ๑๑๕. สรณปทนิทเทศ เป็นที่สุด

ข้อ ๕๒ ถาม. จงแสดงปจฺจนา-วิสัชนาทั้งบาลีและคำแปลของอุเปกขาสหคตปทนิทเทศ ตามนัยแห่งปัญจมนยอสังคหิตนอสังคหิตนิทเทศ ?

ตอบ. แสดงอุเปกขาสหคตปทนิทเทศ ตามนัยแห่งปัญจมนยอสังคหิตนอสังคหิตนิทเทศ ดังนี้

ปจฺจนา อุเปกขาสหคเตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา ขนฺธสงฺกฺเขน อสงฺกฺหิตา อายตฺนสงฺกฺเขน อสงฺกฺหิตา ธาตุสงฺกฺเขน อสงฺกฺหิตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา ขนฺธสงฺกฺเขน อสงฺกฺหิตา อายตฺนสงฺกฺเขน อสงฺกฺหิตา ธาตุสงฺกฺเขน อสงฺกฺหิตา เต ธมฺมา กตฺตีหิ ขนฺธฺเหหิ กตฺตีหายตฺเนหิ กตฺตีหิ ธาตุหิ อสงฺกฺหิตา ?

สภาวะธรรมที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนาเหล่านี้ นับสงเคราะห์โอฬาริกรูป ๑๒ โดยความเป็นสัญญา สังขาร วิญญูณ มนายตนะ ๑ ธัมมายตนะ ๑ วิญญูณธาตุ ๖ (เว้นกาย วิญญูณธาตุ ๑) ธัมมธาตุ ๑ ไม่ได้ โอฬาริกรูป ๑๒ เหล่านี้ นับสงเคราะห์นามขันธ์ ๔ นิพพาน โดยความเป็นรูปขันธ์ ๑ โอฬาริกายตนะ ๑๐ โอฬาริกธาตุ ๑๐ ไม่ได้ นามขันธ์ ๔ นิพพานเหล่านี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วย ขันธ์ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา เอเกน ขนฺธฺเรน ทสหายตฺเนหิ ทสฺหิ ธาตุหิ อสงฺกฺหิตา ฯ นามขันธ์ ๔ นิพพาน เหล่านี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยรูปขันธ์ ๑ โอฬาริกายตนะ ๑๐ โอฬาริกธาตุ ๑๐

ข้อ ๕๓ ตาม. ปฏิจจสมุปปาตนิทเทศ ที่ทรงแสดงในปัญจมนยนิทเทศนี้ มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง เพราะเหตุไร ? จงอธิบาย

ตอบ. ปฏิจจสมุปปาตนิทเทศ ที่ทรงแสดงในปัญจมนยนิทเทศนี้ มี ๒๓ อย่าง คือ
 ๑. อวิชขานิทเทศ เป็นต้น จนถึง ๒๓. อุปายาสนิทเทศเป็นที่สุด (เว้นอุปปัตติภาวะ กามภาวะ รูปภาวะ สัญญีภาวะ ปัญจโวการภาวะ) ที่แสดงได้เช่นนั้น เพราะเป็นธรรมที่มีขันธ์ อายตนะ ธาตุ ต่างกันได้ทั้งหมด ส่วนที่แสดงไม่ได้นั้น เพราะเป็นธรรมที่มีขันธ์ อายตนะ ธาตุ ต่างกันไม่ได้ ทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ จึงทรงแสดงไว้เพียง ๒๓ เท่านั้น

ข้อ ๕๔ ตาม. ก. จงแสดงคาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงในฉัฏฐนนิทเทศ พร้อมทั้ง คำแปล ?

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในฉัฏฐนนิทเทศนี้ เป็นธรรมชนิดไหน แสดง อย่างไร และแปลจากปัญจมนยนิทเทศอย่างไรบ้าง ? จงอธิบาย

ตอบ. ก. แสดงคาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงในฉัฏฐนนิทเทศ ดังนี้

๑.	ธมฺมายนํ ธมฺมชาตุ	ทุกขสจฺจญฺจ ชีวิตํ
	สพฺพายตนํ นามรูปํ	จตุตาโร จ มหาวา ๑
๒.	ชาติ ชรา มรณญฺจ	ติเกสฺสวณฺณวิสฺติ
	โกจฺจเกสฺส จ ปญฺสา	อญฺฐ จุพฺพนฺตเร ปทา ๑
๓.	มหนฺตเร ปนฺนรส	โสฬส จ ตโต ปเร
	เอกวิสฺติปทสฺสํ	เอตํ สมฺปโยเก น ลพฺภติ ๑

แปลความว่า

บทที่พระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงในฉัฏฐนนิทเทศ มี ๑๒๑ บท คือ

๑. ธัมมายนะ ธัมมชาตุ ทุกขสัจจะ ชีวิต สพายตนะ นามรูป ภพใหญ่ ๔ คือ อุปปัตติ ภาวะ กามภาวะ สัญญีภาวะ ปัญจโวการภาวะ

๒. ชาติ ชรา มรณะ ในติก ๑๕ บทที่ได้ขันธ์ อายตนะ ธาตุทั้งหมดมีอภัยกตบท เป็นต้น ในโคจลก ๕๐ บท ที่ได้ขันธ์ อายตนะ ธาตุ ทั้งหมด มี นเหตุบท อเหตุกบท เป็นต้น ในจุฬันตรทุก ๘ บท ที่ได้ขันธ์ อายตนะ ธาตุ ทั้งหมด มีสปปัจจยบท สังขตบท เป็นต้น

๓. ในมหันตรทุก ๑๕ บท มีโนจิตตบท เป็นต้น ต่อจากนั้น ในปิฎกทุก ๑๖ บท ที่ได้ขันธ์ อายตนะ ธาตุ ทั้งหมด มี น ทสฺสเนนปหาดพฺพบท เป็นต้น

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในฉัฏฐนยนิทเทศนี้ เป็นธรรมที่เป็นสัมปยุตต์และวิปยุตต์ และมีการแสดงจำแนกชั้น อายตนะ ธาตุ ที่ประกอบได้และประกอบไม่ได้ เป็นพิเศษออกไปอีก โดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ ซึ่งต่างจากปัญจมนยนิทเทศ ตรงที่ปัญจมนยนิทเทศนั้น เป็นธรรมที่มีชั้น อายตนะ ธาตุ ต่างกันทั้งหมด และไม่ได้ทรงแสดงการจำแนกชั้น อายตนะ ธาตุ ออกไปเป็นพิเศษโดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ แต่อย่างไร

ข้อ ๕๕ ถาม. ชั้นที่สัมปยุตต์ วิปยุตต์ได้และไม่ได้ พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้อย่างไร ?

ตอบ. พระพุทธองค์ทรงแสดงชั้นที่สัมปยุตต์ วิปยุตต์ได้และไม่ได้ ไว้ดังนี้

๑. นามชั้น ๔ อันได้แก่ จิตเจตสิกเหล่านี้ เมื่อครบลักษณะทั้ง ๔ คือ เอกุปปาตะ เอกนิโรธะ เอกาลัมพะณะ เอกวัตถุกะ แล้วก็เป็นสัมปยุตต์ซึ่งกันและกันได้ ถ้าไม่ครบลักษณะทั้ง ๔ ก็เป็นวิปยุตต์ ซึ่งกันและกัน

๒. นามชั้น ๔ กับ นิพพาน นามชั้น ๔ กับ รูป เป็นวิปยุตต์ซึ่งกันและกันอย่างเดียว

๓. รูปกับรูป รูปกับนิพพาน ไม่เรียกว่า สัมปยุตต์ หรือ วิปยุตต์

๔. ระหว่าง กุศลธรรม อกุศลธรรม อพยากตธรรม ที่เป็นจิตเจตสิก เป็นวิปยุตต์ซึ่งกันและกัน ชื่อว่า **ชาติวิปยุตต์**

๕. ระหว่างนามชั้น ๔ ที่เกิดอยู่ในกามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ เป็นวิปยุตต์ซึ่งกันและกัน ชื่อว่า **ภูมิวิปยุตต์**

๖. ระหว่างนามชั้น ๔ ที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน เป็นวิปยุตต์ ซึ่งกันและกัน ชื่อว่า **กาลวิปยุตต์**

๗. ระหว่างนามชั้น ๔ ที่เกิดอยู่ภายในตัวเราและภายนอกตัวเรา เป็นวิปยุตต์ซึ่งกันและกัน ชื่อว่า **สันตानวิปยุตต์**

ข้อ ๕๖ ถาม. จงแสดงเป็นปุจฉา-วิสัชนา พร้อมทั้งบาลีและคำแปลตามนัยแห่งฉัฏฐนยนิทเทศของนิทเทศต่อไปนี้ ก. สัตถุญากขันธนิทเทศ ข. จักขายตณนิทเทศ ?

ตอบ. ก. แสดงสัตถุญากขันธนิทเทศ ตามนัยแห่งฉัฏฐนยนิทเทศดังนี้

ปุจฉา สัตถุญากขันธ กติหิ ขนุทธะหิ กติหยาตเนหิ กติหิ ธาตุหิ สมปยุตโต ?

สัตถุญากขันธนี้ ประกอบกับ ชั้น อายตนะ ธาตุ ได้เท่าไร ?

วิธัชนา สลัญญาขุณฺโธ กติหิ ขนฺธเหติ เอเคนายตเนน สตุตฺติ ชาติฺหิ สมฺปยุตฺโต เอเคนายตเนน เอกาย ชาติฺยา เกหิจิ สมฺปยุตฺโต ฯ

สลัญญาชั้นนี้ ประกอบกับชั้น ๓ คือ เวทนาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น มนายตนะ ๑ วิญญาณธาตุ ๗ และประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๕๑ (เว้น สลัญญา)

ปจฺฉา กติหิ วิปฺปยุตฺโต ?

สลัญญาชั้นนี้ ไม่ประกอบด้วยชั้น อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิธัชนา เอเคน ขนฺธเนน ทสหายตเนหิ ทสฺส ชาติฺหิ วิปฺปยุตฺโต เอเคนายตเนน เอกาย ชาติฺยา เกหิจิ วิปฺปยุตฺโต ฯ

สลัญญาชั้นนี้ ไม่ประกอบด้วยรูปชั้น ๑ โอปาริกายตนะ ๑๐ โอปาริกธาตุ ๑๐ และไม่ประกอบด้วยธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน

ข. แสดงจักขายตณินิทเทศ ตามนัยแห่งฉัฏฐนยนิทเทศ ดังนี้

ปจฺฉา จกฺขายตณํ กติหิ ขนฺธเหติ กติหายตเนหิ กติหิ ชาติฺหิ สมฺปยุตฺตํ ?

จักขายตนะนี้ ประกอบกับชั้น อายตนะ ธาตุ ได้เท่าไร ?

วิธัชนา นตฺถิ ไม่มี

ปจฺฉา กติหิ วิปฺปยุตฺตํ ? จักขายตนะนี้ ไม่ประกอบด้วยชั้น อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิธัชนา จตฺถิ ขนฺธเหติ เอเคนายตเนน สตุตฺติ ชาติฺหิ วิปฺปยุตฺตํ เอเคนายตเนน เอกาย ชาติฺยา เกหิจิ วิปฺปยุตฺตํ ฯ

จักขายตนะนี้ ไม่ประกอบด้วยนามชั้น ๔ มนายตนะ ๑ วิญญาณธาตุ ๗ และไม่ประกอบด้วยธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๕๒

ข้อ ๕๗ ตาม. จงแสดงเป็นปจฺฉา-วิธัชนาพร้อมทั้งบาลีและคำแปล ของสมาธิทริยนิทเทศ ตามนัยแห่งฉัฏฐนยนิทเทศ ?

ตอบ. แสดงสมาธิทริยนิทเทศ ตามนัยแห่งฉัฏฐนยนิทเทศ ดังต่อไปนี้

ปจฺฉา สมาธิทริยํ กติหิ ขนฺธเหติ กติหายตเนหิ กติหิ ชาติฺหิ สมฺปยุตฺตํ ?

สมาธิทริยนี้ ประกอบกับชั้น อายตนะ ธาตุ ได้เท่าไร ?

วิสัยนา ตีหิ ขนุเชหิ เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา สมบุยุตต์ เอเกน ขนุเชน เอเกนายตเนน

เอกาย ธาตุยา เกหิจิ สมบุยุตต์ ?

สมาธิทริยนี้ ประกอบกับชั้น ๓ คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น มนายตนะ ๑ มโนวิญญาณธาตุ ๑ และประกอบกับสังขารชั้นบางส่วน คือ สังขารชั้น เจตสิก ๔๘ (เว้นวิจิกิจา เอกัคคตา) รัมมายตนะ รัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๕๐ (เว้นวิจิกิจา เอกัคคตา)

ปจฉา กติหิ วิบุยุตต์ ? สมาธิทริยนี้ ไม่ประกอบกับชั้น อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัยนา เอเกน ขนุเชน ทสหายตเนหิ โสฬสหิ ธาตุหิ วิบุยุตต์ เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา

เกหิจิ วิบุยุตต์ ฯ

สมาธิทริยนี้ ไม่ประกอบกับรูปชั้น ๑ โอปาริกายตนะ ๑๐ โอปาริกธาตุ ๑๐ วิญญาณธาตุ ๖ (เว้นมโนวิญญาณธาตุ) และไม่ประกอบกับรัมมายตนะ รัมมธาตุ บางส่วน คือ วิจิกิจาเจตสิก ๑ สุธมรูป ๑๖ นิพพาน

ข้อ ๕๘ ถาม. สัจจนิทเทศที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในฉัฏฐนยนิทเทศ มีกี่อย่าง?

คืออะไรบ้าง ? และเพราะเหตุใด จึงไม่ทรงแสดงทุกขสัจจะในฉัฏฐนยนิทเทศนี้ ?

ตอบ. สัจจนิทเทศที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในฉัฏฐนยนิทเทศนี้มี ๓ อย่าง คือ

๑. สมุทยสัจจะ ๒. นิโรธสัจจะ ๓. มัคคสัจจะ ส่วนทุกขสัจจนิทเทศนั้น องค์ธรรมมีทั้งรูปและนาม จึงไม่เป็นทั้งสัมปยุตต์และวิปยุตต์ คือ จะเรียกว่า สัมปยุตต์ก็ไม่ได้ เพราะมีรูปธรรมปนอยู่ด้วย หรือจะเรียกว่า วิปยุตต์ก็ไม่ได้ เพราะมีนามธรรมปนอยู่ด้วย ด้วยเหตุนี้ทุกขสัจจนิทเทศนี้ จึงไม่ทรงแสดงในฉัฏฐนยสัมปโยควิปโยคปทนิทเทศนี้

ข้อ ๕๙ ถาม. จงแสดงเป็นปจฉา-วิสัยนา พร้อมทั้งบาติและคำแปลของรูปภาวนิทเทศ ตามนัยแห่ง

ฉัฏฐนยนิทเทศ ?

ตอบ. แสดงรูปภาวนิทเทศ ตามนัยแห่งฉัฏฐนยสัมปยุตตวิปยุตตปทนิทเทศ ดังนี้

ปจฉา รูปภาโว กติหิ ขนุเชหิ กติหายตเนหิ กติหิ ธาตุหิ สมบุยุตโต ?

รูปภวะนี้ ประกอบกับชั้น อายตนะ ธาตุ ได้เท่าไร ?

วิสัยนา นตฺถิ ไม่มี

ปจฉา กติหิ วิบุยุตโต ? รูปภวะนี้ ไม่ประกอบกับชั้น อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิธัชนา น เกหิจิ ขนฺธะหิ น เกหิจิ อายตเนหิ ตีหิ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺโต ฯ

รูปภวะนี้ ไม่เป็นวิปฺปยุตต์กับขันธ อายตนะ อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เป็นวิปฺปยุตต์กับธาตุ ๓ คือ ฆานวิญญูณธาตุ ชิวหาวิญญูณธาตุ กายวิญญูณธาตุ

ข้อ ๖๐ ถาม. คำว่า เกหิจิ แปลว่าอะไร แสดงถึงธรรมที่ประเภท และประเภทใหญ่เท่าไร ประเภทเล็กเท่าไร คืออะไรบ้าง

ตอบ. คำว่า เกหิจิ แปลว่า บางส่วน หรือ บางเหล่า หมายความว่า เป็นสังขารขันธ บางส่วนก็ได้ เป็นธัมมายตนะบางส่วนก็ได้ เป็นธัมมธาตุบางส่วนก็ได้ ซึ่งแสดงถึงธรรม ๓ ประเภท คือ สังขารขันธบางส่วน ธัมมายตนะบางส่วน ธัมมธาตุบางส่วน ประเภทใหญ่ มี ๓ ประเภท คือ เจตสิก สุขุมรูป นิพพาน ว่าโดยประเภทเล็ก มี ๖๕ คือ เจตสิก ๕๒ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน ๑

ข้อ ๖๑ ถาม. จงแสดงเป็นปุจฉา-วิสัชนา พร้อมทั้งบาลีและคำแปลของอาสวสัมปยุตตปทนิทเทส ตามนัยแห่งฉัฏฐนยนิทเทส ?

ตอบ. แสดงอาสวสัมปยุตตปทนิทเทสตามนัยแห่งฉัฏฐนยนิทเทสดังนี้

ปุจฉา อาสวสมฺปยุตฺตา ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธะหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา ?

สภาวะธรรมที่ประกอบกับอาสวะเหล่านี้ ประกอบกับขันธ อายตนะ ธาตุ ได้เท่าไร ?

วิสัชนา นตฺถิ ไม่มี

ปุจฉา กตฺติหิ วิปฺปยุตฺตา ?

สภาวะธรรมที่ประกอบกับอาสวะเหล่านี้ ไม่ประกอบกับขันธ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เอเกน ขนฺธะน ทสหายตเนหิ โสฬสหิ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ วิปฺปยุตฺตา ฯ

สภาวะธรรมที่ประกอบกับอาสวะเหล่านี้ ไม่ประกอบกับรูปขันธ ๑ โอปาริกายตนะ ๑๐ โอปาริกธาตุ ๑๐ วิญญูณธาตุ ๖ (เว้นมโนวิญญูณธาตุ) และไม่ประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ โสภณเจตสิก ๒๕ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน

ข้อ ๖๒ ถาม. ในฉัฏฐนยนิทเทศนั้น มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง และแต่ละอย่างนั้น ทรงแสดงไว้กั
นิทเทศ คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. ในฉัฏฐนยนิทเทศ มี ๒ อย่าง คือ ๑. อัพภันตรมาติกานิทเทศ ๒. พาหิรมาติกา
นิทเทศ

อัพภันตรมาติกานิทเทศ มี ๒ อย่าง คือ ๑. จันธาตินิกเทศ ๒. ผัสสสัตตกราสินิทเทศ
จันธาตินิกเทศ มี ๑๕ อย่าง คือ

๑. จันธนิทเทศ	๒. อายุตนิทเทศ	๓. ธาตุนิทเทศ
๔. สัจจนิทเทศ	๕. อินทริยนิทเทศ	๖. ปฏิกิจสมุปปาตนิทเทศ
๗. สติปัญญาณิทเทศ	๘. สัมมปปธานนิทเทศ	๙. อิทธิปาตนิทเทศ
๑๐. ฌานนิทเทศ	๑๑. อัปปมัญญนิทเทศ	๑๒. ปัญจินทริยนิทเทศ
๑๓. พลนิทเทศ	๑๔. โพชฌังคนิทเทศ	๑๕. มัคคังคนิทเทศ

ผัสสสัตตกราสินิทเทศ มี ๗ อย่าง คือ

๑. ผัสสนิทเทศ	๒. เวทนานิทเทศ	๓. สัญญานิทเทศ	๔. เจตνανิทเทศ
๕. จิตตนิทเทศ	๖. อธิโมกขนิทเทศ	๗. มนสิการนิทเทศ	

พาหิรมาติกานิทเทศที่ทรงแสดงในฉัฏฐนยนิทเทศนี้มี ๒ อย่าง คือ

๑. ติกมาติกานิทเทศ ๒. ทุกมาติกานิทเทศ

ติกมาติกานิทเทศ มี ๔๗ บท คือ ๑. กุสลปตนิทเทศ เป็นต้น จนถึง ๔๗. อนิทัสสน
ตัปปปฏิฆปตนิทเทศ เป็นที่สุด

ทุกมาติกานิทเทศ ๑๑๑ บทคือ ๑. เหตุปตนิทเทศ เป็นต้นจนถึง ๑๑๑. สรรณัมมปต
นิทเทศเป็นที่สุด

ข้อ ๖๓ ถาม. ก. จงแสดงคาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในสัจจตมณยนิทเทศ พร้อมทั้ง
คำแปล ?

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในสัจจตมณยนิทเทศนี้ เป็นธรรมชนิดไหน และทรง
แสดงอย่างไรบ้าง ? จงอธิบาย

ตอบ. ก. คาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในสัจจตมณยนิทเทศ ดังนี้

๑. ขนฺธา จตุโร อายุตตญฺจ	เอกํ ธาตุสฺส สตฺตํ เทวํปิจํ
อินฺทฺริยํโต ตโย ปฏิจฺจ	ตถวิว ผสฺสทปญฺจมา ฯ

๒. อธิมุจจนา มนสิ

ติเกตุ ตีณิ สตุตุนตรา

เทว จ มนเนน ยุตุตา

วิตกกวจิารณา อุเปกขาย ๗

แปลความว่า

๑. พระพุทธรูปทรงแสดงบพในสัตตมณยนิทเทส มี ๓๗ บพ คือ นามขันธ ๔ มนายตนะ ๑ วิญญูณธาตุ ๗ อินทริย์ ๒ คือ มนินทริย์และอุเปกจินทริย์ ปฏิจจสมุปบาท ๓ คือ วิญญูณ ผัสสะ เวทนา ในผัสสสัตตกราสินิทเทส ทรงแสดงทั้ง ๕ บพ คือ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต

๒. อธิโมกข์ มนสิการ ในติกมาติกาทรงแสดง ๓ บพ คือ อทุกขมสุขาย เวทนายัมมปยุตตบพ สวิตักกสวิจารบพ อุเปกขาสหคตบพ ในมหั้นตรทุกทรงแสดง ๗ บพคือ จิตตบพ เจตสิกบพ จิตตัมมปยุตตบพ จิตตสังสัฏฐบพ จิตตสังสัฏฐสมุฏฐานบพ จิตตสังสัฏฐสมุฏฐานสทญบพ จิตตสังสัฏฐสมุฏฐานานุปริวัตตบพ สวิตักกบพ สวิจารบพทั้ง ๒ ที่ประกอบกับมโนธาตุ ๓ อุเปกขาสหคตบพ ที่ประกอบกับอุเบกขาเวทนา

ข. ธรรมที่พระพุทธรูปทรงแสดงในสัตตมณยนิทเทสนี้ เป็นธรรมที่มีทั้งสัมปยุตต์และวิปยุตต์ อนึ่ง การแสดงสัตตมณยนิทเทสนี้ ได้แสดงโดยกลับประธานบพ และมีการแสดงเป็นพิเศษออกไปอีก โดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ

ข้อ ๖๔ ตาม. จงแสดงเป็นปุจฉา-วิสัชนา พร้อมทั้งบาลีและคำแปลตามนัยแห่งสัตตมณยนิทเทสของนิทเทสต่อไปนี้ ก. วิญญูณักขันธนิทเทส ข. มโนธาตุนิทเทส ?

ตอบ. ก. แสดงวิญญูณักขันธนิทเทส ตามนัยแห่งสัตตมณยสัมปยุตเตนวิปยุตตปทนิทเทส ดังต่อไปนี้

ปุจฉา วิญญูณักขณฺเณน เย ธมฺมา สมฺปยุตุตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปยุตุตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺเระหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ วิปยุตุตา ?

วิญญูณักขันธนี้ ประกอบกับเจตสิก ๕๒ ได้ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ เหล่านี้ ไม่ประกอบกับรูป ๒๘ นิพพาน รูป ๒๘ นิพพานเหล่านี้ไม่ประกอบกับขันธ อายตนะ ธาตุ เท่าไร?

วิสัชนา เต ธมฺมา จตุหิ ขนฺเระหิ เอเคนายตเนน สตุตฺติ ธาตุหิ วิปยุตุตา เอเคนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ วิปยุตุตา ๗

รูป ๒๘ นิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับนามขันธ ๔ มนายตนะ ๑ วิญญูณธาตุ ๗ และ ไม่ประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุบางส่วน คือ เจตสิก ๕๒

ข. แสดงมโนธาตุนิทเทส ตามนัยแห่งสัตตมณยสัมปยุตเตนวิปปยุตตปทนิทเทส ดังนี้

ปจฉา มโนธาตุยา เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติ
 ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ วิปปยุตฺตา ?

มโนธาตุนี้ ประกอบกับอัญญสมานาเจตสิก ๑๐ (เว้นวิริยะ ปีติ ฉันทะ) ได้ มโนธาตุ
 จิตุปบาทเหล่านี้ ไม่ประกอบกับฉวิญญูณธาตุจิตอุปบาทที่เหลือ รูป ๒๘ และนิพพาน
 ฉวิญญูณธาตุจิตอุปบาทที่เหลือ รูป ๒๘ และนิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับขันธ
 อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา น เกหิจิ ขนฺธฺเหหิ น เกหิจิ อายตเนหิ เอกาย ธาตุยา วิปปยุตฺตา ?

ฉวิญญูณธาตุจิตอุปบาทที่เหลือ รูป ๒๘ และนิพพานเหล่านี้ ไม่เป็นวิปปยุตต์กับ ขันธ
 อายตนะ อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เป็นวิปปยุตต์กับมโนธาตุ

ข้อ ๖๕ ถาม. จงแสดงปจฉา-วิสัชนาของเจตสิกปทนิทเทสทั้งบาลีและคำแปล ตามนัยแห่ง
 สัตตมณยสัมปยุตเตนวิปปยุตตปทนิทเทส ?

ตอบ. แสดงเจตสิกปทนิทเทสตามนัยแห่งสัตตมณยนิทเทส ดังนี้

ปจฉา เจตสิกเกหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติ
 ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ วิปปยุตฺตา ?

เจตสิก ๕๒ เหล่านี้ ประกอบกับจิต ๘๘ ได้ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ เหล่านี้ ไม่ประกอบกับ
 รูป ๒๘ นิพพาน รูป ๒๘ นิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับขันธ อายตนะ ธาตุเท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา จตุหิ ขนฺธฺเหหิ เอเกนายตเนน สตุตฺติ ธาตุหิ วิปปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย
 ธาตุยา เกหิจิ วิปปยุตฺตา ฯ

รูป ๒๘ นิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับนามขันธ ๔ มนายตนะ ๑ วิญญูณธาตุ ๗ และ
 ไม่ประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุบางส่วน คือ เจตสิก ๕๒

ข้อ ๖๖ ถาม. จงแสดงปจฉา-วิสัชนาของสวิตักกปทนิทเทสทั้งบาลีและคำแปล ตามนัยแห่ง
 สัตตมณยนิทเทส ?

ตอบ. แสดงวิตักกปทนิทเทส ตามนัยแห่งสัตตมณยนิทเทส ดังนี้

ปจฉา สวิตกฺเกหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปปยุตฺตา เต ธมฺมา
 กตฺติหิ ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ วิปปยุตฺตา ?

สภาวะธรรมที่เกิดพร้อมกับวิตกเหล่านี้ ประกอบกับวิตกเจตสิกได้ สวิตกกจิต ๕๕
เจตสิก ๕๒ เหล่านี้ ไม่ประกอบกับอวิตกกจิตอุปบาท ๖๖ รูป ๒๘ และนิพพาน
อวิตกกจิตอุปบาท ๖๖ รูป ๒๘ และนิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับขันธ อายตนะ ธาตุ
เท่าไร ?

วิัสัณหา เต ธมฺมา น เกหิจิ ขนฺธเหติ น เกหิจิ อายตเนหิ เอกาย ธาตุยา วิปฺปยุตฺตา ฯ

อวิตกกจิตอุปบาท ๖๖ รูป ๒๘ และนิพพานเหล่านี้ ไม่เป็นวิปยุตต์กับขันธ อายตนะ
อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เป็นวิปยุตต์กับมโนธาตุ ๑

ข้อ ๖๗ ถาม. จงแสดงปฏิจจ-วิัสัณหาของอิโมกขนิทเทศทั้งบาลีและคำแปล ตามนัยแห่ง
สัตตมณยสัมปยุตเตนวิปยุตตปทนิทเทศ ?

ตอบ. แสดงอิโมกขนิทเทศ ตามนัยแห่งสัตตมณยนิทเทศ ดังนี้

ปฏิจจ อธิโมกฺเขน เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺમેหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ
ขนฺธเหติ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา ?

อิโมกข์นี้ประกอบกับจิต ๗๘ (เว้นทวิปัญญวิญญาณจิต ๑๐ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑)
เจตสิก ๕๐ (เว้นอิโมกข์ วิจิกิจฉา) ได้ จิต ๗๘ เจตสิก ๕๑ (เว้นวิจิกิจฉา) เหล่านี้ ไม่
ประกอบกับทวิปัญญวิญญาณจิตอุปบาท วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิตอุปบาท รูป ๒๘ และ
นิพพาน ทวิปัญญวิญญาณจิตอุปบาท วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิตอุปบาท รูป ๒๘ และนิพพาน
เหล่านี้ ไม่ประกอบกับขันธ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิัสัณหา เต ธมฺมา น เกหิจิ ขนฺธเหติ น เกหิจิ อายตเนหิ วิปฺปยุตฺตา เอกาย ธาตุยา วิปฺปยุตฺตา ฯ

ทวิปัญญวิญญาณจิตอุปบาท วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิตอุปบาท รูป ๒๘ และนิพพานเหล่านี้
ไม่เป็นวิปยุตต์กับขันธ อายตนะ อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เป็นวิปยุตต์กับมโนธาตุ ๑

ข้อ ๖๘ ถาม. องค์ธรรมของ เย ธมมา แรก และ เย ธมมา หลัง และ เต ธมมา ของวิญญาณ
นิทเทศนั้น ได้แก่อะไรบ้าง และจงแสดงเป็นปฏิจจ-วิัสัณหา ของวิญญาณนิทเทศ ตามนัย
แห่งสัตตมณยสัมปยุตตวิปยุตตนิทเทศมาด้วย ?

ตอบ. องค์ธรรมของ เย ธมมา แรก ได้แก่เจตสิก ๕๒ องค์ธรรมของ เย ธมมา หลัง และ

เต ธมมา ได้แก่ รูป ๒๘ นิพพาน

แสดงปฏิจจ-วิัสัณหาของวิญญาณนิทเทศ ตามนัยแห่งสัตตมณยนิทเทศดังต่อไปนี้

ปจฺฉา สงฺขารปจฺจยา วิญญฺญาณเณน เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตฺวหิ วิปฺปยุตฺตา ?

วิญญฺณที่เกิดขึ้นโดยอาศัยสังขารเป็นปัจจัยนี้ประกอบกับเจตสิก ๕๒ ได้จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ เหล่านี้ ไม่ประกอบกับรูป ๒๘ นิพพาน รูป ๒๘ นิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับ จันท์ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา จตฺวหิ ขนฺธฺเหหิ เอเกนายตเนน สตุตฺตหิ ธาตฺวหิ วิปฺปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย ธาตฺวยา เกหิจิ วิปฺปยุตฺตา ฯ

รูป ๒๘ นิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับนามจันท์ ๔ มนายตนะ ๑ วิญญฺณธาตุ ๗ และ ไม่ประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๕๒

ข้อ ๖๕ ถาม. ก. เพราะเหตุไร ในอัฐมณยนิทเทศ ตั้งแต่อายตณนิทเทศ เป็นต้นไป คำวิสัชนา จึง ไม่เขียนไว้เลย เขียนไว้แต่ปจฺฉาเท่านั้น ? จงชี้แจงมาให้ดู

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในสัตตมณยนิทเทศนั้น เป็นธรรมชนิดไหน และเป็นการแสดงเป็นพิเศษอย่างไร ?

ตอบ. ก. เพราะเหตุว่า องค์ธรรม มีปรมัตถธรรมทั้ง ๔ รวมกันอยู่ จะเรียกว่า สัมปยุตต์ หรือ วิปฺปยุตต์ ก็ได้ คำวิสัชนา จึงต้องเป็นคำว่า นตฺถิ เหมือนกันทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่าน จึงไม่เขียนวิสัชนาไว้ในนิทเทศเหล่านี้

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในสัตตมณยนิทเทศนี้ เป็นธรรมที่มีทั้งสัมปยุตต์และ วิปฺปยุตต์ และการแสดงในสัตตมณยนิทเทศนี้ ได้ทรงแสดงโดยกลับประธานบท และมีการแสดงเป็นพิเศษออกไป โดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ ด้วย

ข้อ ๗๐ ถาม. ถาม ก. ธรรมที่ประกอบกับสัญญาจันท์นั้น ไม่ประกอบกับธรรมพวกไหน ?

ข. ให้แสดงสังขารจันฺธิทเทศ ตามนัยแห่งสัตตมณยนิทเทศโดยละเอียด ?

ตอบ ก. ธรรมที่ประกอบกับสัญญาจันท์นั้น ไม่ประกอบกับรูป ๒๘ นิพพาน

ข. แสดงสังขารจันฺธิทเทศ ตามนัยแห่งสัตตมณยนิทเทศ ดังนี้

ปจฺฉา สงฺขารกฺขนฺธเณน เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตฺวหิ วิปฺปยุตฺตา ?

สังขารชั้นนี้ ประกอบกับจิต ๘๘ เวทนาชั้น ๘ สัญญาชั้น ๘ ได้ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ เหล่านี้ ไม่ประกอบกับรูป ๒๘ นิพพาน รูป ๒๘ นิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับชั้น อายตนะ ๖ ธาตุ เท่าไร ?

วิัสัณหา เต ธมฺมา จตุหิ ขนฺธเหติ เอเกนายตเนน สตุตฺติ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ วิปฺปยุตฺตา ฯ

รูป ๒๘ นิพพาน เหล่านี้ ไม่ประกอบกับนามชั้น ๔ มนายตนะ ๑ วิญญาณธาตุ ๑ และ ไม่ประกอบกับธัมมอายตนะ ธัมมธาตุบางส่วน คือ เจตสิก ๕๒

ข้อ ๗๑ ถาม. องค์ธรรมของ เย ธมฺมา แรก และ เย ธมฺมา หลัง ของจักขุวิญญาณธาตุนิทเทส ตาม นัยแห่งสัจจมนยนิทเทสนั้น ได้แก่อะไร ? และมโนธาตุนิทเทส กับสวิตักกปทนิทเทส เมื่อว่า ตามนัยแห่งสัจจมนยนิทเทสแล้ว มีแสดงว่าอย่างไรบ้าง ?

ตอบ. จักขุวิญญาณธาตุนิทเทส ตามสัจจมนยนิทเทสนั้น องค์ธรรมของ เย ธมฺมา แรก ได้แก่ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗

องค์ธรรมของ เย ธมฺมา หลัง ได้แก่ ฌวิญญาณธาตุจิตตูปบาทที่เหลือ (เว้นจักขุวิญญาณ ธาตุจิตตูปบาท) และรูป ๒๘ นิพพาน

มโนธาตุนิทเทส เมื่อว่า ตามนัยแห่งสัจจมนยนิทเทสแล้ว มีแสดงดังนี้

ปุจฉา มโนธาตุยา เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเหติ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา ?

มโนธาตุนี้ ประกอบกับอัญญสมานาเจตสิก ๑๐ ได้ มโนธาตุจิตตูปบาทเหล่านี้ ไม่ประกอบกับฌวิญญาณธาตุจิตตูปบาทที่เหลือ รูป ๒๘ และนิพพาน ฌวิญญาณธาตุจิตตูปบาทที่เหลือ รูป ๒๘ และนิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับชั้น อายตนะ ๖ ธาตุเท่าไร ?

วิัสัณหา เต ธมฺมา น เกหิจิ ขนฺธเหติ น เกหิจิ อายตเนหิ เอกาย ธาตุยา วิปฺปยุตฺตา ฯ

ฌวิญญาณธาตุจิตตูปบาทที่เหลือ รูป ๒๘ และนิพพานเหล่านี้ ไม่ได้เป็นวิปยุตต์กับชั้น อายตนะ อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เป็นวิปยุตต์กับมโนธาตุ ๑

สวิตักกปทนิทเทส เมื่อว่า ตามนัยแห่งสัจจมนยนิทเทสแล้ว มีแสดงดังนี้

ปุจฉา สวิตกฺเกหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเหติ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา ?

สภาวะธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมกับวิตกเหล่านี้ ประกอบกับวิตกเจตสิกได้ สวิตกกจิต ๕๕ เจตสิก ๕๒ เหล่านี้ ไม่ประกอบกับอวิตกกจิตตูปบาท รูป ๒๘ และนิพพาน อวิตกกจิตตูปบาท รูป ๒๘ และนิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับขันธ์ อายตนะ ชาติเท่าไร ?

วิัสณา เต ธมฺมา น เกหิจิ ขนฺธเหหิ น เกหิจิ อายตเนหิ เอกาย ชาติยา วิปฺปยุตฺตา ฯ อวิตกกจิตตูปบาท รูป ๒๘ นิพพาน เหล่านี้ ไม่เป็นวิปยุตต์กับขันธ์ อายตนะ อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เป็นวิปยุตต์กับมโนธาตุ

ข้อ ๗๒ ถาม. ให้แสดงอริโมกขนิทเทส ตามนัยแห่งสัจจตมมยนิทเทสมาโดยละเอียด และองค์ธรรมของ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา และ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา ในเจตสิกปทนิทเทส ตามนัยแห่งสัจจตมมยนิทเทสนั้น ได้แก่อะไรบ้าง ?

ตอบ. แสดงอริโมกขนิทเทส ตามนัยแห่งสัจจตมมยนิทเทส ดังนี้

ปจฺจา อริโมกฺเขน เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺમેหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ชาติยา วิปฺปยุตฺตา?

อริโมกข์นี้ ประกอบกับจิต ๗๘ เจตสิก ๕๐ (เว้นอริโมกข์ วิจิกิจฉา) ได้ จิต ๗๘ เจตสิก ๕๑ (เว้นวิจิกิจฉา) เหล่านี้ ไม่ประกอบกับทวิปัญญาวิญญูณจิตตูปบาท วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิตตูปบาท รูป ๒๘ และนิพพาน ทวิปัญญาวิญญูณจิตตูปบาท วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิตตูปบาท รูป ๒๘ และนิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับขันธ์ อายตนะ ชาติเท่าไร ?

วิัสณา เต ธมฺมา น เกหิจิ ขนฺธเหหิ น เกหิจิ อายตเนหิ เอกาย ชาติยา วิปฺปยุตฺตา ฯ

ทวิปัญญาวิญญูณจิตตูปบาท วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิตตูปบาท รูป ๒๘ และนิพพาน เหล่านี้ ไม่เป็นวิปยุตต์กับขันธ์ อายตนะ อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เป็นวิปยุตต์กับมโนธาตุ ๑

ในเจตสิกปทนิทเทส ตามนัยแห่งสัจจตมมยนิทเทสนั้น

องค์ธรรมของ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา ได้แก่ จิต ๘๕

องค์ธรรมของ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา ได้แก่ รูป ๒๘ นิพพาน

ข้อ ๗๓ ถาม. ให้แสดงในสวิจารปทนิทเทส ตามนัยแห่งสัจจตมมยนิทเทสมาโดยละเอียด ?

ตอบ. แสดงสวิจารปทนิทเทส ตามนัยแห่งสัจจตมมยนิทเทส ดังนี้

ปจฺจา สวิจาเรหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ
ขณฺเฑหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา ?

สภาวะธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยวิचारเหล่านี้ ประกอบกับวิचारเจตสิกได้ สวิจารจิต
๖๖ เจตสิก ๕๒ เหล่านี้ ไม่ประกอบกับอวิจารจิตอุปบาท รูป ๒๘ และนิพพาน อวิจารจิต
อุปบาท รูป ๒๘ และนิพพาน เหล่านี้ ไม่ประกอบกับขันธ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา น เกหิจิ ขณฺเฑหิ น เกหิจิ อายตเนหิ วิปฺปยุตฺตา เอกาย ธาตุยา วิปฺปยุตฺตา ฯ
อวิจารจิตอุปบาท รูป ๒๘ และนิพพาน เหล่านี้ ไม่เป็นวิปยุตต์กับขันธ อายตนะ อย่าง
ใดอย่างหนึ่ง แต่เป็นวิปยุตต์กับมโนธาตุ ๑

ข้อ ๗๔ ตาม. ก. บทที่พระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงในอัฐมณยนิทเทศมีจำนวนเท่าไรคืออะไรบ้าง
ให้ยกบาลีขึ้นแสดงเป็นหลักฐานด้วย (ไม่ต้องแปล) ?

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในอัฐมณยนิทเทศเป็นธรรมชนิดไหนบ้าง?

ตอบ. บทที่พระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงในอัฐมณยนิทเทศนี้มีจำนวน ๔๗ บท คือ

๑. ัมมายตนะ ัมมธาคู ชีวิต นามรูป สพายตนะ ชาติ ชรา มรณะ ในติก ๒ บท คือ
อัมมัตตพหิททบท อนิทฺสสนอัปฺปณฺนิมฺมท

๒. ในจุฬันตรทุก ๗ บท คือ สปปัจจยบท สังขตบท อนิทฺสสนบท อัปฺปณฺนิมฺมท อรูปีบท
เกณจิวัญญุยยบท น เกณจิวัญญุยยบท

ในโคจณก ๑๐ บท คือ น เหตุบท โน อาสวบท โน สัณฺโณชนบท โน คันถบท โน
โอมบท โน โยคบท โน นิวรณบท โน ปรามาสบท โน อุปาทานบท โน กิเลสบท

ในมหันตรทุก ๑๔ บท คือ โน จิตตบท อเจตสิกบท จิตตสมุฏฐานบท โน จิตตสมุฏฐาน
บท จิตตสหุภบท โน จิตตสหุภบท จิตตานุปริวัตติบท โน จิตตานุปริวัตติบท โน จิตตสังสัณฺฐ
สมุฏฐานบท โน จิตตสังสัณฺฐสมุฏฐานสหุภบท โน จิตตสังสัณฺฐสมุฏฐานานุปริวัตติบท
อัมมัตตติกบท พาหิรบท โน อุปาทาทบท

ในปิฎกทุก ๖ บท คือ อวิตักกบท อวิจารบท อัปฺปติกบท น ปิติสหคตบท น สุขสหค
บท น อุเปกขาสหคตบท รวม ๔๗ บท

ดังแสดงบาลีหลักฐานว่า

๑. ัมมายตนํ ัมมธาคู	อถ ชีวิตํ นามรูปํ
สพายตนํ ชาติ ชรามรณํ	เทว จ ติกเก น ลพฺภเร ฯ

๒. ปฐมนุตเร สตฺต จ โคจฺจนเก ทส อปรนฺเต
 จุทฺทส น จ มตฺถเก อิจฺเจเต สตฺต จตฺตาฬิส ธมฺมา
 สมฺมจฺเจเต น ตพฺพนฺติ โมฆปฺจฺจนเกน จ ฯ

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในอัฐมณยนิตเทศ เป็นธรรมชนิดที่ไม่มีสัมปยุตตธรรม และไม่แสดงกลับประธานบท ทั้งไม่มีการแสดงชั้น อยตนะ ชาติ ที่ใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ และคำวิสันนา มีคำว่า นตฺถิ ทั้งหมด

ข้อ ๑๕ ถาม. ให้แสดงนิเทศดังต่อไปนี้ ตามนัยแห่งอัฐมณยนิตเทศ

ก. ทุกขสัจจนิเทศ ข. อนันฺณญาตฺถญฺญสฺสามิติดินฺทริยนิตเทศ ?

ตอบ. ก. แสดงทุกขสัจจนิเทศ ตามนัยแห่งอัฐมณยนิตเทศ ดังนี้

ปจฺจา ทุกฺขสจฺเจนฺ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ชาติหิ สมฺปยุตฺตา ?

ทุกขสัจจะนี้ ไม่ประกอบกับโลกุตตรจิตตูปบาท โลกุตตรจิตตูปบาทเหล่านี้ ประกอบกับชั้น อยตนะ ชาติ ได้เท่าไร ?

วิสันนา นตฺถิ ไม่มี

ข. แสดงอนันฺณญาตฺถญฺญสฺสามิติดินฺทริยนิตเทศ ตามนัยแห่งอัฐมณยนิตเทศ ดังนี้

ปจฺจา อนนฺณญาตฺถญฺญสฺสามิติดินฺทริยนฺ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ชาติหิ สมฺปยุตฺตา ?

อนันฺณญาตฺถญฺญสฺสามิติดินฺทริยนี้ ไม่ประกอบกับโลกียจิตตูปบาท มรรคจิตตูปบาทเบื้องต้น ๓ ผลจิตตูปบาท รูป ๒๘ นิพพาน โลกียจิตตูปบาท มรรคจิตตูปบาทเบื้องต้น ๓ ผลจิตตูปบาท รูป ๒๘ นิพพานเหล่านี้ ประกอบกับชั้น อยตนะ ชาติ ได้เท่าไร ?

วิสันนา นตฺถิ ไม่มี

ข้อ ๑๖ ถาม. อัฏกัณฺธรมาติกานิทเทศที่แสดงไว้ในอัฐมณยนิตเทศ มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง และแต่ละอย่างนั้น มีเท่าไร คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. อัฏกัณฺธรมาติกานิทเทศที่แสดงไว้ในอัฐมณยนิตเทศ มี ๒ อย่าง คือ

๑. ขันธาตินิทเทศ ๒. ผัสสสัจตกราสินิทเทศ

ขันธาตินิทเทศ มี ๑๕ อย่าง คือ

๑. จันทรนิเทศ	๒. อายตณนิเทศ
๓. ชาตินิเทศ	๔. สัจจนิเทศ
๕. อินทริยนิเทศ	๖. ปฏิจจนุปบาทนิเทศ
๗. สติปัญฐานนิเทศ	๘. สัมปธานนิเทศ
๙. อิทธิปาถนิเทศ	๑๐. ฌานนิเทศ
๑๑. อัปมัถฐานนิเทศ	๑๒. ปัญจอินทริยนิเทศ
๑๓. พลนิเทศ	๑๔. โพชฌงค์นิเทศ
๑๕. มัคคังคนิเทศ	

ผัสสตัดตกราสินิเทศ มี ๗ อย่าง คือ

๑. ผัสสนิเทศ	๒. เวทนานิเทศ	๓. สัญญานิเทศ
๔. เจตนาณิเทศ	๕. จิตตนิเทศ	๖. มนสิการนิเทศ
๗. อธิโมกขนิเทศ		

ข้อ ๗๗ ตาม ก. จงแสดงคาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในนวมณนิเทศนั้นทั้งบาลีและคำแปล?

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในนวมณนิเทศนี้เป็นธรรมชนิดไหนบ้าง ?

ตอบ. คาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในนวมณนิเทศนั้น ดังนี้

๑. อรูปกขุขุชา จตุตาโร	มนายตณเมว จ
วิญญูณธาตุโย สตุต	เทว สจฺจา จุทฺทสิหุทฺติยา ฯ
๒. ปจฺจเย ทฺวาทส ปทา	ตโต อปริ โสฬส
ติเกสุ อฏฺฐ โทจฺจนเก	เตจฺจตุตาฬิสมเว จ ฯ
๓. มหนฺตรทฺเฏ สตุต	ปิฏฺฐิทฺเฏสุ ฉ นว
มสฺส ปทสฺสเสเต	นิทฺเทส สงฺคหํ กตา ฯ

บทที่สงเคราะห์เข้าในนวมณนิเทศนี้มี ๑๒๐ บท คือ

๑. นามจันท์ ๔ มนายตณะ ๑ วิญญูณธาตุ ๗ สัจจะ ๒ คือ สมุทยสัจจะ มัคคสัจจะ อินทริย์ ๑๔ มีมนินทริย์ เป็นต้นจนถึงอัญญาตาวิทริย์ เป็นที่สุด

๒. ในปฏิจจนุปบาท ๑๒ บท ได้แก่ อวิชา สังขาร วิญญูณ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน กัมมภาวะ โสกะ ทุกขะ โทมนัสสะ อุปายาสะ

บทที่ต่อจากปฏิจสุมุบาทไป ๑๖ บท มีสติปัฏฐานเป็นต้น จนถึงมนสิการเป็นที่สุด

ในติก ๘ บท คือ เวทนาติก ๓ บท สวิตักก ๒ บท คือ ปฐมบทและทุติยบท ปิตัก ๓ บท

ในโคจก ๔๓ บท คือ เหตุโคจก ๖ บท อาสวโคจก ๔ บท สัญโญชนโคจก ๔ บท
คันถโคจก ๔ บท โอฆโคจก ๔ บท โยคโคจก ๔ บท นิวรรณโคจก ๔ บท ปรามาส
โคจก ๓ บท อุปาทานโคจก ๔ บท กิเลสโคจก ๖ บท

๓. ในมหั้นตรทุก มี ๗ บท คือ จิตตบท เจตสิกบท จิตตสัมปยุตตบท จิตตสังสัฏฐบท
จิตตสังสัฏฐสมุฏฐานบท จิตตสังสัฏฐสมุฏฐานสหุบท จิตตสังสัฏฐสมุฏฐานานุปริวัตติบท

ในปฏิฐิทุก มี ๖ บท คือ สวิตักกบท สวิจารณ์บท สปัปติกบท ปิติสหคตบท สุขสหคตบท
อุปกขาสหคตบท

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในนวนมนยนิทเทศนี้ เป็นธรรมชนิดที่เป็นสัมปยุตต์
อย่างเดียว และการแสดงนวนมนยนิทเทศนี้ ได้ทรงแสดงโดยกลับประธานบท และมีการแสดง
เป็นพิเศษออกไปอีกโดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ

ข้อ ๗๘ ถาม. จงแสดงเป็นปูจนา-วิสัยนา พร้อมทั้งบาลีและคำแปล ของสังขารักขันธนิทเทศ
ตามนัยแห่งนวนมนยนิทเทศ ?

ตอบ. แสดงสังขารักขันธนิทเทศตามนัยแห่งนวนมนยนิทเทศ ดังนี้

ปูจนา สงฺขารกฺขณฺเห ย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ ย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติ
ขณฺเหหิ กตฺติหยาตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา ?

สังขารขันธนี้ประกอบด้วยจิต ๘๕ เวทนา สัญญา ได้จิต ๘๕ เวทนา สัญญา ประกอบกับ
สังขารขันธได้ สังขารขันธนี้ ประกอบกับขันธ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัยนา เต ธมฺมา ตีหิ ขณฺเหหิ เอเกนายตเนน สตุตฺติ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย
ธาตุยา เกหิจิ สมฺปยุตฺตา ฯ

สังขารขันธนี้ประกอบด้วยขันธ ๓ คือ เวทนาขันธ สัญญาขันธ วิญญานขันธ มนายตนะ ๑
วิญญานธาตุ ๑ และประกอบกับธัมมาตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ เวทนา สัญญา

ข้อ ๗๙ ถาม. สติปัฏฐานนิทเทศ เมื่อว่าตามนวนมนยนิทเทศแล้ว พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้
อย่างไร ?

ตอบ. ทรงแสดงไว้ดังต่อไปนี้

ปุจฉา สติปัญญาเนน เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ
ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา ?

สติปัญญานนี้ ประกอบกับโลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๕ (เว้นสติ) ได้ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๕ เหล่านี้ ประกอบกับสติปัญญานได้ สติปัญญานนี้ ประกอบกับขันธ์ อายตนะ ธาตุ ได้
เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา ตีหิ ขนฺธฺเหหิ เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา สมฺปยุตฺตา เอเกน ขนฺธฺเชน
เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ สมฺปยุตฺตา ฯ

สติปัญญานนี้ ประกอบกับขันธ์ ๓ คือ เวทนากันธ์ สัมผัสกันธ์ วิญญูณกันธ์ มนายนะ
๑ มโนวิญญูณธาตุ ๑ และประกอบกับสังขารขันธ์ บางส่วน คือ สังขารขันธ์เจตสิก ๓๓
ธัมมายนะ ธัมมธาตุบางส่วน คือ เจตสิก ๓๕

ข้อ ๘๐ ถาม. ก. อัฟกัณฺตรมาติกา ที่ทรงแสดงในนวมนยนิทเทศนี้ มีเท่าไร คืออะไรบ้าง ?

ข. จงแสดงเวทนากันธนิทเทศ ตามนัยแห่งนวมนยนิทเทศ ?

ตอบ. ก. อัฟกัณฺตรมาติกา ที่ทรงแสดงในนวมนยนิทเทศ มี ๕๖ บท คือ นามกันธ์ ๔
มนายนะ ๑ วิญญูณธาตุ ๗ สัจจะ ๒ คือ สมุทยสัจจะ มัคคสัจจะ อินทริย์ ๑๔ มีมนินทริย์ เป็น
ต้น จนถึงอัญญาตาอินทริย์เป็นที่สุด

ปฏิจสุมุปบาท ๑๒ บท คือ อวิชา สังขาร วิญญูณ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน
กัมมภาวะ โสกะ ทุกขะ โทมนัสสะ อุปายาสะ

ธรรมที่ต่อจากปฏิจสุมุปบาทอีก ๑๖ บท มีสติปัญญานเป็นต้นจนถึงมนสิการเป็นที่สุด

ข. แสดงเวทนากันธนิทเทศ ตามนัยแห่งนวมนยนิทเทศ ดังนี้

ปุจฉา เวทนากุขนฺธฺเชน เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ
ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา ?

เวทนากันธนี้ ประกอบกับจิต ๘๘ เจตสิก ๕๑ (เว้นเวทนา) ได้ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๑ เหล่านี้
ประกอบกับเวทนากันธได้ เวทนากันธนี้ ประกอบกับขันธ์ อายตนะ ธาตุได้เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา ตีหิ ขนฺธฺเหหิ เอเกนายตเนน สตุตฺติหิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย
ธาตุยา เกหิจิ สมฺปยุตฺตา ฯ

เวทนาชั้นนี้ ประกอบกับชั้น ๓ คือ สัญญาชั้น สัมผัสชั้น วิญญาณชั้น มนายตนะ ๑ วิญญาณธาตุ ๑ และประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๕๑ (เว้น เวทนา)

ข้อ ๘๑ ถาม. ให้แสดงนิทเทศดังต่อไปนี้ ก. จักขุวิญญาณธาตุนิทเทศ ข. สมุทยสังจณินิทเทศตาม นัยแห่งนวมนยนิทเทศ ?

ตอบ. ก. แสดงจักขุวิญญาณธาตุนิทเทศ ตามนัยแห่งนวมนยนิทเทศ ดังนี้

ปจฉา จักขุวิญญาณธาตุยา เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตฺวหิ สมฺปยุตฺตา ?

จักขุวิญญาณธาตุนี้ ประกอบกับสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๑ ได้ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๑ เหล่านี้ ประกอบกับจักขุวิญญาณธาตุได้ จักขุวิญญาณธาตุนี้ ประกอบกับชั้นอายตนะ ธาตุได้เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา ตีหิ ขนฺธฺเหหิ สมฺปยุตฺตา เอกณายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ สมฺปยุตฺตา ฯ

จักขุวิญญาณธาตุนี้ ประกอบกับชั้น ๓ คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น สัมผัสชั้น และประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๑

ข. แสดงสมุทยสังจณินิทเทศ ตามนัยแห่งนวมนยนิทเทศ ดังนี้

ปจฉา สมุทยสจฺजेเน เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตฺวหิ สมฺปยุตฺตา ?

สมุทยสังจจะนี้ ประกอบกับโลภมูลจิต ๘ เจตสิก ๒๑ (เว้น โลภะ) ได้ โลภมูลจิต ๘ เจตสิก ๒๑ เหล่านี้ประกอบกับสมุทยสังจจะได้ สมุทยสังจจะนี้ ประกอบกับชั้นอายตนะ ธาตุ ได้เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา ตีหิ ขนฺธฺเหหิ เอกณายตเนน เอกาย ธาตุยา สมฺปยุตฺตา เอกณ ขนฺธฺเรน เอกณายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ สมฺปยุตฺตา ฯ

สมุทยสังจจะนี้ ประกอบกับชั้น ๓ คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น มนายตนะ ๑ มโนวิญญาณธาตุ ๑ และประกอบกับสังขารชั้น บางส่วน คือ สังขารชั้นเจตสิก ๑๕ (เว้น โลภะ) ธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๒๑ (เว้น โลภะ)

ข้อ ๘๒ ถาม. จงแสดงนิทเทศดังต่อไปนี้ ตามนัยแห่งนวมนยนิทเทศ ?

ก. ผัสสนิทเทศ ข. อธิโมกขนิทเทศ ?

ตอบ. ก. แสดงผัสสนิทเทศ ตามนัยแห่งนวมนยนิทเทศ ดังนี้

ปจฺจนา สพายตนปจฺจยา ผสฺสเสน เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺุเรหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา ?

ผัสสะที่เกิดขึ้น โดยอาศัยสภาพตนะเป็นปัจจัยนี้ ประกอบกับจิต ๘๕ เจตสิก ๕๑ (เว้น ผัสสะ) ได้ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๑ (เว้น ผัสสะ) นี้ประกอบกับผัสสเจตสิกได้ ผัสสเจตสิกนี้ ประกอบกับขันธ อายตนะ ธาตุ ได้เท่าไร ?

วิตฺตนา เต ธมฺมา ตีหิ ขนฺุเรหิ เอเกนายตเนน สุตฺตหิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา เอเกน ขนฺุเรน เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ สมฺปยุตฺตา ฯ

ผัสสะนี้ ประกอบกับขันธ ๓ คือ เวทนากันธ สัมผัสกันธ วิญญาณกันธ มนายตนะ ๑ วิญญาณธาตุ ๑ และประกอบกับสังขารกันธ บางส่วน คือ สังขารกันธเจตสิก ๔๕ (เว้น ผัสสะ) รัมมายตนะ รัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๕๑ (เว้น ผัสสะ)

ข. แสดงอธิโมกขนิทเทศ ตามนัยแห่งนวมนยนิทเทศ ดังนี้

ปจฺจนา อธิโมกฺขนฺ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺุเรหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา ฯ

อธิโมกข์นี้ ประกอบกับจิต ๗๘ เจตสิก ๕๐ (เว้น อธิโมกข์ วิจิกิจนา) ได้ จิต ๗๘ เจตสิก ๕๐ เหล่านี้ประกอบกับอธิโมกข์ได้ อธิโมกข์นี้ประกอบกับขันธ อายตนะ ธาตุ ได้เท่าไร ?

วิตฺตนา เต ธมฺมา ตีหิ ขนฺุเรหิ เอเกนายตเนน ทฺวี่หิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา เอเกน ขนฺุเรน เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ สมฺปยุตฺตา ฯ

อธิโมกข์นี้ ประกอบกับขันธ ๓ คือ เวทนากันธ สัมผัสกันธ วิญญาณกันธ มนายตนะ ๑ ธาตุ ๒ คือ มโนธาตุ มโนวิญญาณธาตุ และประกอบกับสังขารกันธ บางส่วน คือ สังขารกันธเจตสิก ๔๘ (เว้น อธิโมกข์ วิจิกิจนา) รัมมายตนะ รัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๕๐ (เว้น อธิโมกข์ วิจิกิจนา)

ข้อ ๘๓ ถาม. ให้แสดงนิทเทศดังต่อไปนี้ ตามนัยแห่งนวมนยนิทเทศ

ก. สุขายเวทนายสัมปยุตตปทนิทเทศ ข. อวิตักกวิจารณ์ัตตปทนิทเทศ ?

ตอบ. ก. แสดงสุขายเวทนายสัมปยุตตปทนิทเทศ ตามนัยแห่งนวมนยนิทเทศ ดังนี้

ปจฺฉา สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺเตหิ ธมฺเมหิ ye ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ ye ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา ?

สุขายเวทนายสมฺปยุตฺตธรรมเหล่านี้ ประกอบกับสุขเวทนาได้ สุขเวทนานี้ประกอบกับ สุขสหคจิต ๖๓ เจตสิก ๔๖ (เว้นโทจตุกกะ ๔ วิกิจจิกฉา ๑ สุขเวทนา ๑) ได้ สุขสหคจิต ๖๓ เจตสิก ๔๖ เหล่านี้ ประกอบกับขันธ์ อายตนะ ธาตุ ได้เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา เอเกน ขนฺธฺเรน สมฺปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ สมฺปยุตฺตา ฯ

สุขสหคจิต ๖๓ เจตสิก ๔๖ เหล่านี้ ประกอบกับเวทนาขันธ์ และประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ สุขเวทนาเจตสิก

ข. แสดงอวิตักกวิจารณ์ตตปทนิทเทศ ตามนัยแห่งนวมนยนิทเทศ ดังนี้

ปจฺฉา อวิตักกวิจารณ์ตตฺเตหิ ธมฺเมหิ ye ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ ye ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา ?

อวิตักกวิจารณ์ตตธรรมเหล่านี้ ประกอบกับวิจารณ์เจตสิกได้ วิจารณ์เจตสิกนี้ ประกอบกับ สวิจารณ์จิต ๖๖ เจตสิก ๕๑ (เว้นวิจารณ์) ได้ สวิจารณ์จิต ๖๖ เจตสิก ๕๑ เหล่านี้ ประกอบกับ ขันธ์ อายตนะ ธาตุ ได้เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา เอเกน ขนฺธฺเรน เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ สมฺปยุตฺตา ฯ

สวิจารณ์จิต ๖๖ เจตสิก ๕๑ เหล่านี้ ประกอบกับสังขารขันธ์ ธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ วิจารณ์เจตสิก

ข้อ ๘๔ ถาม. ก. องค์ธรรมของ ye ธมฺมา แรก และ ye ธมฺมา หลัง แห่งเจตสิกนิทเทศ ตามนัยแห่ง นวมนยนิทเทศนั้น ได้แก่อะไรบ้าง ?

ข. อุปเพกขาสหคตปทนิทเทศ ตามนัยแห่งนวมนยนิทเทศมีแสดงว่าอย่างไร ?

ตอบ. ก. ในเจตสิกปทนิทเทศ ตามนัยแห่งนวมนยนิทเทศนั้น

ye ธมฺมา แรก องค์ธรรมได้แก่ จิต ๘๕

ye ธมฺมา หลัง องค์ธรรมได้แก่ เจตสิก ๕๒

ข. อุปเพกขาสหคตปทนิทเทศ ตามนัยแห่งนวมนยนิทเทศมีแสดงดังนี้

ปจฺฉา อุปเพกขาสหคเตหิ ธมฺเมหิ ye ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ ye ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธฺเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา ?

อุเปกขาสหคตธรรมเหล่านี้ ประกอบกับอุเบกขาเวทนาได้ อุเบกขาเวทนานี้ ประกอบกับ
อุเปกขาสหคตจิต ๕๕ เจตสิก ๔๖ (เว้นโทจตุกกะ ๔ ปีติ ๑ อุเบกขาเวทนา ๑) ได้
อุเปกขาสหคตจิต ๕๕ เจตสิก ๔๖ เหล่านี้ ประกอบกับขันธ อายตนะ ธาตุ ได้เท่าไร ?

วิธัชนา เต ธมฺมา เอเกน ขนฺธเณ สมฺปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ สมฺปยุตฺตา ฯ

อุเปกขาสหคตจิต ๕๕ เจตสิก ๔๖ เหล่านี้ ประกอบกับเวทนาขันธ และประกอบกับ
ธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ อุเบกขาเวทนาเจตสิก

ข้อ ๘๕ ถาม. ก. จงแสดงคาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงในทสมนยนิทเทศ พร้อม
ทั้งบาลีและคำแปล ?

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในทสมนยนิทเทศนี้เป็นธรรมประเภทไหนบ้าง?

ตอบ. ก. คาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงในทสมนยนิทเทศ ดังนี้

๑. ธมฺมายนํ ธมฺมธาทู	ทุกขสจฺจญฺจ จีวิตํ
สพฺพายนํ นามรูปํ	จตุตฺตาริ จ มหาภว ฯ
๒. ชาติ ขรา มรณญฺจ	ติเกสฺสวณฺณวิสฺติ
โคจฺจนเกสฺส จ ปญฺญาส	อญฺฐ จฺพนฺตเร ปทา ฯ
๓. มหฺนฺตเร ปญฺณรส	โสฬส จ ตโต ปเร
เอกวิสสฺสทตฺตํ	เอตํ วิปฺปโยเค น ลพฺภติ ฯ

แปลความว่า

บทที่พระพุทธองค์ไม่แสดงในทสมนยนิทเทศนี้มี ๑๒๑ บท คือ

๑. ธัมมายตนะ ธัมมธาตุ ทุกขสัจจะ จีวิต สพพายตนะ นามรูป ภพใหญ่ ๔ คือ อุปปัตติ
ภาวะ กามภาวะ สัตถุญญภาวะ ปัญจโวการภาวะ

๒. ชาติ ขรา มรณะ ในติก ๑๕ บท ที่ได้ขันธ อายตนะ ธาตุทั้งหมด มีอพยากตบท เป็นต้น
ในโกจจน ๕๐ บท ที่ได้ขันธ อายตนะ ธาตุ ทั้งหมด มี น เหตุบท อเหตุกบท เป็นต้น ในจุฬันตร
ทุก ๘ บท ที่ได้ขันธ อายตนะ ธาตุ ทั้งหมด มีสปปัจจยบท สังขตบท เป็นต้น

๓. ในมหันตรทุกะ ๑๕ บท มี โนจิตตบท เป็นต้น ต่อจากนั้น ในปิฎกทุก ๑๖ บท ที่ได้
ขันธ อายตนะ ธาตุ ทั้งหมด มี น ทัสสเนนปหาดัพพบท เป็นต้น

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในทสมนยนิทเทศนี้มีแต่วิปยุตต์ธรรมอย่างเดียว ซึ่ง
ได้แก่ บทที่ทรงแสดงในฉัฎฐนยนิทเทศนั่นเอง คงเปลี่ยนแต่วิธีแสดงเท่านั้น และในทสมนยนิท

เทศน์นี้ได้ทรงแสดงโดยกลับประธานบท พร้อมทั้งได้ทรงแสดงจำแนกชั้นอายตนะ ชาติ เป็นพิเศษ โดยใช้คำว่า เกหิจิ ด้วย

ข้อ ๘๖ ถ้าม. ก. จงแสดงปุจฉา-วิสัชนาในรูปชั้นรณิเทศตามนัยแห่งทสมนยนิเทศ ?

ข. จงแสดงปุจฉา-วิสัชนาในจกขุวิญญูณธาตุนิเทศตามนัยแห่งทสมนยนิเทศ ?

ตอบ. ก. แสดงรูปชั้นรณิเทศ ตามนัยแห่งทสมนยนิเทศ ดังนี้

ปุจฉา รูปกขณฺเณ ย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ ย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติ ขนฺเณหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติ ชาติหิ วิปฺปยุตฺตา ?

รูปชั้นนี้ ไม่ประกอบกับนามชั้น ๔ นามชั้น ๔ นี้ ไม่ประกอบกับรูป ๒๘ นิพพาน รูป ๒๘ นิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับชั้นอายตนะ ชาติ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา จตุหิ ขนฺเณหิ เอเคนายตเนน สตุตฺติ ชาติหิ วิปฺปยุตฺตา เอเคนายตเนน เอกาย ชาติยา เกหิจิ วิปฺปยุตฺตา ฯ

รูป ๒๘ นิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับนามชั้น ๔ มนยตนะ ๑ วิญญูณธาตุ ๗ และไม่ประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๕๒

ข. แสดงจกขุวิญญูณธาตุนิเทศ ตามนัยแห่งทสมนยนิเทศ ดังนี้

ปุจฉา จกขุวิญญูณธาตุยา ย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ ย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติ ขนฺเณหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติ ชาติหิ วิปฺปยุตฺตา ?

จกขุวิญญูณธาตุนี้ ไม่ประกอบกับจกขุวิญญูณธาตุจิตตูปบาทที่เหลือ รูป ๒๘ นิพพาน จกขุวิญญูณธาตุจิตตูปบาทที่เหลือ รูป ๒๘ นิพพาน เหล่านี้ ไม่ประกอบกับจกขุวิญญูณธาตุจิตตูปบาท จกขุวิญญูณธาตุจิตตูปบาทเหล่านี้ ไม่ประกอบกับชั้นอายตนะ ชาติ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา เอเคน ขนฺเณ ทสหายตเนหิ โสฬสหิ ชาติหิ วิปฺปยุตฺตา เอเคนายตเนน เอกาย ชาติยา เกหิจิ วิปฺปยุตฺตา ฯ

จกขุวิญญูณธาตุจิตตูปบาทเหล่านี้ ไม่ประกอบกับรูปชั้น ๑ โอฬาริกายตนะ ๑๐ โอฬาริกธาตุ ๑๐ วิญญูณธาตุ ๖ (เว้นจกขุวิญญูณธาตุ) และไม่ประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๔๕ (เว้นสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗) สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน

ข้อ ๘๘ ถาม. ก. สมุทฺยสจฺเจน เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธะหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา ว่าตามนัยแห่งทสมนยนิทเทสแล้วมี วิชาว่าอย่างไร ?

ข. รูปภวนิทเทส แสดงตามนัยแห่งทสมนยนิทเทสมีแสดงว่าอย่างไร ?

ตอบ.ก. มีวิชาว่า เต ธมฺมา เอกเณ ขนฺธะเน ทสหายตเนหิ โสฬสหิ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา เอกเณายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ วิปฺปยุตฺตา ฯ

โลกมูลจิตตูปบาทเหล่านี้ ไม่ประกอบกับรูปชั้น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โอฬาริกธาตุ ๑๐ วิญญาณธาตุ ๖ (เว้นมโนวิญญาณธาตุ) และไม่ประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ โทจตุกเจตสิก ๔ วิจิกขณาเจตสิก ๑ โสภณเจตสิก ๒๕ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน

ข. รูปภวนิทเทส แสดงตามนัยแห่งทสมนยนิทเทสมีแสดงดังนี้

ปจฺฉา รูปภเวณ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธะหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา ?

รูปภวะนี้ ไม่ประกอบกับกามภวะ รูปภวะ กุศล-อกุศล-กิริยา-ผลจิตตูปบาท จิตตขรูป อุตฺตขรูป อาหารขรูป นิพพาน, กามภวะ รูปภวะ กุศล-อกุศล-กิริยา-ผลจิตตูปบาท จิตตขรูป อุตฺตขรูป อาหารขรูป นิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับรูปภวะ รูปภวะนี้ ไม่ประกอบกับชั้น อายตนะ ธาตุ เท่าไร ? (ในที่นี้ ไม่มีกัมมขรูป เพราะกัมมขรูปท่าน แสดงควบเข้าไว้ในกามภวะแล้ว)

วิชา เต ธมฺมา เอกเณ ขนฺธะเน ทสหายตเนหิ โสฬสหิ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา เอกเณายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ วิปฺปยุตฺตา ฯ

รูปภวะนี้ ไม่ประกอบกับรูปชั้น โอฬาริกายตนะ ๑๐ โอฬาริกธาตุ ๑๐ วิญญาณธาตุ ๖ (เว้นมโนวิญญาณธาตุ) และไม่ประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ วิตก วิจาร์ ปิตี อกุศลเจตสิก ๑๔ วิรติเจตสิก ๓ อัปปมัญญาเจตสิก ๒ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน

ข้อ ๘๘ ถาม. จงแสดงกุศลปทนิทเทสให้ถูกต้องตามนัยแห่งตามทสมนยนิทเทส ?

ตอบ. แสดงกุศลปทนิทเทส ตามนัยแห่งทสมนยนิทเทส ดังต่อไปนี้

ปจฺฉา กุสเลหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธะหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา ?

กุศลธรรมเหล่านี้ ไม่ประกอบกับอกุศล-วิบาก-กิริยาจิตตูปบาท รูป นิพพาน อกุศล-วิบาก-กิริยาจิตตูปบาท รูป นิพพาน เหล่านี้ ไม่ประกอบกับกุศลธรรม กุศลธรรมเหล่านี้ ไม่ประกอบกับ จันท์ อายตนะ ชาติ เท้าไร ?

วิสันนา เต ธมฺมา เอเกน ขนฺธเณ ทสหายตเนหิ โสฬสหิ ชาติหิ วิปฺปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย ชาติยา เกหิจิ วิปฺปยุตฺตา ฯ

กุศลธรรมเหล่านี้ ไม่ประกอบกับรูปจันท์ ๑ โอปาริกายตนะ ๑๐ โอปาริกชาติ ๑๐ วิญญูณชาติ ๖ (เว้นมโนวิญญูณชาติ) และไม่ประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมชาติ บางส่วน คือ อกุศลเจตสิก ๑๔ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน

ข้อ ๘๘ ถาม. ก.จงแสดงองค์ธรรมของ เย ธมฺมา แรก และ เย ธมฺมา หลัง ของกุศลปทนิทเทศ ตามนัยแห่งทสมนยนิทเทศ ?

ข. สุขายเวทนายสัมปยุตตปทนิทเทศ แสดงตามทสมนยนิทเทศ มีว่าอย่างไร ?

ตอบ.ก. ในกุศลนิทเทศ ตามนัยแห่งทสมนยนิทเทศนั้น องค์ธรรมของ เย ธมฺมา แรก ได้แก่ อกุศล วิบาก กิริยาจิตตูปบาท รูป นิพพาน องค์ธรรมของ เย ธมฺมา หลัง ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ ที่เรียกว่า กุศลธรรม

ข. สุขายเวทนายสัมปยุตตปทนิทเทศ ตามนัยแห่งทสมนยนิทเทศนั้น มีแสดงดังนี้

ปจฺจนา สุขายเวทนาย สมฺปยุตฺเตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ชาติหิ วิปฺปยุตฺตา ?

สุขายเวทนายสัมปยุตตธรรมเหล่านี้ ไม่ประกอบกับทุกข - อุปเพกขาสหคตจิตตูปบาท รูป นิพพาน ทุกข - อุปเพกขาสหคตจิตตูปบาท รูป นิพพาน เหล่านี้ ไม่ประกอบกับสุขายเวทนายสัมปยุตตธรรม สุขายเวทนายสัมปยุตตธรรม เหล่านี้ ไม่ประกอบกับจันท์ อายตนะ ชาติ เท้าไร ?

วิสันนา เต ธมฺมา เอเกน ขนฺธเณ ทสหายตเนหิ ปนฺนรสหิ ชาติหิ วิปฺปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย ชาติยา เกหิจิ วิปฺปยุตฺตา ฯ

สุขายเวทนายสัมปยุตตธรรมเหล่านี้ ไม่ประกอบกับรูปจันท์ โอปาริกายตนะ ๑๐ โอปาริกชาติ ๑๐ วิญญูณชาติ ๕ (เว้นกายวิญญูณชาติ มโนวิญญูณชาติ) และไม่ประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมชาติ บางส่วน คือ โทจตุกเจตสิก ๔ วิจิกจนาเจตสิก ๑ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน

ข้อ ๕๐ ถาม. ก. จงแสดงคาถาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงบทในเอกาทศมณยนิทเทศ ทั้งบาลีและคำแปล ?

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในเอกาทศมณยนิทเทศเป็นธรรมชนิดไหน ?

ตอบ. แสดงคาถาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงบทที่อยู่ในเอกาทศมณยนิทเทศ ดังนี้

เทว สจฺจา ปนฺนรสิฺนฺทริยา

เอกาทส ปฏิจฺจสมุปฺปาทา

อุทฺธํ ปุณฺ เอกาทส

โคจฺจกปทเมตฺถ ตีลวิธํ ฯ

แปลความว่า

พระพุทธองค์ทรงแสดงบทที่อยู่ในเอกาทศมณยนิทเทศ รวม ๖๕ บท คือ

สัจจ ๒ ได้แก่ สมุทยสัจจะ มัคคสัจจะ อินทรีย์ ๑๕ (เว้นปสาทอินทรีย์ ๕ ชีวิตินทรีย์ ๑ มนินทรีย์ ๑) ปฏิจฺจสมุปฺปาท ๑๑ (เว้นวิญญาณ นามรูป สฬายตนะ เวทนา อุปปัตติภวะ ชาติ ชรา มรณะ) บทที่ต่อจากปฏิจฺจสมุปฺปาท อีก ๑๑ บท คือ สติปฏฺฐาน สัมมปฺปชาน อปฺปมัญญา ปญฺจินทริยํ พละ โพชฃงค์ มัคคังคะ ผัสสะ เจตนา อธิโมกข์ มนสิการ บทที่อยู่ในโคจฺจก ๓๐ บท

ข. ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในเอกาทศมณยนิทเทศนี้ เป็นธรรมที่มี ชั้นๆ อายตนะ ชาติ เหมือนกัน ได้แก่ บทที่ทรงแสดงในจตุตถมณยนิทเทศนั่นเอง เพียงแต่เปลี่ยนวิธีแสดงเท่านั้น และเป็นการแสดงจำแนกชั้นๆ อายตนะ ชาติ เป็นพิเศษออกไป โดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ ด้วย

ข้อ ๕๑ ถาม. ให้แสดงนิทเทศดังต่อไปนี้ให้ถูกต้องตามหลัก

ก. สมุทยสัจจนิทเทศ ตามนัยแห่งเอกาทศมณยนิทเทศ ?

ข. เวทนากันธนิทเทศ ตามนัยแห่งทวารวาทสมณยนิทเทศ ?

ตอบ. ก. แสดงสมุทยสัจจนิทเทศ ตามนัยแห่งเอกาทศมณยนิทเทศ ดังต่อไปนี้

ปฺจฉา สมุทยสจฺเจน เย ธมฺมา ขนฺธสฺส กเหฺน สฺส กหิตา อายตฺนสฺส กเหฺน สฺส กหิตา

ชาติสฺส กเหฺน สฺส กหิตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเหฺน กตฺติ หายตเนหิ กตฺติหิ ชาติหิ สมฺปยุตฺตา ?

สมุทยสัจจะนี้ นับสงเคราะห์สังขารชั้นเจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ) โดยความเป็นสังขาร ชั้นๆ ธรรมายตนะ ธรรมชาติได้ สังขารชั้นเจตสิก ๔๕ เหล่านี้ ประกอบกับชั้นๆ อายตนะ ชาติ ได้เท่าไร ?

วิสัณฺหา เต ธมฺมา ตีหิ ขนฺธเหฺน เอเกนายตเนน สตุตฺติ ชาติหิ สมฺปยุตฺตา เอเกน ขนฺธเณน เอเกนายตเนน เอกาย ชาติยา เกหิจิ สมฺปยุตฺตา ฯ

สังขารชั้นเจตสิก ๔๕ เหล่านี้ประกอบกับชั้น ๓ คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้นวิญญาณชั้น มนายตนะ วิญญาณธาตุ ๗ และประกอบกับสังขารชั้น บางส่วน คือ โลกะ และธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ โลกะ เวทนา สัญญา

ปจฉา กตฺติหิ วิปฺปยุตฺตา ?

สังขารชั้นเจตสิก ๔๕ เหล่านี้ ไม่ประกอบกับชั้น อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เอเกน ขนฺนุเชน ทสฺสหายตเนหิ ทสฺสหา ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิหิ วิปฺปยุตฺตา ฯ

สังขารชั้นเจตสิก ๔๕ เหล่านี้ ไม่ประกอบกับรูปชั้น ๑ โอปาริกายตนะ ๑๐ โอปาริกธาตุ ๑๐ และไม่ประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน

ข. แสดงเวทนากชั้นรทเทส ตามนัยแห่งทวาทสมนยนิทเทส ดังต่อไปนี้

ปจฉา เวทนากุขนฺนุเชน เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺนุเชหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สงฺกหิตา ?

เวทนาชั้นนี้ ประกอบกับนามชั้น ๓ คือ สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้นได้ นามชั้น ๓ เหล่านี้ นับสงเคราะห์โดยชั้น อายตนะ ธาตุ ได้เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา ตีหิ ขนฺนุเชหิ ทฺวิหายตเนหิ อญฺหิ ธาตุหิ สงฺกหิตา ฯ

นามชั้น ๓ เหล่านี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๓ คือ สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น มนายตนะ ธัมมายตนะ วิญญาณธาตุ ๗ ธัมมธาตุ ๑

ปจฉา กตฺติหิ อสงฺกหิตา ?

นามชั้น ๓ เหล่านี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา ทฺวิหิ ขนฺนุเชหิ ทสฺสหายตเนหิ ทสฺสหา ธาตุหิ อสงฺกหิตา ฯ

นามชั้น ๓ เหล่านี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๒ คือ รูปชั้น เวทนาชั้น โอปาริกายตนะ ๑๐ โอปาริกธาตุ ๑๐

ข้อ ๕๒ ถาม. จงแสดงคาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในทวาทสมนยนิทเทสพร้อมทั้งคำแปล ?

ตอบ. คาถาแสดงบทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในทวาทสมนยนิทเทส มีดังนี้

๑. อรูปกุขนฺธา จตุตาโร

มนายตนะว จ

วิญญาณธาตุโย สตุต

เทว สจฺจา จุทฺทสินฺทุริยา ฯ

๒. ปุจฉา ทวาทส ปทา

คโต อุปริ โสฬส

ติเกสุ อญฺฐ โคจณเก

เตจตุตาฬิสเมว จ ฯ

๓. มหนฺตรทุก สตุต

ปทา ปิฎฺฐิทุกะสุ ฉ

ทวาทสมนยสุเสเต

นิทุเทเส สงฺคหํ คตา ฯ

แปลความว่า

บทที่สงเคราะห์ไว้ในทวาทสมยนิทุเทสนี้ มี ๑๒๐ บท คือ

๑. นามขันธ ๔ มนายตนะ วิญญูณธาตุ ๗ ตัจจะ ๒ คือ สมุทยตัจจะ มัคคตัจจะ อินทริย์ ๑๔ มีมนินทริย์ เป็นต้น จนถึงอัญญาตาวิทริย์ เป็นที่สุด

๒. ในปัจจุสมุปบาท ๑๒ บท คือ อวิชา สังขาร วิญญูณ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน กัมมภาวะ โสกะ ทุกขะ โทมนัสสะ อุปายาสะ บทที่ต่อจากปัจจุสมุปบาทไป ๑๖ บท มีสติปัญฐาน เป็นต้น จนถึงมนสิการเป็นที่สุด ในติก ๘ บท คือ เวทนาติก ๓ บท สวิตักกติก ๒ บท คือ ปฐมบทและทุติยบท ปิตติติก ๓ บท ในโคจณก ๔๓ บท ซึ่งมีสัมปยุตตธรรม

๓. ในมหันตรทุก มี ๗ บท คือ จิตตบท เจตสิกบท จิตตสัมปยุตตบท จิตตสังสัฏฐุบท จิตตสังสัฏฐุสมุฏฐานบท จิตตสังสัฏฐุสมุฏฐานสหุบท จิตตสังสัฏฐุสมุฏฐานานุปริวัตติบท

ในปิฎฺฐิทุกะมี ๖ บท คือ สวิตักกบท สวีจารบท สัปปีติกบท ปิติสหคตบท สุขสหคตบท อุเปกขาสหคตบท

ข้อ ๕๓ ถาม. จงแสดงเป็นปุจฉา-วิสัชนา พร้อมทั้งบาลีและคำแปล ของสมุทยตัจจนิทุเทส ตามนัยแห่งทวาทสมนยนิทุเทส ?

ตอบ. แสดงสมุทยตัจจนิทุเทส ตามนัยแห่งทวาทสมนยนิทุเทส ดังนี้

ปุจฉา สมุทยสจุเจน เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติ ขนฺธะหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติ ธาตุหิ สงฺคหิตา ?

สมุทยตัจจนี ประกอบกับโลกมูลจิต ๘ เจตสิก ๒๑ (เว้นโลกะ) ได้ โลกมูลจิต ๘ เจตสิก ๒๑ เหล่านี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๓ มนายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา จตุหิ ขนฺธะหิ ทฺวิหายตเนหิ ทฺวิหิ ธาตุหิ สงฺคหิตา ฯ

โลกมูลจิต ๘ เจตสิก ๒๑ เหล่านี้ นับสงเคราะห์ได้ด้วยนามขันธ ๔ มนายตนะ ๑ ธัมมายตนะ ๑ มโนวิญญูณธาตุ ๑ ธัมมธาตุ ๑

ปุจฉา กตฺติ อสงฺคหิตา ?

โลกมุลจิต ๘ เจตสิก ๒๑ เหล่านี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้นอายตนะ ชาติ ไร ?

วิธนา เอเกน ขนฺธ ทสหายตเนหิ โสฬสหิ ชาติหิ อสงฺกหิตา ฯ

โลกมุลจิต ๘ เจตสิก ๒๑ เหล่านี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยรูปขั้น ๑ โอปาริกายตนะ ๑๐
โอปาริกธาตุ ๑๐ วิญญานธาตุ ๖ (เว้นมโนวิญญานธาตุ)

ข้อ ๕๔ ถาม. บทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในไตรสมณนิตเทศน์ มีกี่บท คืออะไรบ้าง ? ให้
แสดงคาถาและคำแปลที่เป็นหลักฐานนั้นมาด้วย

ตอบ. บทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในไตรสมณนิตเทศน์ มี ๑๓๐ บท แต่คาถาที่ทรง
แสดงนั้น แสดงแต่เพียง ๒๒ บทเท่านั้น ที่เหลืออีก ๑๐๘ บทนั้น ไม่ได้ทรงแสดงไว้ในคาถานี้
เพราะคาถานี้มุ่งหมายเอาแต่เฉพาะบทที่แสดงเหมือน ๆ กันกับรูปขั้น ฝ่ายเดียว ส่วน ๑๐๘ บท
ที่ไม่ได้แสดงไว้ในคาถานี้ คือ อรูปภาวะ เนวสัณฺญีนาสัณฺญภาวะ จตุโวการภาวะ อิทธิบาท

ในติกมัตติกา ๔๑ บท ที่มีองค์ธรรมเป็นนามอย่างเดียว

ในทุกมัตติกา ๑๖ บท ที่มีองค์ธรรมเป็นรูปอย่างเดียว หรือเป็นนามอย่างเดียว ดังนี้

๑.	รูปญจ ชมฺมายตณํ	ชมฺมธาตุ อิตฺติปุมํ
	ชีวิตํ นามรูปญจ	เทว ภาว ชาติ ชรา จ ฯ
๒.	มจฺจุ จ รูปี อนารมฺมณํ	โน จิตฺตํ จิตฺเตน วิปฺปยุตฺตํ
	จิตฺตวิสงฺสจฺจุ สมฺมูหํ	สทฺทญฺหปรีวตฺติ
	พาหิรรูปาทา เทว วิสโย	เอส นโย สพุทฺโธ ฯ

แปลความว่า

บทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในไตรสมณนิตเทศน์ คือ รูปขั้น ๕ ฌมายตนะ ๕ มธาตุ อิตตินท
รียํ ปุริสสินทริยํ ชีวิตินทริยํ นามรูป อสัณฺญีภาวะ และ เอกโวการภาวะ ชาติ ชรา มรณะ
รูปีบท อนารัมมณบท โนจิตติบท จิตตวิปยุตตบท จิตตวิสงัฏฐบท จิตตสมมูหานบท
จิตตสทฺทบท จิตตานุปริวัตติบท พาหิรบท อุปาทาบท รวมบทที่พึงรู้ได้โดยง่ายดังกล่าว
มานี้ เป็นบทที่ตั้งขึ้น เป็นประธานบท

ข้อ ๕๕ ถาม. ให้แปลและวิธนา ของนิตเทศดังต่อไปนี้

ก. รูปักขันธนิตเทศ ตามนัยแห่งไตรสมณนิตเทศ ?

ข. รูปักขันธนิตเทศ ตามนัยแห่งจุทสมณนิตเทศ ?

ตอบ. ก. แสดงรูปักขันธนิทเทศ ตามนัยแห่งเตรสมนยนิทเทศ ดังนี้

ปจฉา รูปกุขนุเชน เย ธมฺมา ขนฺธสงฺคเหน อสงฺคหิตา อายตฺนสงฺคเหน อสงฺคหิตา
ธาตุสงฺคเหน อสงฺคหิตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา?
รูปขันธํ นํบสงฺคเระหํจิต ๘๘ โดยความเป็นรูปขันธ ๑ โอปาริกายตนะ ๑๐ รัมมายตนะ
๑ โอปาริกธาตุ ๑๐ รัมมธาตุ ๑ ไม่ได้ จิต ๘๘ เหล่านี้ ประกอบกับขันธ อายตนะ ธาตุ ได้
เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา ตีหิ ขนฺธเหหิ สมฺปยุตฺตา เอเคนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ สมฺปยุตฺตา?

จิต ๘๘ เหล่านี้ ประกอบกับเวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ และประกอบกับ
รัมมายตนะ รัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๕๒

ปจฉา กตฺติหิ วิปยุตฺตา ?

จิต ๘๘ เหล่านี้ ไม่ประกอบกับขันธ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เอเคน ขนฺธเนน ทสหายตเนหิ ทสหิ ธาตุหิ วิปยุตฺตา เอเคนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ
วิปยุตฺตา ?

จิต ๘๘ เหล่านี้ ไม่ประกอบกับรูปขันธ ๑ โอปาริกายตนะ ๑๐ โอปาริกธาตุ ๑๐ และ
ประกอบกับรัมมายตนะ รัมมธาตุ บางส่วน คือ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน

ข. แสดงรูปักขันธนิทเทศ ตามนัยแห่งจุททสมนยนิทเทศ ดังนี้

ปจฉา รูปกุขนุเชน เย ธมฺมา วิปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ
สงฺคหิตา ?

รูปขันธํ ไม่ประกอบกับจิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ เหล่านี้ นํบสงฺคเระหํ
ได้ด้วยขันธ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา จตุหิ ขนฺธเหหิ ทวิหายตเนหิ อฏฐหิ ธาตุหิ สงฺคหิตา ?

จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ เหล่านี้ นํบสงฺคเระหํได้ด้วยนามขันธ ๔ มนายตนะ ๑ รัมมายตนะ
๑ วิญญาณธาตุ ๑ รัมมธาตุ ๑

ปจฉา กตฺติหิ อสงฺคหิตา ?

จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ เหล่านี้ นํบสงฺคเระหํไม่ได้ด้วยขันธ อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เอเคน ขนฺธเนน ทสหายตเนหิ ทสหิ ธาตุหิ อสงฺคหิตา ?

จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ เหล่านี้ นับสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยรูปชั้น ๑ โอปาริกายตนะ ๑๐
โอปาริกราตุ ๑๐

ข้อ ๘๖ ถาม. ให้แสดงสรุปบทในนยมาติกาทั้ง ๑๔ นั้นว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้นัยละกี่ย
บท ?

ตอบ. พระพุทธองค์ทรงแสดงบทในนยมาติกาทั้ง ๑๔ นั้น ดังต่อไปนี้

๑. ปฐมนย (รูปกฺขณฺโง) สงฺคโห อสงฺคโห	ทรงแสดงไว้	๓๗๑	บท
๒. ทุตินย (จกฺขายตณฺ) สงฺคหิเตน อสงฺคหิตํ	ทรงแสดงไว้	๔๒	บท
๓. ตตฺตินย (เวทนา กฺขณฺโง) อสงฺคหิเตน สงฺคหิตํ	ทรงแสดงไว้	๕๐	บท
๔. จตุตถนย (สมุทฺทยสจฺจํ) สงฺคหิเตน สงฺคหิตํ	ทรงแสดงไว้	๖๕	บท
๕. ปัญฺจนย (รูปกฺขณฺโง) อสงฺคหิเตน อสงฺคหิตํ	ทรงแสดงไว้	๒๕๓	บท
๖. ภัฏฐนย (รูปกฺขณฺโง) สมฺปโยโค วิปฺปโยโค	ทรงแสดงไว้	๒๔๘/๒๕๐	บท
๗. สัตตมนย (เวทนา กฺขณฺโง) สมฺปยุตฺเตน วิปฺปยุตฺตํ	ทรงแสดงไว้	๓๓	บท
๘. อฏฺฐนย (รูปกฺขณฺโง) วิปฺปยุตฺเตน สมฺปยุตฺตํ	ทรงแสดงไว้	๓๒๔	บท
๙. นวมนย (เวทนา กฺขณฺโง) สมฺปยุตฺเตน สมฺปยุตฺตํ	ทรงแสดงไว้	๑๒๐	บท
๑๐. ทสมนย (รูปกฺขณฺโง) วิปฺปยุตฺเตน วิปฺปยุตฺตํ	ทรงแสดงไว้	๒๔๘	บท
๑๑. เอกาทสมนย สงฺคหิเตน สมฺปยุตฺตํ วิปฺปยุตฺตํ	ทรงแสดงไว้	๖๕	บท
๑๒. ทฺวาทสมนย สมฺปยุตฺเตน สงฺคหิตํ อสงฺคหิตํ	ทรงแสดงไว้	๑๒๐	บท
๑๓. เตรสมนย อสงฺคหิเตน สมฺปยุตฺตํ วิปฺปยุตฺตํ	ทรงแสดงไว้	๑๓๐	บท
๑๔. จุททสมนย วิปฺปยุตฺเตน สงฺคหิตํ อสงฺคหิตํ	ทรงแสดงไว้	๓๒๔	บท

ธรรมที่ยกมาใน (วงเล็บ) นั้น เป็นธรรมที่แสดงได้เป็นบทแรกในนัยนั้น ๆ

ข้อ ๘๗ ถาม. ให้แสดงสรุปเนื้อหาหลักในนยมาติกาทั้ง ๑๔ นั้น ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้มา
โดยสังเขป ?

ตอบ. สรุปเนื้อหาหลักในนยมาติกาทั้ง ๑๔ นั้น ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้มีดังนี้

๑. ปฐมนยนิทเทศ ตั้งแต่ชั้น ๕ เป็นต้น จนถึงอินทริย ๒๒ มีการแสดงโดยความเป็นมูล

๒. ทูตินยนิทเทศ สำหรับรูปนั้น เป็นธรรมที่มีชั้นเหมือนกัน แต่อายตนะ ชาติต่างกัน (หรือจะว่าเป็นธรรมเหมือนหนึ่งต่างสองก็ได้) สำหรับจิตนั้น เป็นธรรมที่มีชั้น อายตนะเหมือนกัน แต่ชาติต่างกัน (หรือจะว่าเป็นธรรมเหมือนสอง ต่างหนึ่งก็ได้)

๓. ตติยยนิทเทศ เป็นธรรมที่มีชั้นต่างกัน แต่อายตนะ ชาติ เหมือนกัน (หรือจะว่าเป็นธรรมต่างหนึ่ง เหมือนสองก็ได้)

๔. จตุตถยนิทเทศ เป็นธรรมที่มีชั้น อายตนะ ชาติ เหมือนกัน (หรือจะว่าเป็นธรรมเหมือนกันทั้งสามก็ได้) และการแสดงจตุตถยนิทเทศนี้ ได้ทรงแสดงโดยกลับประธานบท

๕. ปัญจยนิทเทศ เป็นธรรมที่มีชั้น อายตนะ ชาติ ต่างกัน (หรือจะว่าเป็นธรรมที่ต่างกันทั้งสามก็ได้) และการแสดงปัญจยนิทเทศนี้ ได้ทรงแสดงโดยกลับประธานบท

๖. ฉกฺขณยนิทเทศ มีการจำแนกชั้น อายตนะ ชาติ ที่ประกอบได้และไม่ได้เป็นพิเศษออกไปอีก โดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ (สำหรับฉกฺขณยนิทเทศนี้ ถ้าประธานบทที่ยกขึ้นมาแสดงเป็นสังขารชั้นเจตสิกตัวเดียว เช่น สมุทฺยสังขยนิทเทศแล้ว มีสังขารชั้นบางส่วนด้วย ขอให้นักศึกษาพึงสังเกตบาลีเปรียบเทียบกับนวมยนิทเทศด้วย)

๗. สัตตมยนิทเทศ เป็นธรรมที่มีสัมปยุตต์ และการแสดงสัตตมยนิทเทศนี้ ได้ทรงแสดงโดยกลับประธานบท และมีการแสดงเป็นพิเศษออกไปอีก โดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ

๘. อัฏฐมยนิทเทศ เป็นธรรมที่ไม่มีสัมปยุตตธรรม และไม่มีการแสดงกลับประธานบท ทั้งไม่มีการแสดงชั้น อายตนะ ชาติ ที่ใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ

๙. นวมยนิทเทศ เป็นธรรมที่มีสัมปยุตตธรรมอย่างเดียว และการแสดงนวมยนิทเทศนี้ ได้ทรงแสดงโดยกลับประธานบท ทั้งมีการแสดงเป็นพิเศษออกไปอีก โดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ ด้วย

๑๐. ทสมยนิทเทศ มีแต่วิปยุตตธรรมอย่างเดียว ซึ่งได้แก่ บทที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในฉกฺขณยนิทเทศนั่นเอง คงเปลี่ยนแต่วิธีแสดงเท่านั้น และในทสมยนิทเทศนี้ ได้ทรงแสดงกลับประธานบท พร้อมทั้งได้แสดงชั้น อายตนะ ชาติ เป็นพิเศษออกไปอีก โดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ ด้วย

๑๑. เอกาทสยนิทเทศ เป็นธรรมที่มีชั้น อายตนะ ชาติ เหมือนกัน ได้แก่ บทที่ทรงแสดงในจตุตถยนิทเทศนั่นเอง คงเปลี่ยนแต่วิธีแสดงเท่านั้น และในเอกาทสยนิทเทศนี้

ไม่ได้ทรงแสดงกลับประธานบท พร้อมทั้งได้แสดงชั้น อยาตนะ ธาตุ เป็นพิเศษออกไปอีก โดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ ด้วย

๑๒. ทวาทสมนยนิทเทศ เป็นธรรมที่มีสัมปยุตตธรรมอย่างเดียว แต่ไม่ได้ทรงแสดงโดยกลับประธานบทโดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ

๑๓. เตรสมนยนิทเทศ เป็นบทที่มีชั้น อยาตนะ ธาตุ ต่างกัน ได้แก่ บทที่ทรงแสดงในปัญจมนยนิทเทศ เฉพาะที่นับสงเคราะห์ได้จิต ๘๕ หรือโอพาริกรูป ๑๒ คงเปลี่ยนแต่วิธีแสดงเท่านั้น และในเตรสมนยนิทเทศนี้ ไม่ได้ทรงแสดงกลับประธานบท พร้อมทั้งได้แสดงชั้น อยาตนะ ธาตุ เป็นพิเศษออกไปอีก โดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ ด้วย

๑๔. จุททสมนยนิทเทศ เป็นธรรมที่มีวิปยุตตธรรมอย่างเดียว และไม่ได้ทรงแสดงโดยกลับประธานบทโดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ

ข้อ ๘๘. ถาม. ในนัยทั้ง ๑๔ นั้น นัยไหนบ้าง ที่มีการแสดงโดยกลับประธานบท ทั้งมีการแสดงเป็นพิเศษโดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ ด้วย ให้ยกตัวอย่างมาให้ดู ?

ตอบ. นัยที่มีการแสดงกลับประธานบทและมีการแสดงเป็นพิเศษออกไป โดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ ด้วยนั้น มี ๓ นัย คือ

๑) สัตตมณยนิทเทศ ตัวอย่างเช่น เวทนากขันธนิทเทศ

ปุจฉา เวทนากุขุเชน เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ ขนฺธเอหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา ?

เวทนาชั้นนี้ ประกอบกับจิต ๘๕ เจตสิก ๕๑ (เว้นเวทนา) ได้ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ เหล่านี้ ไม่ประกอบกับรูป ๒๘ นิพพาน รูป ๒๘ นิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับชั้น อยาตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา จตุหิ ขนฺธเอหิ เอเกนายตเนน สตุตฺติ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ วิปฺปยุตฺตา ฯ

รูป ๒๘ นิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับนามชั้น ๔ มนายตนะ ๑ วิญญาณธาตุ ๗ และ ไม่ประกอบกับธัมมาตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๕๒

๒) นวมนยนิทเทศ ตัวอย่างเช่น เวทนากขันธนิทเทศ

ปจฉา เวทนากุขุเนน เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา สมฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ
ขนฺธเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา ?

เวทนา นี้ ประกอบกับจิต ๘๘ เจตสิก ๕๑ (เว้นเวทนา) ได้ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๑ เหล่านี้
ประกอบกับเวทนาขั้นนี้ได้ เวทนาขั้นนี้ประกอบกับขั้นอายตนะ ธาตุ ได้เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา ตีหิ ขนฺธเหหิ เอเกนายตเนน สตุตฺติ ธาตุหิ สมฺปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย
ธาตุยา เกหิจิ สมฺปยุตฺตา ฯ

เวทนาขั้นนี้ประกอบกับขั้น ๓ คือ สัญญาขั้น สัมผัสขั้น วิญญาณขั้น มนายตนะ ๑
วิญญาณธาตุ ๑ และประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุบางส่วน คือ เจตสิก ๕๑ (เว้น
เวทนา)

๓) ทสมนยนิทเทส ตัวอย่างเช่น รูปักขันธนิทเทส

ปจฉา รูปักขนฺธเนน เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เตหิ ธมฺเมหิ เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา เต ธมฺมา กตฺติหิ
ขนฺธเหหิ กตฺติหายตเนหิ กตฺติหิ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา ?

รูปขั้นนี้ ไม่ประกอบกับนามขั้น ๔ นามขั้น ๔ เหล่านี้ ไม่ประกอบกับรูป ๒๘
นิพพาน รูป ๒๘ นิพพานเหล่านี้ ไม่ประกอบกับขั้น อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิสัชนา เต ธมฺมา จตุหิ ขนฺธเหหิ เอเกนายตเนน สตุตฺติ ธาตุหิ วิปฺปยุตฺตา เอเกนายตเนน เอกาย
ธาตุยา เกหิจิ วิปฺปยุตฺตา ฯ

รูป ๒๘ นิพพาน เหล่านี้ ไม่ประกอบกับนามขั้น ๔ มนายตนะ ๑ วิญญาณธาตุ ๑ และ
ไม่ประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๕๒

ข้อ ๘๘ ตาม. ก. ในบรรดานัยทั้ง ๑๔ นั้น นัยไหนบ้าง เป็นนัยที่มีคาถาแสดงบทเท่ากัน ?

ข. ตั้งแต่ปฐมนยนิทเทส จนถึงจุททสมนยนิทเทสนั้น นัยไหนบ้าง ที่พระองค์ทรง
แสดงโดยกลับประธานบท ?

ตอบ. ก. นัยที่มีคาถาแสดงบทเท่ากัน มี ๘ นัย คือ

ทสมนัย	แสดง ๒๔๘-๒๕๐ บท	เท่ากับ นัฏฐนัย
เอกาทสมนัย	แสดง ๖๘ บท	เท่ากับ จตุตถนัย
ทวาทสมนัย	แสดง ๑๒๐ บท	เท่ากับ นวมนัย
จุททสมนัย	แสดง ๓๒๔ บท	เท่ากับ อัญญนัย

ข. นัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโดยกลับประธานบท มี ๕ นัย คือ จตุตถนยนิทเทศ ปัญจนยนิทเทศ สัตตมณยนิทเทศ นวมนยนิทเทศ ทสมนยนิทเทศ

ข้อ ๑๐๐ ถาม. นัยที่พระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงกลับประธานบท แต่แสดงโดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ อย่างเดียว มีกี่นัย คือ อะไรบ้าง จงยกตัวอย่างประกอบด้วย? และนัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโดยกลับประธานบท มีกี่นัย คืออะไรบ้าง ?

ตอบ. นัยที่พระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงกลับประธานบท แต่แสดงโดยใช้ศัพท์ว่า เกหิจิ อย่างเดียว มี ๓ นัย คือ ฉัฏฐนยนิทเทศ เอกาทสมนยนิทเทศ เตรสมนยนิทเทศ ตัวอย่างเช่น รูปกัณฐนิทเทศ

พจนา รูปกขุโข กติหิ ขนุเชหิ กติหยาตเนหิ กติหิ ธาตุหิ สมุပ္ยุตโต ?

รูปชั้นนี้ ประกอบกับชั้น อายตนะ ธาตุ เท่าไร ?

วิชันนา นตฺติ ไม่มี

พจนา กติหิ วิปฺยุตโต ? รูปชั้นนี้ ไม่ประกอบกับชั้น อายตนะ ธาตุเท่าไร ?

วิชันนา จตฺตหิ ขนุเชหิ เอเกนายตเนน สตฺตหิ ธาตุหิ วิปฺยุตโต เอเกนายตเนน เอกาย ธาตุยา เกหิจิ วิปฺยุตโต ฯ

รูปชั้นนี้ ไม่ประกอบกับนามชั้น ๔ มนายตนะ ๑ วิญญาณธาตุ ๗ และไม่ประกอบกับธัมมายตนะ ธัมมธาตุ บางส่วน คือ เจตสิก ๕๒

และนัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโดยกลับประธานบท มี ๕ นัยคือ นัยที่ ๔-๕-๖-๘-๑๐

จบแนวข้อสอบ

ชั้นมัธยมอาชีวศึกษามิกเอก

